

Sosyolojik Düşün

Yıl/Year: 2023 (Mart/March)

Cilt/Volume: 8- Sayı/Issue: 1

E-ISSN: 2587-2699

İmtiyaz Sahibi / Owner

Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ

Editörler / Editors

Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ

Doç. Dr. Cem Koray OLGUN

Doç. Dr. Emre ÖZTÜRK

Editör Yardımcıları / Co-Editors

Dr. Hülya BİÇER OLGUN

Alan Editörleri / Section Editors

Prof. Dr. Recep ÖZMAN

Prof. Dr. Yaşar KAYA

Doç. Dr. İbrahim GÖRÜCÜ

Doç. Dr. Samet ZENGİNOĞLU

Doç. Dr. Metin KILIÇ

Dr. Öğr. Üyesi Aygül ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi Başak DANACI POLAT

Dr. Öğr. Üyesi Murat Şakir CEYHAN

Dr. Işık Tümay ALPER

Dil Editörleri / Language Editors

Dr. Ahmet Cihan BULUNDU (Türkçe)

Öğr. Gör. Hakkı ŞİMŞEK (İngilizce)

Yayın Kurulu / Editorial Board

(Alfabetik Sırayla / In Alphabetical Order)

Prof. Dr. Jean Vasile ANDREI-Petroleum Gas University of Ploiesti Romania

Prof. Dr. Recep ÖZMAN-İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Asim Memmedov-Azerbaycan Mingeçevir Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ-Adıyaman Üniversitesi

Doç. Dr. Cem Koray OLGUN-Adıyaman Üniversitesi

Doç. Dr. Emre ÖZTÜRK-Bakırçay Üniversitesi

Doç. Dr. Hıdır ÖNÜR-Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Doç. Dr. Metin KILIÇ-Düzce Üniversitesi

Doç. Dr. Muzaffer Çağlar KURTDAŞ-Adıyaman Üniversitesi

Doç. Dr. Sefa Salih AYDEMİR-Adıyaman Üniversitesi

Doç. Dr. Yaşar KAYA- İnönü Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat ARIK-Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇAKIR-Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şevket Ercan KIZILAY-Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cihad ÖZSÖZ-Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Levent TAŞ-Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hulusi YILMAZ-Nevşehir Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board

(Alfabetik Sırayla / In Alphabetical Order)

Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ-İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. İlkay ŞAHİN-Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Gürcan Şevket AVCIOĞLU-Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Kasım KARAMAN-Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TALAS-Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN-Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan YAZICI-İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar ERJEM-Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Taner TATAR-Yalova Üniversitesi
Doç. Dr. Beyzade Nadir ÇETİN-Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Burak TELLİ-Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim GÖRÜCÜ-İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet GÜNGÖR-Mersin Üniversitesi

Sosyolojik Düşün bağımsız, uluslararası ve hakemli ve bir e-dergidir.
Yılda üç kez, Mart, Temmuz ve Kasım aylarında yayımlanır.

Sosyolojik Düşün is an independent, national and peer-reviewed e-journal.
It is published three times a year in March, July and November.

BU SAYININ HAKEM KURULU / REVIEWERS OF CURRENT ISSUE

(Alfabetik Sırayla / In Alphabetical Order)

Prof. Dr. Mehmet Dönmez, İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Ersan Ersoy, İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Rıza Sam, Bursa Uludağ Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa Solmaz, İnönü Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÇETİNTAŞ, Malatya Turgut Özal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Cem Karakılıç, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Dr. Selen Koçak, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Dr. İbrahim Yücel, Gümüşhane Üniversitesi

İletişim / Contact

sosyolojikdusun@gmail.com

Teknik Destek / Technical Support

Doç. Dr. Emre Öztürk, ozemreozturk@gmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

<i>Ali Osman ÖZPOLAT, Ferhat TOPER</i> <i>Çocukluk ve Çocuğa Yönelik Sosyal Hizmetlerin Tarihsel Gelişimi</i> <i>Historical Development of Childhood and Child-Oriented Social Services</i>	1-34
<i>Fatih Furkan ALPDOĞAN</i> <i>Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomi Politikği Bir Döngünün İçerisinde mi?</i> <i>Kırılgan Türk Ekonomisinin Son Otuz Yıldağı Krizleri</i> <i>Is The Economic Policy of The Republic of Turkey in A Cycle?</i> <i>The Crises of The Fragile Turkish Economy in The Last Thirty Years</i>	35-64
<i>Merve ÇETİN</i> <i>Azınlık ve Yerlilik Dikotomilerinin İnşa Ettiğı Yapısal Formlar Ekseninde Alevilik:</i> <i>Denizli Örneğı</i> <i>Alevism On the Axis of Structural Forms Constructed by Minority and Native Dicotomies:</i> <i>The Case of Denizli</i>	65-100
<i>Osman CANPOLAT</i> <i>Tarihsel Açıdan Alevi Sünni Ayrılması</i> <i>The Historical Separation of Alavi-Sunni</i>	101-124

ÇOCUKLUK VE ÇOCUĞA YÖNELİK SOSYAL HİZMETLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Ali Osman ÖZPOLAT* Ferhat TOPER**

Öz

İnsan hakları düşüncesinin oluşmaya başlaması, bilim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler, halk hareketlerinin oluşması, toplumsal değişimler sonucunda çocukluk kavramı ve çocukluğa yüklenen anlamlar zamanla değişmiş, gelişmiş ve günümüze kadar gelmiştir. Çalışmamızda Türkiye Cumhuriyeti öncesinde Türk ve Dünya Tarihi içerisinde yaşanan çocuk koruma alanındaki politika ve uygulamalara yer verilmiştir. Yapılan bu çalışma neticesinde Türk tarihinde İslam öncesi dönemde çocuğun aile içindeki yeri ve çocuklarla ilgili alınacak kararlarda Türk örf ve adetleri etkiliyken, İslamiyet sonrası dönemde İslam hükümlerinin etkili olmaya başladığı görülmüştür. Ancak profesyonel kurum ve kuruluşların Türk Tarihi içerisinde Osmanlının son dönemlerine kadar ortaya çıkmamış olduğu, çocuğa yönelik hizmetlerin gönüllü faaliyetler ve Vakıflar üzerinden yürütüldüğü görülmüştür. Ancak Osmanlının son dönemlerinden Türkiye Cumhuriyeti kurulana kadarki süreçte savaşların artması ve sürelerinin uzaması, kaybedilen topraklardan gerçekleşen göçler, maddi problemlerin artması, savaşta şehit olan askerlerin çocuklarının bakıma muhtaç kalması ile dezavantajlı insanların ve sosyal sorunların artış içerisinde olması gibi hususlar çocuklara yönelik

* Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, aliosmanozpolat@gmail.com

** Dr. Öğr. Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ferhat.toper@hotmail.com

hizmetlerin profesyonelleşmesinin ve devlet eliyle yapılmasının yolunu açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Çocukluk, Sosyal Hizmet, Cumhuriyet Öncesi Dönem

HISTORICAL DEVELOPMENT OF CHILDHOOD AND CHILD-ORIENTED SOCIAL SERVICES

Abstract

As a result of the emergence of the idea of human rights, developments in science and technology, the formation of popular movements, and social changes, the concept of childhood and the meanings attributed to childhood have changed over time, developed, and survived until today. In our study, the policies and practices in the field of child protection experienced in Turkish and World History before the Republic of Turkey are included. As a result of this study, it has been observed that while Turkish customs and traditions were effective in the decisions to be taken regarding the child's place in the family and children in the pre-Islamic period in Turkish history, Islamic provisions began to be effective in the post-Islamic period. However, it has been seen that professional institutions and organizations did not appear in Turkish History until the last period of the Ottoman Empire and that services for children were carried out through voluntary activities and foundations. However, from the last period of the Ottoman Empire to the establishment of the Republic of Turkey, the increase in wars and their prolongation, migration from the lost lands, increase in financial problems, the need for care of the children of the soldiers who were martyred in the war, and the increase in disadvantaged people and social problems caused the professionalization of services for children and the support of the state. paved the way for it.

Keywords: Child, Childhood, Social Work, Pre-Republic Era

1. GİRİŞ

Eski çağlarda çocuklar öldürülme, sakat bırakılma, aç kalma, terk edilme, ihmal edilme ve zulümle cezalandırılma gibi insanlık dışı muamelelere maruz kalmışlardır (Tomison, 2001). Ancak çocuklara yönelik tutumlar ve onlarla etkileşim kurma ve ilgilenme şeklimiz, son yüzyılda önemli ölçüde değişmiştir. Çocukluk kavramı; onu nasıl tanımladığımızı bağı olarak kendini yenileyen bir kavram haline gelmiştir. Çocukluk tarihi, geçmişteki toplumlar hakkında çok şey ortaya koyan, aynı zamanda geçmiş koşullar ile güncel sorunlar ve eğilimler arasındaki bağlantıları ortaya çıkaran zengin ve büyüyen bir alandır. Geçmiş dönemlerde çocuklar yetişkinlerle birlikte var olmuştur ve bebeklik dönemini geçtikten sonra kendilerinin ve ailelerinin hayatta kalabilmeleri için sıklıkla ücretli veya ücretsiz işçiler olarak çalışmışlardır.

Tarihsel süreç içerisinde çağlar boyu ihmal edildiği, hemen hemen hiçbir hukuki düzenlemenin söz konusu olmadığı çocuk hakları, ancak 20. yüzyılda üzerine düşülen bir mesele olmaya başlamıştır. Son yüzyılda birey olarak çocuğa verilen değerin artması, çocukluk çağının yetişkinlikten ayrı bir süreç olduğunun kabul edilmesi ve çocukların gelişimsel ihtiyaçlarından ötürü bazı özel haklara sahip olması gerektiğinin kabul edilmesi, çocuk haklarının düzenlenerek yasalarla güvence altına alınması gerekliliğini gündeme getirmiştir. (Dirican, 2018). Aynı zamanda çocukluk tarihi yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal bilimler içinde yeni bir araştırma alanı haline almıştır. Çocukluk tarihi ve modern çocukluğu anlamaya dönük çalışmalar, hiç olmadığı kadar yaygın bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır (Akbaş ve Topçuoğlu, 2009). Buna rağmen, bu ilgi aslında çocuğun kendisine yönelik bir ilgiden ziyade, yetişkinlerin öznellik ve kapasitesini, var olan ergenlik ve erken yetişkinlik algılarını açıklama amacındadır. Bu anlamda çocukluğun tanımı, süresi, çocukların nasıl olması

gerektiği, onlardan neler beklenebileceği ve bunları birer yetişkin olarak nasıl deneyimlediğimiz birçok çalışma alanının odak noktası olmuştur (Erdiller-Yatmaz, Erdemir ve Erbil, 2018).

Çocukluk evrensel olarak bir insanın yaşam süresi içinde değerli ve hayati bir aşama olarak kabul edilmektedir. Fiziksel büyüme, zihinsel ve duygusal öğrenme ve gelişim için önemli bir dönem olarak görülmektedir. Aynı zamanda çocukluk döneminin; korkulardan, şiddet, ihmal ve istismardan uzak olması gerekmektedir. Bu nedenle çocukluk dönemi çocukların potansiyellerini gerçekleştirmelerine yardımcı olacak şekilde ilgilenilmesi gereken bir dönemdir. Çocukluk olgusu bütün toplumların ilgilendiği bir süreç olarak karşımıza çıkmasına rağmen bu konunun niteliği, içeriği, biçimi ve kapsamı tarihsel dönemlerde farklılıklar göstermektedir. Diğer yandan çocukluk olgusu farklı bilim ve meslek dallarınca da açıklanmaya çalışılmasına rağmen belirli ve herkes tarafından kabul edilen bilgiler ortaya koyulamamıştır.

Türk tarihine bakıldığında ise çocukluğun bir modernleşme süreci içerisinde olduğu görülmektedir (Ahioglu-Lindberg, 2012). Ancak kurumsal ve toplumsal düzeyde modern çocukluk Dünya için yeni; Türk tarihi için çok daha yeni olan bir konudur (Çelik, 2014). Bu nedenle Türk tarihinde geçmişten günümüze çocuğa yönelik bakış açısı ve çocuk politikaları çocukların yaşam niteliklerini istenilen düzeyde değiştirememiştir. Benzer şekilde Cumhuriyet'e kadar çocukların korunması günümüzdeki anlamıyla devletin sosyal sorumluluğunun bir sonucu olarak değil daha çok hayır yapma konusu ile ilgili olmuştur. Ancak Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren Osmanlı'nın sosyal olaylara ve kurumlara olan ilgisi artmıştır (Karataş ve ark., 2004). Bu nedenle Cumhuriyet'in kurulmasına kadarki süreç günümüz Türkiye'sinin çocuk politikalarını anlama noktasında oldukça önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmamızda geçmişte çocukluk sürecinin Türk ve Dünya tarihinde nasıl algılandığı üzerinde durularak Türkiye

Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadarki süreçte çocuğa yönelik hizmetler ele alınmıştır.

İlk olarak çocuk ve çocukluk kavramı tanımlanarak eski çağlarda ve antik dönemde çocukluk süreci ele alınmıştır. Devamında Orta Çağda, Sanayi Devrimi sonrasında ve modern anlamda çocukluk olgusu üzerinde durulmuştur. Ardından dünyadaki gerek sosyal gerekse siyasal değişim süreçleri incelendikten sonra Türk tarihine geçiş yapılarak Eski Türklerde çocukluk olgusu, İslamiyet'ten sonra çocukluk olgusu ve Osmanlı'da çocukluk olgusuna yer verilmiştir. Böylece çocukluk kavramının Türk ve Dünya Tarihi içerisindeki yeri ve çocukluğun tarihi gelişimi incelenmiş olup tarihsel süreçte çocuk ve çocuğa yönelik hizmetlere ışık tutulmuştur.

2. ÇOCUKLUK KAVRAMI VE ÇOCUĞUN TANIMI

Çocuklar her zaman ailenin o kadar ayrılmaz bir parçası olmuştur ki, "değerlerinin" ne olduğunu sormak genellikle insanların aklına gelmemiştir (Kağıtçıbaşı, 1982). Ancak aile ve toplum içerisinde çocuğun yeri nesiller arası dinamikleri anlama noktasında önem arz etmektedir (Kagitcibasi ve Ataca, 2015). Bu dinamikleri anlama noktasında ise çocuk ve çocukluk kavramını soruşturmak, çocukluğun nereden gelip nereye gittiğini belirlemeye çalışmak ve geçmişe ışık tutmak gerekmektedir (Onur, 1999).

20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilmiş olan Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre çocuk 18 yaşını doldurmamış olan birey olarak tanımlanmaktadır (BM, 1989). Türk Dil Kurumuna (TDK) göre ise çocuk küçük yaştaki erkek veya kız olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Çocukluk ise çocuk olma durumu ifade etmektedir. Ancak sosyal yaşamdaki insanların duygu, düşünce ve tutumlarının toplumdan topluma değiştirdiğini ve çocukluğun kültürel

bir boyut olduğunu, dolayısıyla çocukluğun genel bir tanımının yapılamayacağını söylemek mümkündür (Öktem, 2012). Diğer yandan genel olarak çocukluk kavramı uzun yıllar boyunca henüz yetişkin olmamış, kendi kararlarını alamayan, biyolojik bir geçiş dönemi olarak tanımlanmıştır (Sağlam ve Aral, 2016). Çocukluk sosyal ve politik bir konu olup toplumun sosyal ve politik hedefleri ile ilgilidir. Hem evrensel bir deneyimdir hem de kültürlere özgüdür. Her toplumun varlığını sürdürebilmesi için çocuklarının olması, onları yetiştirmesi gerekir ve her bir toplumun çocukları korumaya yönelik kendine özgü yöntemleri vardır. Her kültür, çocukların neye benzediğine ilişkin görüşlerini ve kendi geleceğine dönük kültürel vizyonunu gerçekleştiren çocuklarla ilgili uygulamalarını göstermede kendine özgü yöntemler tasarlar, bir gelişim evresi olarak çocukluğu farklı bir biçimde tanımlar ve bölümlendirir (Güçlü, 2016).

Tarihsel sürece baktığımızda ise eski çağlarda çocukluğun nasıl bir sürece sahip olduğuna dair çok detaylı verilere rastlanmamakla beraber Aries (1962) Orta Çağ'da çocukluk fikrinin var olmadığını, çocukların bugün olduğu gibi yetişkinlerden temelde farklı görülmediğini savunmuştur. Ayrıca Aries çocukların çok erken yaşta gelir getiren bir işte ya da ailelerinin yanında çalışmalarının beklendiğini, çocuklar ve yetişkinler arasında hiçbir ayırım yapılmadığını ve dönemin sanat eserlerinin genellikle çocukları küçük yetişkinler olarak tasvir ettiğini vurgulamıştır. Onur'a göre ise (1992) ortaçağda çocukluk bizim bildiğimiz anlamda bir çocukluk değildi. Çocuğa çok sonralarda çocuk gibi davranılmıştır. Çocuğun çocukluğunu yaşaması bile bu dönemde sınıfsal olmuştur. İyi durumdaki burjuva çocukları oyuncaklarla oynayabiliyorken diğer çocuklar böyle bir olanağa sahip olmamıştır. Ancak o dönemlerden günümüze kadar çocukluk kavramı gelişim göstermeye devam etmiştir. Modernleşme ile yeniden tanımlanan çocukluk dönemi sosyal bilimler içinde önemli bir konu olmaya başlamıştır. Başta psikoloji olmak üzere antropoloji ve sosyoloji çocukluk

incelemelerine yönelmiş ancak sosyolojinin çocukluk dönemine dair çalışmaları psikolojinin baskın rolünün etkisinden uzun zaman kurtulamamıştır (Işık, 2019).

Yukarıda da bahsedildiği üzere çocuk, yüzyıllardan bu yana toplumların ilgilendiği bir birey olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu ilginin niteliği, biçimi ve bunların yanında kapsamı tarihsel süreçte farklılıklar göstermiştir. Ayrıca çocukluğu farklı bilim dalları farklı şekillerde tanımlamışlardır. Bu farklı tanımlarda çocukluğun hangi yaş aralıklarını kapsadığına yönelik farklı görüşler vardır. Örneğin gelişim psikolojisine göre çocukluk süreci 14 yaşın altındaki zamanı ifade etmektedir. Ergenliğin başlangıcı psikolojik olarak çocukluğu sonlandırmaktadır (Küt, 2017). Eğitim psikolojisine göre ise doğumdan başlayarak soyut işlemler dönemine geçinceye kadar devam eden süreç çocukluk süreci olarak görülmektedir (Yapıcı ve Yapıcı, 2004). Yörükoğlu ise çocukluk tanımında, çocuğun kendine özgü niteliklerini ve hızlı ve şaşırtıcı değişiklikler yapabilme becerisini vurgulamaktadır (Yörükoğlu, 2011). Yukarıda bahsettiğimiz tanımlarda olduğu gibi yapılan tüm tanımlarda çocuklara yönelik davranış, tutum ve uygulamaların yetişkinlerden farklı görülmesi ve ona göre davranılması gerektiği belirtilmektedir.

3. ÇOCUKLUĞUN TARİHSEL GELİŞİMİ

Çocukluk kavramı, hayatın değişmez sosyal bileşenlerinden biri olarak ortaya çıkan temel olgulardan biridir. Tarihin farklı dönemlerinde, toplumun farklı kesimlerinde ve hatta bazen aynı toplumdaki insanlar bu kavramı farklı şekillerde anlamlandırmışlardır. Sosyal alanın ilerlemesi, bilim ve teknolojinin gelişmesi, insan hakları kavramının ortaya çıkması, halk hareketlerinin ve diğer sayılamayacak kadar fazla olan olayların ortaya çıkması, çocukluğun anlamı ve çocukluk kavramını doğrudan etkilemiştir.

3.1. Eski Çağlarda Çocukluk

Antik çağlarda çocuklara yönelik yaklaşımlara bakıldığında zaman çocuğa yüklenen anlamlara ilişkin olarak yeterli bilginin bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca bu çağlarda çocukluk dönemine yeterince ilginin gösterilmediği de bilinmektedir. Ancak ortaya çıkarılan tarihsel bilgi, belge ve arkeolojik çalışmalara göre bu çağlarda çocukluğun bebeklik ve yaşlılık arasındaki hemen hemen her gelişim aşamasını içerdiği anlaşılmaktadır (Sağlam ve Aral, 2016). Eski çağlar içerisinde çocukların durumunu genelde cinsiyetleri ya da ebeveynlerinin sosyal, kültürel ve ekonomik statüleri belirlemektedir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde kadının statüsü düşükse, alınıp satılabilecek bir mal veya köleden ileri görülmemektedir. Özellikle tarih öncesi çağlarda toplumsal statüsü düşük çocukların, küçük yaşlardan itibaren şiddete maruz kalmaları, fiziksel şiddet sonucunda engelli bırakılmaları ve hatta kurban edilerek öldürülmeleri önüne geçilemeyen bir olgudur (Karadoğan, 2019). Köleci bir sistemi benimsemiş olan Antik Yunan ve Roma uygarlıklarında babanın ailesi üzerindeki gücü ve otoritesi sınırsızdı. Romalı bir baba, çocuklarını istediği gibi cezalandırabilir, ticari mal gibi alıp-satabilir ve hatta öldürebilirdi (Yörükoğlu, 1984).

Bu dönemde eğitilmiş ve ünlü filozofların da çocuklara ve çocukluğa bakış açıları farklı değildi. Örneğin bu dönemde yaşamış olan Aristo, çocukluk döneminin insanın hayatında bir felaket olduğunu savunmaktaydı. Aristoya göre çocukluk mutsuzluk ve huzursuzluktan ibaretti. Augustin ise çocukluğu günahkârlık olarak tasvir etmiştir (Yapıcı ve Yapıcı, 2004). Tarihin bütün dönemlerinde kız çocuklarının erkeklere oranla daha fazla istismara uğradıkları ve hatta cinsiyetlerinden dolayı öldürüldükleri bilinmektedir. Antik Yunanda da çocuklar arasında kız ve erkek ayrımı bulunmaktaydı. Bu ayrım kız çocuklarının toplumsal alanda hayatlarını olumsuz olarak etkilemiştir. Hatta bu dönemde Eski Yunan

düşünürleri zekâ ve idrak etme bakımından kız çocukların erkek çocuklara göre daha geride olduğunu savunmuşlardır (Aytaç, 1993; akt. Karadoğan, 2019).

Sümerlerde çocuk üstünde öncelikli olarak babanın velayet hakkı bulunmaktaydı. Fakat bu velayet hususu Eski Roma'da olduğu gibi çok katı bir şekilde uygulanmamaktaydı. Sümerlerde kız çocukların mirastan pay alma hakları mevcut değildi. Miras erkek çocukların kendi aralarında eşit bir şekilde paylaştırılmaktaydı. Benzer şekilde Babil'de ebeveynlerin çocuklar üzerindeki velayet hakları ve miras usulleri Sümerlere paralellik gösteren bir usule göre temellenmiştir. Buna göre çocukların üzerinde öncelikli olarak baba olmak üzere, anne ve abinin velayet hakkı mevcuttu. Ayrıca Babil'de çocukların ebeveynlerine saygı göstermeleri zorunluydu. Bu duruma dikkat edilmez ve çocuk ebeveynlerine karşı bir suç işlerse hâkim kararıyla evlatlıktan çıkarılabilir ya da evden kovulabilirdi. Babil'de çocukların özellikle babalarına karşı işlemiş oldukları suçlar çok daha ağır bir düzeyde cezalandırılmaktaydı. Örneğin, Hammurabi (Babil Hükümdarı) kanunlarına göre babasına fiziksel şiddet uygulayan bir çocuk eli kesilerek cezalandırılmaktaydı. Diğer yandan Eski Hint'te aile içerisinde baba velayet hakkının sahibiydi. Bu Medeniyet içerisinde kız çocukları mirastan hiçbir şekilde pay alamazlardı. Miras doğrudan erkek çocuklar arasında pay edilirdi. Eski Çin'e baktığımız zaman ise çocuklar üzerinde velayet hakkı mutlak bir otorite ile babaya aittir. Eğer zaman içerisinde baba ölür ise bu hak ailenin en büyük erkek çocuğuna geçerdi. Çocuklar sadece resmi memuriyet görevi alırlarsa babalarının vesayetlerinden çıkabilirlerdi (Demir, 2012). Özellikle Eski Çin'de kız çocukların ekonomik nedenler dolayısıyla satıldıkları veya işgücüne katkılarının sınırlı olmasından dolayı öldürüldükleri de bilinmektedir (Kocaer, 2006).

Yahudilerde de durum çağdaşları ile benzerlik göstermektedir. Buna göre Tevrat'ta yazan on emir içerisinde yer alan bir emir anne ve babaya itaat etmektir. İbranilerde babasının sözünü dinlemeyen bir çocuğun cezası taşlanarak öldürülmektir. Araplarda ve Eskimolarda ise kız çocuklarını ve engelli doğan çocukları öldürme usulü yaygın bir şekilde uygulanmıştır. Buna göre Araplar çocuklarını kuma gömerken Eskimolar ise buzlu suya atmıştır (Uysal, 1998).

3.2. Orta Çağ'da Çocukluk

Orta Çağ'da çocukta bireyselliğin gelişimiyle ilgili teorilere rastlanılmamaktadır (Kroll, 1977). Bu dönemde çocukluk bağımsız gelişim aşamaları olan bir süreç olarak görülmemiştir. Çocuklara yetişkin muamelesi yapılmış, onlar gibi giydirilmiş, onlar gibi yedirilmiş ve toplumda onlar gibi bir yere sahip olmuşlardır. Bu çağın sonlarına kadar da bu düşünce hakim olmuştur. Çocuklar çok küçük yaşlardan başlayarak istihdamda yer almışlardır (Aries, 1962). Aynı zamanda çocuklar ailelerinin günlük ihtiyaçlarını kazanmaları konusunda da sorumluluk sahibi olmuşlardır. Gerekliğinde su taşımışlar, odun kesmişler, avlanmışlar ve kendilerinden küçük olan çocuklara bakmışlardır (Kocaer, 2006). Bu anlamda, yetişkinlerin dünyasında çocukların da yetişkinler gibi beslenme, alkol alma ve hüküm giyince idam edilme gibi tutum ve davranışlara maruz kaldıkları bilinmektedir.

Orta Çağ'da dönemin dini kavram ve ritüelleri etrafında şekillenen çocukluk anlayışlarından da söz edilebilir. Çocukları yetişkinlerin dünyasına sokan bir başka neden ise kilisenin ilk günah sebebiyle oluşturduğu olumsuz çocuk imajıdır. Kilisenin öğretisine göre çocuklar günahkâr olarak doğdukları için konuşamıyorlar ve annelerini bile kıskandıklarından dolayı göğüslerine saldırıyorlardı (Öztürk, 2017). Bu nedenle kilise, çocukların günah ürünü olmalarından dolayı onları eğitmek ve bu günahkarlıktan kurtarmak amacıyla

faaliyetler yürütmüştür. Bu faaliyetler içerisinde çocukların doğuştan gelen kötülüklerini gidermek ve içinde bulunan şeytanı kovmak için kiliseler tarafından yapılan dini ritüeller bulunmaktaydı (Uysal, 1998). Her ne kadar eleştirilere maruz kalsa da Aries; Çocukluğun Yüzyılları kitabında (1962) Ortaçağ toplumunda çocukluk fikri olmamasının çocukların ihmal edildiği, terk edildiği ya da hor görüldüğünü göstermediğini ifade etmiştir. Aries'e göre çocuk annesinin, dadısının ya da kendisine bakım verenin sürekli ilgisi olmadan yaşayabildiği anda, yetişkin toplumuna ait olmuştur.

3.3. Sanayi Devrimi Sonrasında Çocukluk

Sanayi Devrimi sonrasında çocuklara yönelik ilgi artış göstermiş, çocukların oyunları, giyim-kuşamları, şarkıları gibi unsurlar sadece çocuklara yönelik olarak geliştirilmeye başlanmıştır. Yani çocukluk ile yetişkinlik birbirinden ayrılarak farklılaştırılmıştır (Elaldi, 2011). Ancak bu dönemde çocuklar başta İngiltere olmak üzere gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan işçi ihtiyacını karşılamışlardır. Çok küçük yaşlardan itibaren çocuklar oldukça düşük ücretlerle fabrikalarda çalıştırılmışlardır. Sanayi Devrimi boyunca yaşamış emekçilerin otobiyografilerinin nicel ve nitel analizi, 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın başlarında çocuk emeğinde bir artış olduğunu, çocukların çalışmalarının geleneksel sektörlerde yerleştiğini ve aynı zamanda yeni sektörlerde ise yaygınlaştığını göstermiştir (Humphries, 2013). Ayrıca aynı dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nde çocukların ticari bir araç olarak görüldükleri, günün her saatini çalışarak geçirdikleri ve olumsuz koşullarda yaşadıkları görülmektedir (Elkind, 1999; akt. Sağlam ve Aral, 2016). Diğer yandan Sanayi Devriminin etkilerinin en fazla görüldüğü alanlar olan Avrupa ülkelerinde 6 ile 12 yaş arasında olan çocukların günde 12 saatten daha fazla çalıştığı bilinmektedir. Maliyeti düşük çalışanlar olarak görülen çocuklar genellikle fabrikalarda ve

sanayide tehlikeli koşullarda çalıştırılmışlardır. Çocuklar çalışma konusunda deneyimsiz ve fiziksel olarak yetersiz olduklarından dolayı sürekli iş kazalarına maruz kalmışlardır (Erkut, Balcı ve Yıldız, 2017).

Hane bütçesi veri seti kullanılarak yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre ise sanayileşmenin çalışan çocuk sayısını artırdığı ve çocukların çalışma yaşlarını düşürdüğü ortaya çıkmıştır. Ancak sanayileşmenin çocukların çalışması üzerinde yalnızca geçici bir etkisi olmuştur. Daha sonraki dönemlerde çocukların fabrika ortamlarında çalışmaları azalış seyrine girmiştir (Horrell ve Humphries, 1995).

3.4. Modern Anlamda Çocukluk

Bilim, teknoloji, sanat, kültür, toplumsal değişimler ve artan refah düzeyi gibi konularda sağlanan ilerlemeler neticesinde modern toplumlarda çocukluğa verilen değer artmaya başlamıştır. Modern Çağ ile birlikte çocuklar pozitif kazanımlar elde etmeye başlamışlardır. Bu dönemde çocuklar çalışma hayatından alınarak hak ettikleri değerleri kazanmaya yönelik okullara yönlendirilmişlerdir. Bu bağlamda 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarının çocukluk kavramının yeniden ele alınmaya başlandığı ve çocukluğun akademik olarak da keşfedilmeye başlandığı bir zaman dilimi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Yapıcı ve Yapıcı, 2004).

Bu zaman diliminde çocukların yetişkinlerden farklılaşan ihtiyaçlarının olduğu ve yetişkinlerin küçüklerin bir kopyası olmadıkları da anlaşılmıştır. Ayrıca çocukların yetişkinlerden farklı fiziksel, psikolojik ve fizyolojik özellikleri olduğu, devamlı olarak büyüme ve gelişme içerisinde oldukları bilinci oluşmuştur. Geçmişte benzerine rastlanmayan bilimsel çalışmalar yapılarak çocuklar için bakım standartları geliştirilmeye başlanmıştır. Benzer şekilde çocuk bakımının bir toplumsal sorun olduğu fikri ortaya atılmış ve toplumların bu sorumlulukları yüklenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır (Erkut, Balcı ve Yıldız, 2017). Aynı

zamanda çocuklar için yeni oyunlar, oyuncaklar ve oyun parkları geliştirilmiş, çocuklara özel yiyecek ve içecekler de bu dönemde üretilmeye başlanmıştır. Tarihsel olarak çağdaşlarına göre daha gelişmiş olan ulusların kendi çocuk işçiliği sorunuyla başa çıkmaları birkaç nesil almıştır. Bir zamanlar milyonlarca çocuk madenlerde, fabrikalarda, çiftliklerde ve şehir sokaklarında çalışmıştır. Ancak on dokuzuncu yüzyıl sonlarına doğru, çocuğun sorumluluğu özel alandan kamusal alana kaymıştır. İnsanlar sadece devlet eyleminin tüm çocuklar için bir çocukluk sağlayabileceğine inanmaya başlamışlar ve çocuk “modern devletin siyasi gündeminin merkezine yakın bir yerde” bir pozisyon işgal etmiştir (Cunningham, 2014: 142). Yüzyıllar öncesine bakıldığında, çocukların korunması da dâhil olmak üzere tüm sorumluluğun çocuğun ailesinde olduğu kabul edilmekteydi. Yirminci yüzyılda çocukların da hakları olduğu ve bu hakların uluslararası hukuk tarafından korunması gerektiği savunulmaya başlamıştır (Müftü, 1998). 1900'lü yıllara gelindiğinde ise neredeyse tüm Batı ülkelerinde çocuk işçiliğini yasaklayan veya kısıtlayan yasalar çıkarılmıştır. 1890'da Berlin'de düzenlenen diplomatik bir konferansta çocuk işçiliği ile mücadele uluslararası bir düzeye getirilmiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı bu çabalara geçici olarak son vermiştir. Ardından ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) devreye girerek 1919'daki ilk Uluslararası Çalışma Konferansı'nda 39 ülkeden temsilciler ile çocukların sanayide çalıştırılması için asgari yaşı 14 olarak belirlemiştir. 1920'de bu asgari yaş, denizcilik işleri için de kabul edilmiş ve 1921'de ise aynı asgari yaş standardı tarımda da uygulanmıştır (Lieten ve Nederveen Meerkerk, 2011). Bu bağlamda çocukluk dönemi ile ilgili olarak bir yandan ciddi anlayış değişiklikleri yaşanırken diğer yandan çocukların hala sıkıntılar yaşamaya devam ettiği görülmektedir. Ancak yaşanan tüm bu olumsuzluklara rağmen 19. ve 20. yüzyılların adından 21. yüzyılın çocukların yeni ve özel bir aşamaya kavuştuğu yüzyıl olduğu ifade edilebilir (Sağlam ve Aral, 2016).

4. CUMHURİYET ÖNCESİ TÜRK TARİHİNDE ÇOCUKLUK

Tarih boyunca çocuklar dezavantajlı konumlarından dolayı önemli sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu sorunların çözümünde, mevcut kültür ve içinde yaşanılan toplum oldukça önemli roller üstlenmiştir. Diğer yandan Türk toplumu, tarih sahnesine ilk zamanlardan itibaren girdiğinden dolayı bu konuda farklı uygulamalar oluşturmuştur. Bu bağlamda güncel çocuk hizmet ve politikalarını anlamlandırabilmek açısından Türk tarihini gözden geçirerek bugüne kadarki süreci analiz etmek önem arz etmektedir. Eski Türklerde ataerkil bir aile yapısının bulunduğuna yönelik çokça belge ve bilgi bulunmaktadır. Ancak bu ataerkillik Antik Roma'daki gibi babanın otoritesinin sınırsız olduğu bir ataerkillik değildir. Ailede babadan sonra annenin sözü dinlenirdi. Erkek çocuklara isim verilirken kahramanlık yapmaları beklenir ve o kahramanlığa göre isim verilir. Kız ve erkek çocukların mirastan pay alma hakları bulunmaktaydı. Evlenecek olan çocuklar mirastan kendi paylarına düşen kısmı alarak aileden ayrılırdı. En küçük oğula "odoğul" denilirdi. Odoğul baba evinde kalırdı. Babası ölünce de bütün mallar miras olarak ona geçerdi ve bu küçük oğul annesine-babasına, evlenmemiş ya da boşanmış olan kız kardeşlerine bakardı. Ayrıca evlenecek olan kız kardeşlerine ise çeyiz hazırlardı. Eski Türklerde oğul ile evlat eş anlama gelmekteydi (Demir, 2012). İster erkek isterse kız çocuk olsun Anadolu'da çocuğa oğuş diye hitap edilmekteydi (Ergin, 2003).

Türk tarihi uzun bir zaman dilimini kapsayan tarihin en eski uygarlıklarının mirasını günümüze kadar ulaştıran bir yapıyı içermektedir. Çok sayıda Türk Devletleri kurulmuş, belirli zaman dilimlerinde hüküm sürmüş ve yıkılmışlardır. Ancak Türk aile yapısı yaşanan tüm zorluklara rağmen temel yapısını muhafaza etmiştir. Yani Türk toplumunda en az değişime uğrayan kurumlardan birisi "Türk Ailesi" olmuştur. Eski çağlardan beri çocuk doğumu Türk Milletlerinde her zaman mutluluk kaynağı olmuştur. Doğum gerçekleştiğinde bozuk paralar

dağıtılmış, bebeğe takılar takılmış ve ziyafetler hazırlanmıştır. Bir çocuk dünyaya geldiğinde en önemli süreci isim verme töreni oluşturmuştur. Dede Korkut masallarında sıklıkla yer verilen isim verme törenleri bir gelenek halinde 1300'lü yıllardan bu yana devam eden bir süreci kapsamaktadır. İsim verme törenlerinde genellikle Türkçe isimler kullanılmıştır (Özcan, 2015).

Tarih boyunca Türklerde çocuk sahibi olunması ve böylece neslin devamının sağlanması önemli olmuştur. İslamiyet'ten önce Türklerde çocuklar çekirdek aile denilebilecek ana-baba ve çocuklardan oluşan bir aile yapısı içinde yaşamışlardır. Ayrıca Eski Türklerin çocuk koruma alanındaki uygulamalarına bakıldığında ise çocukların herhangi bir kurum veya kuruluşta kalmadıkları görülmektedir. İslam öncesi Türk toplumlarında da annesi ya da babası olmayan çocukların bakımı önemli bir konu olmuştur. Çocukların bakımına yönelik herhangi bir kurum ya da kuruluş olmadığından yetim ya da öksüz kalan çocukların durumlarına töre tarafından karar verilmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Türklerin diğer toplumlardan önde olduğu ifade edilebilir. Özellikle Göktürk Yazıtlarında "Türk ailesinin bir bütün olarak, varlıkta ve yoklukta kendi kaderlerini paylaşmak zorunda olduğu" ifade edilmiştir. Töre sayesinde Türk toplumu içerisinde hiçbir çocuk sahipsiz kalmamıştır (Çanlı, 2002). Türk töresine uymak mecburi olduğundan toplum içerisindeki her bir birey bu kurallara uymak zorundaydı. Hukuk ve toplum açısından çocuklara önem verilmesi ve aile prestijinin artırılması, eski Türk toplumunda evlat edinme kurumunun oluşmasına neden olmuştur. Evlat edinilen çocuklar, biyolojik çocuklar ile yasal olarak aynı haklara sahip olmuştur. Ayrıca töre düzenlemeleri sayesinde evlat edinilen çocukların biyolojik çocuklarından ayrılması tesis edilmiştir. Evlat edinme müessesesine o kadar değer verilmiştir ki düşmanın geride bırakıp gittiği çocuklar bile evlatlık alınmışlardır (Mandaloğlu, 2013).

İslamiyet sonrasındaki Türk Toplumlarında ise anne ya da babasını kaybeden çocukların durumlarına dinin emirleri doğrultusunda karar verilmiştir. Bu emirler kapsamında çocuklara sahip çıkılmasına özen gösterilmiştir (Özcan, 2006). İslam Dünyası içerisinde gerek Kur'an gerekse de Sünnet (Hazreti Muhammet tarafından Müslümanlarca uyulması gerekli sayılan davranışlarıyla şu ya da bu konuda söylemiş olduğu sözler ya da göstermiş olduğu yol) içerisinde çocuklara sıklıkla yer verilmiştir. Buna göre çocukların ergenlik çağına gelene kadar yaptıklarından sorumlu olmadıkları ifade edilmektedir (Tan, 1994; akt. Salim, 2011). İslamiyet'ten sonraki süreçte Türkiye Cumhuriyeti'nin de tarihsel olarak köken aldığı Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nde yapılan çalışmalar, politika ve uygulamalar günümüze ışık tutması nedeniyle önem arz etmektedir. Orta Asya'dan göç ederek Anadolu'ya kadar gelen Türkler kültürel birikimlerini Anadolu, Balkanlar ve tüm sahip olunan topraklar üzerinde bir harman oluşturarak kendine has bir toplumsal yapı oluşturmuştur. Bu yapı içerisinde çocuklara yönelik sosyal yardım ve sosyal hizmet çalışmaları ise vakıflar ve sosyal uygulamalar olmak üzere iki farklı şekilde sunulmuştur.

Selçuklularda sınıfsız bir toplum hayatı bulunmaktaydı. Sosyal yapı, Orta çağ Avrupa'sından tamamen farklılık göstermekteydi. Toplum yapısında Avrupa'daki gibi sınıf, Hindistan'daki gibi kast sistemi bulunmamaktaydı. Hanedanın ve devletin ileri gelenlerinin büyük yetkileri kendilerinde toplamasına rağmen, köylerde ve şehirlerde yaşayan yurttaşların, kanun önünde hakları ve vazifeleri bulunmaktaydı. Şer'i hükümler karşısında herkes eşit hak ve yükümlülüklerle sahipti. Köylü özgür olup, toprağın ikta[†] ve has[‡] olmasına göre hükümetin himayesinde çalışır, vergisini verirdi. Sahip olunan mülkler ve topraklar ise veraset yoluyla çocuklara geçirdi (Dimez, 2015). Selçuklu döneminde çocukların

[†] İkta, özel mülkiyette olmayıp hükümdarın mülkü olan topraklara ait vergilerin veya daha genel anlamda gelirlerin, asker veya sivil erkâna, devlete hizmetlerinin karşılığı olarak, yani maaşlarına karşılık verilmesi olarak tanımlanır.

[‡] Has topraklarının geliri doğrudan Sultan ailesine verilmektedir.

eğitimini de önem verilmiştir. Türk tarihinde örgün eğitimin temelleri arasında sayılacak medreseler bu dönemde ortaya çıkmış ve eğitim-öğretim konusunda önemli roller üstlenmiştir. Bu medreselerde dönemin en ünlü bilim adamları dersler vermiştir. Özellikle Sultan Alparslan döneminde ilk olarak 1067 yılında kurulan Nizamiye Medreseleri en ünlü eğitim kurumları olmuşlardır. Bu eğitim kurumları ücretsiz bir şekilde hizmet vermiştir. Bu medreselerin etkisi Osmanlı döneminde de devam etmiştir (Güven, 1992).

Tablo 1: Bağdat Nizamiye Medreselerinin Dersleri

Din ve Hukuk Dersleri	Dil, Edebiyat Dersleri	Felsefe Dersleri	Müsbet Bilim Dersleri
Kur'an Okuma	Arap Edebiyatı	Felsefe	Tıp
Tefsir	Fars Edebiyatı	Mantık	Cerrahi
Hadis	Nahiv (Sözdizimi)		Hesap
Fıkıh	Hitabet		Hendese (Geometri)
Kelam	Sarf (Şekil Bilgisi)		Müsellesat (Trigonometri)
	Cerh ve Tadil (Hadis Bilimi ile İlgili)		Nücum (Astroloji)
	Tarih		Hey'et (Astronomi)
	Edep		Tabiiyat (Doğa Bilimleri)

Kaynak: Güven, İ. (1992)

Tabloya göre Selçuklu'da eğitimin o dönemin şartlarına göre nitelikli bir yapıya sahip olduğu ifade edilebilir. Ayrıca medreselerde özellikle din ve hukuk derslerinin ağırlıkta olduğu ancak güncel bilimlerin de müfredatta yer aldığı göz ardı edilmemelidir.

Selçukludan sonraki süreçte ise Türk tarihi içerisinde büyük öneme sahip olan Osmanlı Devleti tarih sahnesindeki yerini almıştır. Osmanlı Devleti yüzyıllarca devam eden bir gelenek, görenek ve toplumsal yapıyı içerisinde barındırmıştır. Osmanlının hüküm sürdüğü topraklarda çeşitli milletler varlık göstermiş, farklı dini inançlara sahip yurttaşlar beraber yaşamış ve farklı kültürler harmanlanmıştır. Bu dönemde Selçuklu Devleti'nin izleri de kendisini hissettirmeye devam ederken yeni uygulamalar da zaman içerisinde ortaya çıkmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti din ve mezheplere dayalı bir şekilde farklılaşan birçok topluluğa bölünmüştür. Bu durum kendisini eğitim kurumları ve uygulamalarında da göstermiştir. Ayrıca Osmanlı toplum yapısında siyasal sistem, ailenin yapısı ve kararları üstünde de çok belirleyici olmuştur. Devlet ve aile arasındaki ilişkiler, yukarıdan (Padişah) aşağıya (halk) hiyerarşik bir sistemsel yapıya dayalı itaat ya da farklı bir deyişle sadakat kültürü tarafından yeniden üretilmiştir. İtaat kültürü, Orta Asya'da yaşayan eski Türklerden miras kalan bir gelenek olarak burada toplumun hayatta kalması için önemli bir değer olmuştur. Ancak babanın çocukları ve eşi üzerindeki otoritesi tartışılmazdı. Ailede babanın yokluğunda, ağabeyin aile üyeleri üzerinde otoritesi bulunmaktaydı. Her şekilde Osmanlı ailesinde çocuklar babanın kanuni velayeti ve kontrolü altındaydı (İnal, 2015).

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde çocukların bakımına yönelik kurum ya da kuruluşlara rastlanılmamaktadır. Bu dönemde kimsesiz çocukların bakımında ağırlıklı olarak evlatlık sistemi uygulanmıştır. Osmanlı'da evlat edinme sisteminin yaygın olarak kullanıldığı, hatta evlatlık olarak yetiştirilen çocukların devletin üst kademesine kadar çıkabildiği görülmektedir. Buna Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa örnek olarak gösterilebilir (Bay, 2014). Diğer yandan Osmanlı Devleti'nde zamanla yeni uygulamalar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlara

yetim çocuklara yönelik şer'iyeye sicillerinin tutulması örnek olarak gösterilebilir. Bu çocukların bakımlarından eğitimlerine kadar tüm ihtiyaçlarının ise vakıflar kanalıyla karşılandığı görülmektedir (Işıl, 2015). Osmanlı toplumunda yardıma muhtaç yetimler vakıflar aracılığıyla kurulan yetimhanelerde korunma altına alınmış, medreselerde ve imarethanelerde barındırılmış, hastanelerde ve şifa yurtlarında tedavi edilmiş, eğitim verilerek okutulmuştur (Eryüksel, 1998).

Tanzimat dönemine kadarki zaman diliminde bağımsız sivil toplum kuruluşları olan vakıf ve imaretler sosyal yardım ve sosyal hizmet görevlerini üstlenmişlerdir. Tanzimat dönemine gelindiğinde ise kimsesizlerin ve yetimlerin durumları ile ilgili olarak problemlerin artması neticesinde Osmanlı Devleti bir takım girişimler ile oluşturduğu kuruluşlar aracılığıyla sosyal sorunlara müdahale etmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin ilerleyen dönemlerinde ise çocuk ve gençlere yardımcı olmak amacıyla Devlet desteğiyle çocuk ve gençlerin barınma, korunma, emniyet içinde yaşama, kabul görme ve güvenme gibi temel duygusal ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda çocuklara ve gençlere yardımcı olmak amacıyla; Eytam İdaresi ve Sandıkları, Islahhaneler, Darüşşafaka, Hamidiye Etfal Hastanesi, Fukaraperver Cemiyeti, Darülhayr-ı Âli, Darülaceze, Darüleytamlar, Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuştur (Yıldız, 2015).

4.1. Eytam İdaresi ve Sandıkları

31 Aralık 1851'de Şeyhülislamlığa bağlı olarak kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nde vakıf ve yetimhane gibi hizmetlerin yanı sıra yetimlere özel kurumlar kurulmuş, bakıma muhtaç yetim ve çocukların ihtiyaçlarını karşılamak ve topluma kazandırmak için fonlar oluşturulmuştur. Bu fonlara eytam sandıkları denilmektedir. Eytam sandıklarının amacı ise vefat eden ebeveynlerin

çocuklarına kalan mal ve eşyaların sağlıklı bir şekilde muhafaza edilip çocuğun reşit olması ile bu malların sahibine tekrardan verilmesidir (Özcan, 2006).

4.2. Islahhaneler

İlk olarak 1863'te Tuna Valisi Midhat Paşa'nın Niş'te kurduğu bu kurum ile anne-babasız veya ailelerin bakımlarını üstlenemeyeceği kadar yoksulluk içerisinde olan Müslüman ve Gayrimüslim çocukların eğitimleri üstlenilerek onların meslek sahibi olmaları yönünde çalışmalar gerçekleştirilmektedir (Dölen, 1994; akt. Ünal, 2012). Ayrıca farklı ırk ve farklı dinlere mensup kız çocuklarının da olması karma eğitime de yer verildiğini göstermektedir (Güdek, 2012).

Tablo 2: Islahhanelerde Okutulan Dersler

Sanat Dalları	Her Yıl Alınacak Öğrenci Sayısı	Öğretim Süresi (Yıl)
Tunç, Demir ve Bakır Dökmecilik	6	5
Çelik Alet İmali	4	2
Çarkçı ve Makinist	5	7
Tenekeci, Lehimci, Kurşuncu	4	2
Silahçı	3	5
Kuyumcu	4	4
Ahşap Sanayi		
Arabacı-Faytoncu	6	2
Kanepe ve Sandalyeci	4	3
Doğramacı	4	3
Ağaç Çarkçısı ve Modelci	4	3
Diğer Sanatlar		
Saraç (Koşum ve Eyer)	5	4

Takımları Yapımı)		
Terzi	6	4
Kunduracı	6	2
Mücellit (Cilt Yapımı)	4	1
Hakkâk (Oymacılık)	2	5
Şeritçi	3	2

Kaynak: Koç, B. (2010:6)

Islahhanelerde okuma - yazma, dini bilgiler ve temel hesaplamaların yanında o dönem içinde ön planda olan meslekler ve pratik dersler yoğunluk göstermekteydi. Çocuklar genelde gün içinde zamanlarının büyük kısmını öğrenciliğin yanı sıra işçi olarak geçirmekteydi. Islahhaneler o dönemin şartlarında popüler mesleklerden olan deri işleme, arabacı, dokuma ve benzeri işlerin haricinde dikiş makineleri, buhar makineleri ve matbaa gibi gereçlerin üretimleri, tamirleri ve geliştirilmesi gibi güncel mesleklere ilişkin de ihtiyaçlara cevap verebilecek kalifiye personel yetiştirilmesini de sağlamaktaydı (Güdek, 2012).

4.3. Darüşşafaka

1860'lı yıllarda Müslüman vurgusu ile eğitim odaklı olarak dönemin devlet adamlarınca oluşturulan ve temelleri günümüze kadar ulaşan; kimsesiz, okuma olanakları kısıtlı, yoksul, yetenekli ve müslüman çocukların eğitimlerini sağlayan Darüşşafaka "Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye" tarafından kurulmuştur. Darüşşafaka Osmanlı Devletinden Cumhuriyet'e kadar geleneğini devam ettirebilen ilk ve tek okuldur (Soydan, 2003).

4.4. Hamidiye Etfal Hastanesi

Şimdiki adıyla “Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi” 1899’da kurularak hizmet vermeye başlamıştır (Yıldırım, 2010). Bu hastane Osmanlı Devleti’nin ilk çocuk hastanesi olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır (Kemal, 2013). II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde de faaliyetlerini devam ettirmiştir (Yıldız, 2012).

4.5. Fukaraperver Cemiyeti

4 Şubat 1908’de Topkapı Fukaraperver Cemiyeti kurulmuştur. Kurumun ilk başkanı ise Doktor Hakkı Galip Bey olmuştur (Doğan, 2006). Yoksul ve kimsesiz çocukları desteklemek amacıyla hizmet vermiştir (Yıldırım, 2017). Osmanlının son döneminde kurulmuş olan bu dernek günümüzde de hala varlığını devam ettirmektedir.

4.6. Darülhayr-ı Âli

Yetimlere meslek edindirme amacıyla ilköğretim düzeyinde eğitim veren yatılı bir okuldur. 1 Ağustos 1903’te Padişah iradesi ile (II. Abdülhamid) okul açılmıştır. Öğrenim süresi ise yedi sene olarak kararlaştırılmıştır (Kapıcı, 2013).

Tablo 3: Darülhayr-ı Âli 1903 Senesi Haftalık Ders Dağılımı Çizelgesi

Dersin Adı	İhtiyat	1.	2.	3.	4.	5.	6.
	S.	Yıl	Yıl	Yıl	Yıl	Yıl	Yıl
Elifba	6	6	-	-	-	-	-
Kur’an-ı Kerim	-	-	4	3	2	2	2
İlm-i Hal	-	-	2	2	2	2	2
Ahlak	-	-	-	2	2	1	1
Kıra'at ve İmla (Telaffuz ve İmla)	-	2	2	2	-	-	-

Kavaid-i Osmani (Osmanlıcanın Kaideleri)	Lisan-ı	-	-	-	-	-	2	2
Usul-i Tahrir (Yazım Esasları)		-	-	-	-	-	2	2
Tarih-i Osmani		-	-	-	-	1	1	1
Çoğrafya-yı ve Umumi	Osmani	-	-	-	1	2	1	2
Ta'rif-i Eşya		2	2	1	1	1	1	1
Hesap		2	1	2	1	1	1	-
Mebadi-i (Geometri)	Hendese	-	-	-	-	-	1	-
Usul-i Defteri		-	-	-	-	-	1	2
Hat		-	1	1	1	1	1	1
Resim		-	1	1	1	1	1	1
Musiki		-	-	-	-	1	1	1
Rizayet-i (Cimnastik)	Bedeniye	4	2	2	2	2	-	-
Toplam		14	15	15	16	16	18	18

Kaynak: Öztürk, C. (1999).

4.7. Darülaceze

Bakıma muhtaç çocukların ve engellilerin yaşadıkları sıkıntıları aşmaları için İstanbul'da Sultan II. Abdülhamit tarafından 2 Şubat 1896 yılında hizmete açılmıştır (Özkan, 2006). Darülacezenin tür ve kapsam bakımından ilk defa devlet eliyle planlanarak hizmete açılmış bir kuruluş olması dikkate değer bir ayrıntıdır (Karataş, 2015). Kurum tarafından sunulmakta olan hizmetler genel

olarak muhtaçların bakım ve korunmasına ilişkin yapılan faaliyetler özelinde olmuştur (Güngör, 2009).

4.8. Darüleytamlar

1912–1913 Balkan Savaşlarının sonrasında İstanbul'a yapılan göçlerin de etkisiyle yetim kalmış çocuklar ve kimsesizler kitlesi oluşmuştur. Bu nedenle o dönemde iktidarda olan İttihat ve Terakki Cemiyeti masrafları direkt olarak devlet tarafından karşılanan yetimhaneler (darüleytamlar) uygulamasını başlatmıştır (Sofuoğlu, 2003; akt. Karataş, 2015). İlk olarak İstanbul'da daha sonraki süreçlerde ise Anadolu'nun hemen hemen her sancağında açılmış olan Darüleytamlar varlığını 1927 yılına kadar devam ettirmiştir (Özkan, 2006)

4.9. Himaye-i Etfal Cemiyeti

Savaş sonrasında kimsesi olmayan ve korunmaya muhtaç çocukların himaye altına alınması amacıyla kurulmuştur. Bu amaç doğrultusunda 1908'de Kırklareli'nde kurulmuş, sonrasında kurtuluş savaşı yıllarından önce 1917 senesinde İstanbul'da yeniden kurulmuştur. (Ummanel, 2017). 1917'den 1981'e kadar ise ulusal dernek statüsünde varlığı devam etmiştir (Mahmutoğlu, 2014). Ayrıca bu cemiyetin hali hazırda hizmet sunmakta olan Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğünün tarihsel kökenleri arasında yer aldığı kabul edilmektedir.

Görüldüğü üzere Türk Tarihinde zaman içerisinde çocuk hizmetleri alanında farklı uygulamalar yer almıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere Osmanlının son zamanlarında ortaya çıkan çoğu kurum ve kuruluşlar Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da çalışmalarına devam etmiştir. Hatta Darülaceze ve Darüşşafaka gibi bazı kurum ve kuruluşlar hala hizmet vermeye devam etmektedir. Bazı kurum ve kuruluşlar ise isim ve politika değişiklikleri yaparak günümüze kadar gelmeyi başarmıştır.

5. SONUÇ

Bu çalışmada eski çağlarda çocukluk, Orta Çağ'da çocukluk, Sanayi Devrimi sonrasında çocukluk, modern anlamda çocukluk ve Türkiye Cumhuriyeti öncesi Türk Tarihinde çocukluk başlıkları altında çocuk, çocukluk olgusu ve çocuğa yönelik sunulan hizmetler incelenmiştir. Bu bağlamda tarih boyunca çocukluğun toplumların özel olarak ilgilendiği bir mesele olduğu görülmüştür. Ancak bu ilginin doğası, biçimi ve kapsamı zamandan zamana ve toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Bu farklı yorumlamalar nedeniyle tek bir çocuk tanımı bulunmamaktadır. Özellikle son yıllarda çocuk ve çocukluk kavramları üzerinde yoğunlaşan çalışmalar neticesinde daha yeni kavramlar da ortaya çıkmaktadır.

Dünya tarihinde çocukluğun gelişimine baktığımız zaman uzun yıllar devam eden bir süreçte çocukluğun ayrı bir gelişim dönemi olarak görülmediği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda çocuklar yetişkinlerden farklı olarak görülmemiş, onlar gibi hayatın bütün aşamalarında yer almışlardır. Ancak rönesans, reform ve sanayi devrimi gibi kültürel, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin etkisi ve değişen toplumsal yapılar sonucunda çocukluğun farklı dinamikleri olan bir gelişim dönemi olduğu anlaşılmış ve çocuklara özel çalışmalar yapılmıştır.

İslamiyet sonrasındaki Türk toplumlarında ise hem eski Türk Kültürü hem de İslam'ın emirleri çocukluk kavramının değerlendirilmesi üzerinde etkili olmuştur. Bu dönemde İslam'ın emirleri doğrultusunda sosyal hayat şekillenmiş ve çocuklara ayet, hadis ve Hazreti Peygamberin sünneti yol gösterici olmuştur. Osmanlı döneminde ise sosyal yardım ve sosyal hizmetler daha çok vakıflar ve sosyal uygulamalar şeklinde sunulmuştur. Özellikle vakıflar tüm toplumu kapsayıcı hizmetler sunmuşlardır. Ancak Tanzimat dönemine gelindiğinde bu sistemlerde de sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Savaşların artması ve sürelerinin

uzaması, kaybedilen topraklardan gerçekleşen göçler, maddi imkânsızlıkların artması, savaşta hayatını kaybeden askerlerin çocuklarının yetim kalması, bakıma muhtaç insanların artış içerisinde olması ve artan nüfusa yetecek imkânların bulunmaması neticesinde artık devlet eliyle çalışma yapılması elzem bir hal almıştır. Bu durumların sonucu olarak çocuklara ve gençlere yardımcı olmak amacıyla; Eytam İdaresi ve Sandıkları, Islahhaneler, Darüşşafaka, Hamidiye Etfal Hastanesi, Fukaraperver Cemiyeti, Darülhayr-ı Âli, Darülaceze, Darüleytamlar, Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuştur. Bu kuruluşların bazıları varlığını uzun süreler devam ettiremezken bazıları ise günümüzde hala hizmetlerine devam etmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi:

Yazarların, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri:

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamışlardır.

Etik Kurul Kararı:

Bu araştırma için etik kurul kararına ihtiyaç yoktur.

KAYNAKÇA

- Akbaş, E., & Topçuoğlu, R. A. (2009). Modern çocukluk paradigmasının oluşumu-eleştirel bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1), 95-104.
- Ahioglu-Lindberg, E.N. (2012). Çocuk Yetiştirme Açısından Türkiyeâ de Çocukluğun Tarihi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 31(31), 41-52.
- Aries, P. (1962). *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*, New York: Vintage Books, 33-49 & 116-122.
- Bay, A. (2014). Osmanlı toplumunda evlatlıklar ve hukuki durumları. *Electronic Turkish Studies*, 9(4), 149-163.
- Bekir, O., (1992). Tarih boyunca oyunlar ve oyuncaklar. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 25(2), 365-386.
- Birleşmiş Milletler, (1989). *Çocuk Hakları Sözleşmesi*. New York, ABD.
- Cunningham, H. (2014). *Children and childhood in western society since 1500*. Routledge.
- Çanlı, M. (2002). Eytam idaresi ve Sandıkları (1851-1926). *Türkler Ansiklopedisi*, 57-69. Erişim tarihi: 16.10.2020, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=351407> .
- Çelik, T. (2014). Türkiye’de Çocuk Olmanın Tarihi: Doğan Kardeş Dergisi. (içinde) Hasan Ersel. Kazım Taşkent, Yapı Kredi ve Kültür Sanat. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 193-232.
- Demir, A. (2012). Tarihten Günümüze Çocuk Hakları. *International Journal Of Early Childhood Education Research*, 1(3), 37-47.
- Dimez, S. (2015). Türkiye Selçuklu Devleti’nde Sosyo Kültürel Hayat ve Tokat’a Etkisi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), 797-827.
- Dirican, R. (2018). Tarihi süreçte çocukluk ve çocuk hakları. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, 2(2), 51-62.

- Elaldı, H. (2011). Çocukluk kavramı ve tarihsel gelişimi. Erişim tarihi; 24.09.2020
http://www.tavsiyeediyorum.com/makale_6719.htm .
- Erdiller-Yatmaz, Z. B., Erdemir, E., & Erbil, F. (2018). Çocuk ve çocukluk: Okulöncesi öğretmen adayları anlatıyor. Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 6(3), 284-312.
- Ergin, M. (1971). Dede Korkut Kitabı. Millî Eğitim Basımevi.
- Erkut, Z., Balcı, S., & Yıldız, S. (2017). Tarihsel süreç içinde çocuk. Çocuk ve Medeniyet, 2(3), 17-28.
- Eryüksel, A. (1998). Osmanlı Devletinde dul ve yetimler. Şarkiyat Mecmuası, (8), 331-344.
- Güçlü, S. (2016). Çocukluk ve çocukluğun sosyolojisi bağlamında çocuk hakları. Sosyoloji Dergisi, (1ozel), 1-22.
- Güdek, M. (2012). Modernleşme döneminde Osmanlı'da çocuk eğitimi ve literatürü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Güngör, S. (2009). Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne bir hayır örgütü: İstanbul Darülaceze Müessesesi. Türk İdare Dergisi, 157.
- Güven, İ. (1992). Büyük Selçuklu Devletinde eğitim ve öğretime genel bir bakış. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 25(2), 833-848.
- Horrell, S., & Humphries, J. (1995). " The exploitation of little children": Child labor and the family economy in the industrial revolution. Explorations in Economic History, 32(4), 485-516.
- Humphries, J. (2013). Childhood and child labor in the British industrial revolution 1. The Economic History Review, 66(2), 395-418.
- Işıl, A. (2015). Osmanlı Devleti'nde Gençlerle İlgili Kurulmuş Vakıflar. Din ve Hayat, 25, 29-31.

- İnal, K. (2015). Paternalistic model of child: a comparison between late Ottoman society and the early Republic of Turkey. *Eurasian Journal of Anthropology*, 6(2), 65-80.
- Kapcı, H. Z. (2013). Osmanlı eğitim sisteminde disiplin: Darülhayr-i Âli örneği. *Journal of International Social Research*, 6(28), 166-180.
- Karadoğan, U. C. (2019). "Çocuk ve Çocukluk" Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi. *Çocuk ve Medeniyet*, 4(7), 195-226.
- Kagitcibasi, C. (1982). Changing the value of children in Turkey. *Papers Of The East-West Population Institute*.
- Kagitcibasi, C., & Ataca, B. (2015). Value of children, family change, and implications for the care of the elderly. *Cross-Cultural Research*, 49(4), 374-392.
- Karataş, Z. (2015, 1). Osmanlı Devleti'nde korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal hizmet uygulamaları. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-16.
- Karataş, K., Hakan, A., Cankurtaran, Ö., Gökçearsan, E., & Acar, Y. B. (2004). Türkiye'de çocuğun korunması: osmanlı'dan günümüze çocuk refahına yönelik düzenlemeler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 15(1), 15-25.
- Kemal, H. (2013). Sultan Abdülhamit Han: Hamidiye Etfal Hastanesi, Erişim tarihi: 23.10.2020, <http://osmanlldevleti.blogspot.com.tr/2013/12/abdulhamid-han.html> .
- Kocaer, Ü. (2006). Hekim ve hemşirelerin çocuk istismarı ve ihmaline yönelik farkındalık düzeyleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Koç, B. (2010, 6). Osmanlı İslahanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 36-50.

- Kroll, J. (1977). The concept of childhood in the Middle Ages. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 13(4), 384-393.
- Küt, D. (2017). Tarihte çocuk kavramı. Erişim tarihi: 20.01.2021, <https://www.didemkut.com.tr/makaleler/49/tarihte-Cocuk-kavrami>.
- Lieten, K., Nederveen Meerkerk, E. (2011). *Child Labour's Global Past, 1650-2000*. Peter Lang Press.
- Mahmutoğlu, Y. (2014). Hasan Basri Çantay'ın "Müslümanlıkta Himâye-î Etfâl" adlı eserinin analizi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (6), 99-131.
- Mandaloğlu, M. (2013, 6). Eski Türklerde çocuk hukukunun töreye göre değerlendirilmesi. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 133-147.
- Müftü, G. (1998). Emniyet Genel Müdürlüğü Küçükleri Koruma Hizmetleri Yönetici Semineri Notları., s. 17, Ankara. Erişim tarihi; 01.10.2020 <http://www.cocukhaklariizleme.org/cocuk-haklarinin-tarihcesi>.
- Işık, E., (2019). Batı'da Çocukluk Sosyolojisi Çalışmaları Tarihi. *Çocuk ve Medeniyet*, 4(7), 179-194.
- Öktem, D. (2012). "Türkiye'deki çocuk adalet sisteminin yönetimi ve yaş ayrımcılığına ilişkin paradigmanın incelenmesi", *Türkiye'de Çocuk Adalet Sisteminin Yönetimi, İHOP*, Ankara: Uluslararası Çocuk Merkezi Yayınları, 5.
- Özcan, T. (2006). Osmanlı toplumunda yetimlerin himayesi ve eytâm sandıkları. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (14), 103-121.
- Özcan, R. (2015). Ottoman family and child education (1300-1600). *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, 1606-1613.
- Özkan, S. (2006). Türkiye'de Darüleytamların gelişimi ve Niğde Darüleytamı. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(19), 211-229.

- Öztürk, C. (1999). Osmanlıda bir Mesleki Eğitim ve Çocuk Esirgeme Kurumu: Darülhayr-ı Âli. Milli Eğitim, (143), 76-84.
- Öztürk, H. K. (2017). Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler. Iğdır University Journal of Social Sciences, (13), 253-276.
- Sağlam, M., ve Aral, N. (2016). Tarihsel süreç içerisinde çocuk ve çocukluk kavramları. Çocuk ve Medeniyet Dergisi, 2, 43-55.
- Salim, M. (2011). Geçmişten günümüze Türkiye'de çocuk koruma politikaları ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (Yüksek Lisans Tezi). SDÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Isparta.
- Soydan, A. (2003). Darüşşafaka tarihinden kesitler. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, (3), 249-268.
- TDK, (2022). Çocuk Tanımı. Erişim tarihi: 14.12.2022, <https://sozluk.gov.tr/>
- Tomison, A. M. (2001). A history of child protection: Back to the future?. Family Matters, (60), 46-57.
- Ummannel, A. (2017). Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti yayınlarından bir kartpostalın çocuk hakları bağlamında incelenmesi. İlköğretim Online, 16(1), 245-255.
- Uysal, A. (1998). Çocuk istismarı ve ihmalinin belirti ve risklerini tanılamada hemşire ve ebelerin bilgi düzeylerinin saptanması. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi)., Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Ünal, V. (2012). Osmanlının son dönemlerinde korunmaya muhtaç çocuklar için kurulan sosyal hizmet kuruluşları. Sosyal Bilimler Dergisi/Journal of Social Sciences, 36(2), 1-27.
- Yapıcı, M. & Yapıcı, Ş. (2004). Bir değer olarak çocukluk. Üniversite ve Toplum Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi, e-dergi, 4(4).
- Yıldırım, N. (2010). Hastane tarihimizde bir kutup yıldızı Hamidiye Etfal Hastanesi, Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi. İstanbul.

- Yıldırım, Ş. (2017). 2000'li yıllarda çocuk koruma sistemi içinde bakım hizmetlerinin genel görünümü. Celal Bayar University Journal of Social Sciences/Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(1), 87-110.
- Yıldız, E. (2015). Osmanlı Devleti'nde yetim gencin eğitimi. Din ve Hayat, 25, 106-107.
- Yıldız, Ö. (2012, 10). An overview on Hamidiye Etfal Hospital from its foundation since the second constitutioanlist period. The Journal of Academic Social Science Studies, 5(5), 391-411.
- Yörükoğlu, A. (1984). Aile ve Çocuk. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Yörükoğlu, A. (2011), Çocuk Ruh Sağlığı, İstanbul: Özgür Yayınları

EXTENDED ABSTRACT

The concept of childhood; How we define it, and the experiences and activities of the children in it, is an ever-renewing concept that has presented us with many opportunities and challenges over the centuries. Childhood history is a rich and growing field that reveals much about past societies, but also reveals the connections between past conditions and current issues and trends. In the past, children coexisted with adults and often worked as paid or unpaid workers to help themselves and their families survive past infancy.

Children's rights, which have been neglected for ages in the historical process and where almost no legal regulation is in question, started to be a matter of concern only in the 20th century. The increase in the value given to the child as an individual in the last century, the recognition that childhood is a separate process from adulthood, and the recognition that children should have some special rights due to their developmental needs have brought the necessity of securing children's rights by regulation and laws. (Dirican, 2018). At the same time, childhood history has become a new research area in social sciences since the second half of the twentieth century. Studies aimed at understanding childhood history and modern childhood have begun to be handled more widely than ever before (Akbaş & Topçuoğlu, 2009).

When we look at the approaches towards children in ancient times, it is seen that there is not enough information about the meanings attributed to the child. It is also known that there is not enough interest in childhood in these ages. However, according to the unearthed historical information, documents

and archaeological studies, it is understood that childhood in these ages includes almost every developmental stage between infancy and old age (Sağlam & Aral, 2016). In ancient times, the status of children was generally determined by their gender or the social, cultural and economic status of their parents. From this point of view, if the status of a woman was low, she was not considered a commodity or slave that could be bought and sold. It is a phenomenon that cannot be avoided, especially in prehistoric times, that children with low social status are exposed to violence from an early age, disabled as a result of physical violence, and even killed by sacrifice (Karadoğan, 2019). In Ancient Greek and Roman civilizations, which adopted a slave system, the power and authority of the father over the family was unlimited. A Roman father could punish his children as he wished, buy and sell them like commercial goods and even kill them (Yörükoğlu, 1984).

In the Middle Ages, there were no theories about the development of individuality in children (Kroll, 1977). In this period, childhood was not seen as a process with independent developmental stages. Children were treated like adults, dressed like them, fed like them, and had a place like them in society. This idea prevailed until the end of this era. Children have been involved in employment starting from a very young age (Aries, 1962). At the same time, children also took responsibility for their families' daily needs. When necessary, they carried water, cut wood, hunted and looked after children younger than themselves (Kocaer, 2006). In this sense, it is known that in the world of adults, children are also exposed to attitudes and behaviors such as eating, drinking alcohol and being executed when convicted, just like adults.

After the Industrial Revolution, the interest towards children increased, and elements such as children's games, clothing and songs began to be developed only for children. Quantitative and qualitative analysis of the autobiographies of laborers who lived during the industrial revolution showed that there was an increase in child labor in the late 18th and early 19th centuries, and the work of children was established in traditional sectors and at the same time became widespread in new sectors (Humphries, 2013). In addition, in the same period, it is seen that children are seen as a commercial tool in the United States, they spend every hour of the day working and live in adverse conditions (Elkind, 1999; cited in Sağlam & Aral, 2016). On the other hand, it is known that children between the ages of 6 and 12 work more than 12 hours a day in European countries, where the effects of the Industrial Revolution are most visible. Children, who were seen as low-cost workers, were often worked in factories and industries in dangerous conditions. Children are constantly exposed to work

accidents because they are inexperienced and physically inadequate in working (Erkut, Balcı, & Yıldız, 2017).

When we look at the development of childhood in the history of the world, we see that childhood was not seen as a separate developmental period in a process that continued for many years. At the same time, children were not seen as different from adults, they took part in all stages of life like them. However, as a result of the impact of cultural, scientific and technological developments such as the renaissance, reform and industrial revolution and changing social structures, it was understood that childhood was a developmental period with different dynamics and special studies were carried out for children. Looking at Turkish history, it would not be wrong to say that the perception of children is more advanced than their contemporaries. Especially in Roman society, the child was seen as a being that was despised and had negative meanings.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN EKONOMİ POLİTİĞİ BİR DÖNGÜNÜN İÇERİSİNDE Mİ? KIRILGAN TÜRK EKONOMİSİNİN SON OTUZ YILDAKİ KRİZLERİ

Fatih Furkan ALPDOĞAN*

Öz

Her ekonomik kriz sosyal bir yıkımdır. Türkiye'deki krizlere bakıldığında siyaset kurumunun ekonomik krizlere doğrudan alan açtığı görülmektedir. 1994 Meksika krizi ile başlayan süreç 1997'de kendini Asya krizi olarak göstermiştir. 2001 bankacılık krizi ise bankacılık sistemindeki varoluşsal sorunlardan ve iç siyasetteki gerilimlerden sonra ortaya çıkmıştır. Türkiye'de yaşanan bir diğer kriz ise 2008 küresel ekonomik krizidir. 2008-2012 yılları arasında Türkiye'de görece daha istikrarlı bir ekonomik ortam söz konusudur. 2013'te Gezi olaylarıyla başlayan süreçte Dolar-TL kuru ile Tüfe-Üfe oranlarında artış yaşanmıştır. 15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişimi ile bu oranlar dahada katlanmıştır. 2016'da Rahip Brunson, 2017'de S-400 Krizi, Halk bankası davası öne çıkan başlıklardandır. Günümüze gelen süreçte kur krizinin etkileri devam ederken kuru dengelemek adına ortaya atılan Kur Korunmalı Mevduat hesapları ülke ekonomisini daha da kötü hale getirmiştir. Rusya-Ukrayna krizinin ortaya çıkardığı enerji ve tahıl krizi de etkilerini hissettirmektedir. Literatür taramasıyla sınırlı bu çalışma Türkiye'nin son otuz yılda karşılaştığı krizlerin ortak yönlerine odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Ekonomik Kriz, Kur Krizi, Bankacılık Krizi, Siyasi Kriz

IS THE ECONOMIC POLICY OF THE REPUBLIC OF TURKEY IN A CYCLE? THE CRISES OF THE FRAGILE TURKISH ECONOMY IN THE LAST THIRTY YEARS

Abstract

Every economic crisis is a social catastrophe. When we look at the crises in Turkey, it is seen that the political establishment has opened a direct space for economic crisis: The process that started with the 1994 Mexican crisis manifested itself as an Asian crisis in 1997. The 2001 banking crisis emerged after existential problems in the banking system and tensions in domestic politics: Another crisis in Turkey is the 2008 global economic crisis: Between 2008 and 2012, there was a relatively stable economic environment in Turkey. Since 2013, there has been a serious decline in social welfare. In the period that started with the Gezi events in 2013, there was an increase in the Dollar-TL exchange rate and CPI-PPI ratio: Pastor Brunson in 2016-400 Crisis in 2017, People's Bank case are among the prominent topics: While the effects of the exchange rate crisis continue in the process that has come to the present day, the Currency Protected Deposit calculations put forward in order to balance the exchange rate have made the country's economy worse. The energy and grain crisis caused by the Russian-Ukrainian crisis is also making its effects felt. This study, which is limited to literature review, focuses on the common aspects of the crises Turkey has faced in the last thirty years.

Keywords: Economic Crisis, Currency Crisis, Banking Crisis, Political Crisis, Inflation.

1. GİRİŞ

Kriz olgusu insanlık tarihi kadar eski bir konudur. Kriz bir olgu olarak tanımlanırken genellikle onun tehdit edici olan evrensel yönüne vurgu yapılmaktadır. Sosyal bilimciler ise kendi disiplinlerinin bakış açılarını temele alarak krize farklı anlamlar yüklemektedir. Bu durumda genellikle sosyal ya da ekonomik krizler karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik krizler sosyal krizleri sosyal krizler ise ekonomik krizleri tetikleyebilmektedir. Ekonomik krizin gerekçelerini

dair iktisat literatüründe çeşitli bilgiler bulunmakla birlikte onun topluma bakan yüzü sosyal refahta meydana gelen azalmalarla somutlaşır. Ekonomik krizler genellikle iç piyasada yaşanan daralmalarla, işsizlikle ve enflasyonda meydana gelen rahatsız edici artışlarla kendini göstermektedir. Enflasyon ise paranın değer kaybı sonucu alım gücünde meydana gelen düşüşü ifade etmektedir. Enflasyonun arttığı dönemlerde en dikkat çeken konu sosyo-ekonomik beklentilerde yaşanan gözle görünür olumsuzluklardır.

Ülkemizde kronikleşen krizlerin temelini inildiğinde bu krizlerin altında iç ve dış kaynaklı sorunların yattığı söylenebilir. Dış politika açısından bakıldığında Türkiye'nin ticaret içerisinde olduğu ülkelerle olan ilişkilerinin ya da küresel düzeyde meydana gelen krizlerin ülke ekonomisini krize sürüklediği görülmektedir. Siyasi krizler ithalat ve ihracat krizlerini de beraberinde getirirken ithalat kaleminde meydana gelen artış krizin etkisini artırmaktadır. İthalatın artışı devalüasyon olarak kendini hissettirmektedir.

Türkiye'deki özellikle son otuz yılda meydana gelen krizler temele alındığında bankacılık ve para krizlerinin başı çektiği görülmektedir. Para krizleri; sabit kur uygulamasını hedefleyen ülkelerde, katılımcıların ulusal para ile birimlendirilmiş aktiflere yönelik taleplerini umulmadık bir biçimde döviz cinsine yönlendirmeleri ile ortaya çıkan krizlerdir. Bu krizler sonucunda Merkez Bankası'nın döviz rezervleri erimektedir (Fidan ve Fırat, 2020: 87). Bu krizlerin ortaya çıkardığı sonuçlar ülkeden ülkeye değişmekle beraber, ülke içindeki farklı gelir grupları para krizinden farklı şekillerde etkilenebilmektedir (Memişoğlu ve Durgun, 2011: 90). Bankacılık krizleri ise birçok olumsuz sonucu beraberinde getirmektedir. Bankacılık krizleri, borçlu durumda bulunan Ticari Bankaların, vadesi gelen borçlarını, borçlulara ödeyememeleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bir diğer sebep ise banka müşterilerinin ani ve yüksek miktarlarda para çekme taleplerine karşılık verememeleri sonucunda ortaya çıkan ve iflas ile sonuçlanan durumdur

(Fidan ve Fırat, 2020: 87). Her iki durumda da bankacılık krizleri ülke ekonomisini durma noktasına getirebilir (Oktar ve Yüksel, 2015: 328).

Bu krizlerin belli başlı sonuçları olmaktadır. Siyasi kararların yoğun biçimde etkilediği ekonomik krizler ülkeyi oluşturan her bir bireye enflasyon ve işsizlik olarak geri dönmektedir. Enflasyon ve işsizliğin yoğun biçimde yaşandığı dönemler temele alındığında bu dönemlerin, para ve bankacılık krizlerinin ortaya çıktığı dönemlerle çakıştığı görülmektedir. Enflasyon en basit ve saf haliyle değerini kaybeden bir milli para biriminin varlığına işaret etmektedir. Ayrıca enflasyon dönemlerinde para birimi değer kaybederken mal ve hizmetlerin karşılığı olarak ödenecek tutarlarda da ciddi bir artış gözlenir. Ayrıca ihracat kalemi de olumsuz şekilde etkilenir. Dolayısıyla enflasyonun arttığı dönemler vatandaşların alım gücünün düştüğü ve yaşam standartlarının azaldığı dönemlerdir. Enflasyonun ülke ekonomisine maliyetini ise ekonomik büyümede yaşanan düşüşte görmek mümkündür. Enflasyonun yanı sıra işsizlikte kriz dönemlerinin olumsuz sonuçlarındandır. İşsizlik iktisadi yönden birçok olumsuzluğu beraberinde getirirken diğer taraftan onun psikolojik ve sosyal olumsuzluğa yol açtığını unutmamak gerekir.

Bu çalışma Türkiye Cumhuriyeti'nde son otuz yılda meydana gelen krizlerin yapısal özelliklerine ve ülke vatandaşları üzerinde bıraktığı ekonomik etkiye ışık tutmayı amaçlamaktadır. Bir yandan krizin ne olduğu konusu işlenirken diğer yandan ülkemizde yaşanan ekonomik krizlerin sebebine yönelik çeşitli unsurlar ele alınmaktadır. Makalenin temel varsayımı özellikle son otuz yılda Türkiye'de meydana gelen ekonomik krizlerin hâkim bir iktisat politikasının yetersizliğinden kaynaklandığıdır. Bu süreçte ülke ekonomisi daima kırılğan bir görüntü çizmiş gündelik siyasetin denkleminde öteye gidememiştir. Bu görüntü ise aslında son otuz yıldaki bütün kuşakların sürekli bir döngünün içerisinde kendini bulduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu çalışma literatürdeki diğer çalışmalardan Türkiye

ekonomisinin siyaset bazlı yapısal sorunlarına dikkat çektiği için ayrılmaktadır. Bu yönüyle literatüre yeni bir bakış açısı kazandırmayı amaçlamaktadır.

2. 1994 Meksika ve 1997 Asya Krizlerinin Türkiye Ekonomisine Etkileri

Bu makale Türkiye'nin yakın tarihte etkilendiği ekonomik krizlere odaklanmaktadır. Bu noktada ilk olarak 1994 Meksika krizi ve 1997 Asya krizi ele alınacaktır. Özellikle 1990'lar boyunca gelişmekte olan çeşitli ülkeleri derinden etkileyen krizler yaşanmıştır. Bu kriz dalgasının ilk aşaması, şüphesiz 1994 Meksika krizidir. Bu kriz farklı ülkelerde farklı sonuçlara yol açarken aynı yıl Türkiye ekonomisinde yaşanan kriz ile Meksika'da ortaya çıkan kriz arasında çeşitli farklılıklar vardır. Türkiye'de ortaya çıkan kriz, Meksika krizinden farklı olarak sıcak paranın aniden ülkeyi terk etmesinden değil, yurt içi piyasalardaki para ikamesinden kaynaklanmaktadır (Ölmezoğulları, 2018: 228). 1994 Krizi'ne giden süreçte özellikle 1990-1993 yıllarına yönelik veriler büyük bir gösterge olarak kullanılabilir. 1990-1993 döneminde faiz dışı açık verilmiştir. Ayrıca destekli bütçe gelirleri faiz dışı giderleri bile karşılayamamıştır (Çiğdem, 2012: 42-43). 1993 yılında cari denge, bütçe dengesi, iç borç stoku ve dış borç önceki yıllara oranla katlanarak artmıştır. 1993'te Türkiye'nin uluslararası alanda büyük bir öneme sahip olan kredi notu düşmüştür. Bu dönemde yurt dışı borcu fazla olan ticari bankalar dövizle yönelmiş ve sermaye çıkışları artmıştır. Bu süreçte Merkez Bankası rezervlerinin erimesini önlemek ve kuru dengelemek adına gecelik faizleri oldukça yüksek seviyelere çıkarmıştır (Şanlı, 2021: 134). Bir diğer boyutuyla 1994 krizinin temel nedeni olarak borçlanma politikasının ekonomik kurallar çerçevesinde yönetilememesi gösterilebilir. Bu süreçte Merkez Bankası para politikasının, maliye politikasının güdümü altında kalması sebebiyle etkin bir uygulamaya gidememiştir (Çiğdem, 2012: 42-43).

1994'e gelirken bu süreci siyasi gelişmelerle beraber ele almak da mümkündür. Kamunun artan finansman ihtiyacının bir sonucu olarak faizler giderek yükselmiştir. Bu konjonktürde dönemin başbakanı Tansu Çiller, faizlerin düşürülmesi gerektiğini açıklamıştır. Bu politik kararın gerekçesi sadece kamunun borçlanma maliyetini azaltmak değil, finans dışı sermayenin faiz baskısını da azaltmaktır (Karahanoğulları, 2019: 460). Bu siyasi saiklerin yanı sıra 1994 krizini getiren süreçte kontrolsüz liberalleşmenin ve bankacılık sektöründeki yüksek kar güdüsünü amaçlayan kredi politikalarının etkisini de göz ardı etmemek gerekir. 1994 krizini getiren süreç P. Krugman'ın fikirlerini yansıtan "Ahlaki Sorun" teorisi üzerinden ele alınabilir. Türkiye'de sağlam alt yapıya oturtulmamış finans sisteminin varlığı, aşırı liberalleşme ile yüksek faizli finans iştahının artışı krizi doğrudan tetiklemiştir (Şanlı, 2021: 135).

1994 krizi ile beraber Türkiye ekonomisi %6.1 gerilemiştir. 12 aylık yıl sonu enflasyon rakamlarına göre TÜFE %125 yükselirken TEFE (Toptan Eşya Fiyat Endeksi) ise %150'lere dayanmıştır. Ayrıca ülkenin kredi notu düşürülmüş bu süreç ise daha pahalı bir borçlanma sürecini beraberinde getirmiştir (Erdem, 2001: 14). 1994 krizi ile beraber sermayeyi elinde bulunduran fraksiyonun, devlet kontrolünün ve dahası otoritesinin üzerinde önemli bir gücü elinde bulundurduğu anlaşılmıştır. Devlet, bu süreçte önlem olarak finans sermayesinin birikim modelindeki giderek artan faiz haddi gibi çeşitli aşırılıklara müdahale edeceğini açıklamıştır. Böylece politika tercihini uygulamaya sokarak finansal sermayeden çarpıcı bir tepki almıştır (Karahanoğulları, 2019: 461).

1994 krizinin sonucunda göze çarpan çeşitli önlemler alınmıştır. Ancak bu kararların çok büyük etki yarattığı söylenemez. Bu durumun temel nedeni kararı uygulayanlara halkın güveninin yetersizliği olarak gösterilebilir. Dolayısıyla 5 Nisan 1994 İstikrar Programını; "yetersiz, eksik alınmış, çerçevesi tam belirlenmeden uygulanmış" kararlar şeklinde tanımlamak mümkündür

Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomi Politikası Bir Döngünün İçerisinde mi? Kırılgan Türk Ekonomisinin Son Otuz Yılda Krizleri (Gaytancıoğlu, 2010: 145). 1994 yılından itibaren ise, bütçede faiz dışı fazla ortaya çıkmıştır (Çiğdem, 2012: 42-43).

1994 krizinden sonra Türkiye'de etkisi görülen bir diğer ekonomik kriz 1997 Asya krizidir. 1997 Asya krizi, krizler açısından bir dönüm noktasıdır. Asya krizi 1929 krizinden bu yana hem gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan en büyük kriz vakası olarak görülebilir. Asya krizi krizden önceki yıl dahi tahmin edilememiş böylelikle literatürde yeni perspektiflere ihtiyaç olduğunu göstermiştir (Samur, 2011: 23). Bu krizde finansal sektör problemleri kilit rol oynamıştır. Finansal sistemdeki çeşitli zayıflıklar, uluslararası arenada finansal paniklerin meydana gelmesine yol açmıştır. Bu durum ise krizin olumsuz etkilerini daha belirgin hale gelmiştir (Samur, 2010: 178). Bu krizde bir taraftan para çöküşü diğer taraftan da çok sayıda finansal firma iflasları meydana gelmiştir. (Samur, 2011: 26). 1997 Asya Krizinden sonra Uluslararası para fonuna karşı güven de azalmıştır. Çünkü 1997 Asya krizinde IMF'nin önerdiği ihracata ve dış finansmana dayalı modeli izleyen Asya ülkeleri krize girmiştir. IMF'nin bu süreçteki politikaları onu, giderek daha çok tartışılan bir kuruluş haline getirmiştir (Turgut, 2006: 5).

3. 2001 Bankacılık-Dolar Krizi ya da İkiz Kriz

1994 Meksika krizi ile 1997 Asya krizinin Türkiye Ekonomisine maliyeti ağır olmuştur. Her iki kriz de ekonomik yönden büyük sorunlara yol açmakla beraber daha büyük bir krizin zeminini hazırlamıştır. Dolayısıyla 2001 krizinin temellerinin daha öncelere dayandığı rahatlıkla ifade edilebilir. 2001 ekonomik krizinin Türkiye'nin gelir gider dengeleri ve sosyal yapısı üzerinde yıkıcı bir etkisi olmuştur.

Türkiye'de yaşanan 2001 krizinin sebeplerini farklı şekillerde temellendirmek mümkündür. Türkiye'de kriz tartışmaları 2000 yılının Şubat ayında ve yine 2000

yılıının Kasım aylarında yoğunlaşmıştır. Ancak 1980’li yıllarda popülerite kazanan finansal liberalizasyon süreciyle beraber, gelişmekte olan ülkelerde çok sayıda finansal dalgalanma yaşanmıştır (Kılıcı, 2018: 363). 1990’ların başında uluslararası sistemde ekonomi temelli çeşitli sistem sorunları doğmuştur. Bunun bir sonucu olarak 1994 yılında Türkiye açısından sıkıntılı bir süreç olan 1994 ekonomik krizi yaşanmıştır (Aktoprak, 2017: 26). 1997 yılının ortalarından itibaren artarak devam eden küresel kriz Türkiye açısından ithalat ve ihracat kalemlerinde ciddi bir düşüşe yol açmıştır (Çiğdem, 2012: 57). 1998 yılında ise hükümet tarafından yürürlüğe konulan orta vadeli enflasyonla mücadele programı beraberinde çeşitli sonuçlar getirmiştir. 1998 yılından itibaren “yüksek faizler sermaye çıkışları, likidite sıkışıklığı, vergi sistemi içindeki belirsizlik, kamu kesimi borçlanma gereğinin yükselmesi” ve bunların bir sonucu olarak iç borç stokunun artması ile beraber Türkiye yeni bir kriz dalgasının etkisi altına girmiştir (Altay ve Çelebioğlu: 2015). Günümüzden bakıldığında ise bu dalgalanmalardan en şiddetlisi şüphesiz, 2000-2001 döneminde yaşanan bankacılık ve para krizi olarak görülebilir (Kılıcı, 2018: 363).

2001 krizinde, TL’ye karşı yapılan spekülasyonların ve siyasi istikrarsızlıkların varlığı büyük bir rol oynamaktadır. Ancak ülkeyi krize götüren çeşitli unsurlar ele alındığında, krizin ortaya çıkmasından önceki süreçte 2000 yılında Türk bankacılık sektöründeki eksiklikler ve kırılganlıklar göze çarpmaktadır (Kılıcı, 2018: 378). Özellikle 22 Kasım 2000 yılında başlayan süreç Türkiye’yi derin bir krizin etkisine sokmuştur. Bu süreçte aşırı likidite talebiyle karşılaşan bankaların gecelik borçlanma faizleri Kasım ayı içerisinde üç kattan fazla artmıştır. Böylece %300’ün üzerine kadar çıkmıştır (Şanlı, 2021: 136). Bankacılık sisteminde yaşanan bu kriz en temelde, eksik rekabet koşullarından kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan bu süreçte varlığını hissettiren ikili yapıyla beraber, bankacılık sektörünün kamu açıklarının finansörlüğünü üstlenme görevi de göze

Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomi Politikası Bir Döngünün İçerisinde mi? Kırılgan Türk Ekonomisinin Son Otuz Yılda Krizleri

çarpılmaktadır (Kılıcı, 2018: 376). Bankacılık krizi olarak adlandırılan bu süreçten sonra tüm bankacılık sistemi güven kaybına uğramıştır (Çiğdem, 2012: 65).

Türk bankacılık sektöründe yaşanan kriz, ortaya çıkan siyasi krizlerle birlikte, 2001 yılında yerini döviz krizi ile ikiz krize bırakmıştır (Aktoprak, 2017: 27). 2001 krizini getiren süreç, genellikle Ecevit'in basiretsizliği ya da Çiller'in iş bilmezliği üzerinden açıklanmaktadır (Birdal, 2019: 221).

19 Şubat günü Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasında ortaya çıkan siyasi anlaşmazlıklar sonucu havada uçan anayasa kitapçığı iktisatçılar tarafından sıkça krizin nedeni olarak sunulmaktadır. Bu sürece tersinden bakarak, belki de bu siyasi gelişmelerin piyasaya hiçbir etkisinin olmadığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla bu tersinden okuma sürecinde Çiller'in yapacağı değişikliklerin herhangi bir etkisinin olmayacağı da söylenebilir. Bu varsayımın en önemli dayanağı Türkiye'nin dışa bağımlı olmasıdır (Birdal, 2019: 221). Krizi getiren süreçte dikkat edilmesi gereken konulardan biri de 1999 depremidir. Marmara depremleri 2001 krizinin şiddetini katlanarak arttırmış ve zaten kırılgan halde olan Türkiye ekonomisini derinden etkilemiştir (Aktoprak, 2017: 26).

2001 krizinin başladığı süreçte kur üzerindeki baskıyı hafifletmek adına Temmuz 2001'de geçilecek olan bant uygulaması erkene alınmak istenmiştir. Fakat siyasi otorite ve ekonomiyi yöneten akıl, böyle bir girişimin hükümete ve programa olan güveni sarsacağı ve olumsuzlukla sonuçlanacağı fikrine inanarak alternatif fikirlere girişmişlerdir (Çakmak, 2007: 88). Böylelikle 2001 krizi öncesi parasal hedefleme ve döviz kuru hedeflemesi politikaları uygulanmaya çalışılmıştır (Sezgin, 2015: 81). 2001 krizinin bu aşamasında yükselen girdi maliyetleri ihracat ve ithalat dengelerinin tekrar tersine dönmesine ve yeni bir devalüasyon baskısına yol açmıştır (Altay ve Çelebioğlu, 2015). Nitekim 2001 krizine bir diğer

gerekece olarak kur çıpasına dayalı bir IMF programı ile uygulanan dezenflasyon programı da sebep olarak gösterilebilir (Ölmezoğulları, 2018: 228).

2001 krizinin Türkiye'ye ciddi maliyetleri olmuştur. Bu süreçte büyüme hızı negatife düşmüş, ekonomi önceki yıllara göre küçülmüştür. Kriz sonrası dönemde Enflasyonla Mücadele Programı çökmüş, kurda artışlar yaşanmış, üretim üzerindeki maliyet baskısı sebebiyle enflasyonda ciddi artış gözlenmiştir. Aynı zamanda ciddi oranda sermaye çıkışı gerçekleşmiş, bu durum ise Merkez Bankası rezervlerinin erimesine yol açmıştır (Toprak, 2010: 11). 2001 krizinin sonuçlarını rakamlar üzerinden incelemek de mümkündür. 2000 yılından yaşanan %6,8 büyümenin ardından 2001 yılında Türkiye Ekonomisinde %5,7 daralma görülmüştür (Sungur, 2015: 248).

2000 yılında “%39 seviyesinde olan Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) artış oranı, 2001 yılında %68,5'e yükselmiş, benzer şekilde 2000 yılında %32,7 olan Üretici Fiyatı Endeksi (ÜFE) (o dönemdeki adıyla Toptan Eşya Fiyat Endeksi – TEFE) artış oranı da 2001 yılında %88,6'ya yükselmiştir” (Sungur, 2015: 253). Dolayısıyla enflasyon oranını %20'lere indirmeyi amaçlayan programın çökmesiyle beraber Şubat 2001'de, on günlük süreçte kurlarda %40'a varan artış yaşanmış ve 2001 yılı %9,5 oranındaki küçülme ile sonuçlanmıştır (Ölmezoğulları, 2018: 228-229). 2001 yılı TL Dolar kuru da ekonomik krizin yarattığı sonuçları açıklamak açısından oldukça önemli bir göstergedir. 2001 yılı boyunca 1 Dolar ortalama (URL-3), 1.225.411,82 TL'den işlem görmüştür.

Bu gelişmeler sonucunda enflasyonu düşürme ve 2002'de dalgalı kur rejimine geçme amaçları fiilen sonlanmıştır. IMF programının başarısızlığıyla sonuçlanan bu süreçte, ekonomik dengenin sağlanması, istikrarlı kur, istikrarlı büyüme ve enflasyon üçlüsünün sağlanması için ortaya konulan öncüller de çökmüştür (Şanlı, 2021: 137). Böylelikle kriz döneminde sabit kur rejimi uygulayan Türkiye, 2002'den sonra esnek kur rejimine geçmiştir. İlk hedef ise enflasyonu düşürmek

olmuştur (Şanlı, 2021: 118). 2001 Ekonomik Krizi sonrasında Türkiye ekonomisinde borç stoku başta olmak üzere bütçe dengesi, faiz dışı denge ve faiz hadleri gibi ekonomik göstergelerden hareketle para politikası etkinliği izlenmiştir. Bu göstergelerle beraber, para politikası olarak önce örtük ardından açık enflasyon hedeflemesi uygulamaya konulmuştur (Sezgin, 2015: 81).

2001 Krizinin devamında bir takım önlemlerle krizden uzaklaşmaya çalışılmıştır. Bu dönemde belli bir tutarlılığa sahip istikrar programı uygulamaya konulmuş ve böylece dip yapmış bir ekonomideki baz etkisinin de katkısıyla belirli oranda başarı sağlanmıştır (Ölmezoğulları, 2018: 232). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasına bu süreçte, yeniden düzenlenen Merkez Bankası Kanunu ile çeşitli görevler verilmiştir. Merkez bankası bu dönemden itibaren fiyat istikrarını koruma görevine ilave olarak finansal sistemdeki istikrar sağlayıcı tedbirleri de yerine getirmekle görevlendirilmiştir (Arabacı ve Yücel, 2020: 98). Bankacılık sistemindeki aksaklıkların giderilmesinin amaçlandığı bu programlarla, kriz sonrası dönemde bankacılık yeniden yapılandırma programı açıklanmıştır. Bu program diğer ülkelerin yapılandırma programlarıyla kıyaslandığında esasen ülke ekonomisine ciddi bir maliyet yüklemiştir (Bahar ve Erdoğan, 2011:16).

3. 2008 Küresel Ekonomik Krizinin Türk Ekonomisine Etkileri

2008 küresel ekonomik krizi iktisat tarihi ve dünya tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. 2008 krizi büyük buhrandan bu yana ekonomilerin karşılaştığı en önemli darboğazlardan biridir. 2008 krizinin büyük oranda küresel niteliğe sahipken 2001 krizinden bu yönüyle ayrılmaktadır.

Krizlerin karakteristik özellikleri ele alındığında, bir taraftan finans kuruluşlarının kontrolsüz büyüme isteği göze çarparken, diğer taraftan gittikçe artan ve yönetilemez hale gelen risklerin ortaya çıktığı görülmektedir (Kutlu ve Demirci, 2011: 132). Bu süreçte finansal piyasalardan ya da araçlardan kaynaklanan

sorunlar önemli bir rol oynamıştır (Halişçelik, 2021: 1). Ancak 2008 yılının ortalarına denk gelen ve tüm dünyada etkisini gösteren küresel ekonomik kriz, tahmin edilebilirlik yönüyle pek çok iktisatçı tarafından öngörülememiştir (Tutar ve Eren, 2011: 300).

2008 krizinin ortaya çıkış nedenlerini ve gelişimini çeşitli yönleriyle ele almak mümkündür. Bu süreçte kapitalist sistemin ciddi aksaklıkları göze çarpmaktadır. Dünya çapında ise birçok kişi ve kuruma ciddi maliyetler ödetmiştir (Halişçelik, 2021: 18). 2007 yılının temmuz ayından itibaren etkisini göstermeye başlayan kriz süreci, mali piyasaları ve reel piyasaları olumsuz şekilde etkisi altına almıştır. Dünya genelinde küresel bir nitelik kazanmıştır. Bu nedenle 2008 krizi finansal bir ekonomik kriz olarak da tanımlanabilir (Memişoğlu ve Durgun, 2011: 82). Krizin gelişimi üzerine yapılan yorumlardan biri FED Başkanı Alan Greenspan'ın izlediği politikaların piyasalarda yarattığı olumsuzluklar üzerinden ifade edilmektedir. Greenspan'ın 1991 yılından itibaren ABD'de ortaya koyduğu düşük faiz politikasının yarattığı sermaye artışının Amerikan toplumu tüketime yönelttiği düşünülmektedir (Engin ve Göllüce, 2016: 29). Bu krizin bir diğer gerekçesi de dünya ekonomisinde yaşanan dengesizliklerdir (Fidan ve Fırat, 2020: 87). Diğer taraftan kriz öncesi dönemde emlak piyasasında varlığını hissettiren balonun varlığı da dikkat çekmektedir. Emlak piyasasındaki balonun krizden önceki birkaç yıl boyunca ve kriz ortaya çıkana kadar çok ciddi bir değer artışı kaydeden emtia fiyatları ile ilişkili olduğu ifade edilmektedir (Halişçelik, 2021: 9).

Mortgage kredisinin özü, ipotekli konut kredisi projesine dayanmaktadır (Fidan ve Fırat, 2020: 87). 2008 finansal ekonomik krizin mortgage krizi olarak adlandırılmasının nedeni Amerika Birleşik Devletleri'nde emlak piyasasındaki subprime kredi krizi ile doğrudan ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır (Çiğdem, 2012: 71 ; Halişçelik, 2021: 18). Mortgage krizinin ortaya çıkışında FED'in faizleri

artırması büyük bir rol oynamıştır. FED'in faiz kararı konut kredilerinin ödenmesinden, kredi borçlularının kredilerini geri ödeyebilmek için konutlarını satışa çıkarmasına kadar çeşitli olumsuz sonuçlara neden olmuştur. Bu da konut piyasasındaki sıkıntıları daha da artırmıştır (Çiğdem, 2012: 71). Bu süreçte ekonomik koşulların ortaya çıkardığı sonuçlarla beraber subprime ipotekli konut kredilerinin hacmi artmıştır. Bu kredilerden doğan alacaklar menkul olarak kıymetleştirilmiştir. Bu kredilere bağımlı biçimde yüksek tutarlarla beraber menkul kıymet ihraç edilmiştir. Mortgage kredi borçluları ise borçlarını geri ödeyememeye başlayınca sistem çökmüştür. Böylece borçlular evlerini satılığa çıkarmış bu durumun neticesinde ise ihraç edilen ve ipoteğe dayanan menkul kıymetlerin değerleri oldukça düşük fiyatlara inmiştir (Kutlu ve Demirci, 2011: 121).

2008 ekonomik krizinin dünya ekonomisi üzerinde yarattığı çeşitli etkilerden bahsetmek mümkündür. En temelde ise üretimin daralmasına yol açtığı ve paralel olarak istihdam oranlarının azalmasına sebep olduğu söylenebilir (Memişoğlu ve Durgun, 2011: 86). Nitekim bir taraftan istihdam oranlarına etki ederken diğer taraftan da üretim kapasitesini olumsuz şekilde etkilemiştir. Kısa sürede mali ve reel piyasaları da etkisi altına alan kriz, dünya genelinde üretim hacmine büyük bir sekte vurmuştur. Üretim hacminin 3,9'lardan 2,2'lere gerilemesine ve işsizlik oranının ise % 9'lara kadar yükselmesine yol açmıştır (Memişoğlu ve Durgun, 2011: 97).

ABD ekonomisinde başlayan ve dünya geneline yayılan bu daralma 2008'in sonu itibariyle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde de varlığını hissettirmiştir. Bu süreçte BRIC Dörtlüsü diye tabir edilen Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'de olumsuz sonuçlar doğurmuştur (Fidan ve Fırat, 2020: 85). 2009 yılında Çin ekonomisinin büyüme oranı gerilemiş (% 9.2)'leri görmüş Hindistan ekonomisi ise (% 8.5) oranında büyüebilmiştir. Rusya ekonomisi (- % 7.8), Brezilya

ekonomisi (- % 0.1) ve Türkiye ekonomisi ise (- % 4.8) küçülmüştür. Diğer taraftan 2009 yılında, Çin dışındaki BRIC ülkelerinin ve Türkiye'nin üretim artış hızları düşmüştür. Hindistan hariç tüm BRIC - T ülkelerinde ise işsizlik oranlarındaki artış dikkat çekmiştir (Fidan ve Fırat, 2020: 98).

Küresel kriz her ülkeyi olduğu gibi Türkiye ekonomisini de etkilemiştir. Ancak ABD ile dış ticaretin yüksek olmamasından dolayı daha çok ABD merkezli sorunlar üzerinden Türkiye etkilenmiştir. Dolayısıyla Avrupa ülkelerine kıyasla görece az etkilenme durumu söz konusudur (Şanlı, 2021: 139).Gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de 2008 yılının ikinci yarısından itibaren finansal kriz ve daralma yaşanmıştır (Toprak, 2010: 2). Krizle beraber Türkiye piyasalarında ciddi bir belirsizlik ortamı hâkim olmuştur. Belirsizlik ortamı ile birlikte küresel finansal koşulların da sıkılaşmasıyla, ülkenin yatırım ve tüketim harcamaları azalmıştır. Artan tasarruf eğilimlerinin artmasıyla beraber, iç talepte de ciddi daralmalar ortaya çıkmıştır (Fidan ve Fırat, 2020: 97). 2008 krizinin Türkiye'yi etkilemesinin bir diğer sebebi de ihracat kaleminde yaşanan değişikliklerdir. Bu süreçte Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler krizin etkisi altında oldukları için ihracatımızda da önemli kayıplar yaşanmıştır. Ayrıca, krizle beraber sermaye hareketlerinin yavaşlamasıyla kaynak maliyetleri artmış bu durum ise iç piyasadaki krizi tetiklemiştir (Engin ve Göllüce, 2016: 38). Türkiye 2008 krizinin etkilerini azaltmak için Afrika ve Ortadoğu pazarına yönelmiştir.

2008 finansal küresel krizin Türkiye'ye etkilerini rakamlar üzerinden okumak da mümkündür. 2007 ve 2008 yıllarında Türkiye'de faiz dışı fazla yıllık ortalama %3.8'lere kadar gerilemiştir. Artan faiz dışı kamu harcamaları ekonomiyi hızlandırmış ve cari açık yönünden ciddi bir risk olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Merkez Bankası politika faizini yüksek tutmaya devam etmesine rağmen enflasyon yüksek seyretmiştir. Ayrıca tüm göstergeler yatay seyretmiştir (Sezgin,

2015: 89). Nihayetinde, 2008'in ortalarına doğru geldiğinde Türkiye'nin büyüme oranları düşmüş ve ekonomik faaliyetlerde gerilemeler ortaya çıkmıştır (Fidan ve Fırat, 2020: 97). Rakamlara bakıldığında Türkiye ekonomisinde, 2008 ve 2009 yıllarında sırasıyla %1,1 ve %4,7'lik daralma yaşanmıştır (Ölmezogulları, 2018: 229). 2008 ve 2009 yıllarının ihracat kalemleri göz önüne alındığında iç pazar da meydana gelen düşüşün etkileri de görülmektedir. "İhracat 2008'in aynı ayına göre 2009'un Mart ayında %28,4, Nisan ayında %33,3, Mayıs ayında %41, Haziran ayında %29,2, Temmuz ayında %28,3, Ağustos ayında %29,1 ve Eylül ayında %33,6" azalmıştır (Kutlu ve Demirci, 2011: 129). Nitekim 2009 yılında Türkiye ekonomisinde %4,8 ekonomik küçülme meydana gelmiştir (Sungur, 2015: 248).

2008 küresel ekonomik krizin Türkiye üzerinde ki etkisini enflasyon oranlarından ya da Tüfe ile Üfe değerleri üzerinden incelemek mümkündür. Bir önceki yıl %8.39 seviyelerinde seyreden Tüfe oranları %10'lara yükselirken, Üfe oranına bakıldığında %5.94'ten (URL-1) %8.81 (URL-1) seviyelerine yükseldiği görülmektedir. Bu dönemde TL Dolar kurunda görece stabilizasyon söz konusudur. 2007'nin aralık ayında 1 Dolar, 1.18 (URL-2) Türk lirasına denk gelirken, 2008'in aynı ayında 1.59 (URL-2) seviyelerinde seyretmiştir.

2008 yılından itibaren ekonomik göstergelerin değiştiği yeni bir döneme girilirdi. 2009-2012 yılları arasında bizim için TL Dolar kurunda önemli göstergelerdendir. Bu süreçte TL'nin Dolar karşısında ki istikrarı dikkat çekmektedir. 2009 yılının ilk ayında 1 Dolar 1.5340 (URL-2) seviyelerinde iken, 13 Aralık 2009'da 1.583 (URL-2) seviyelerindedir. 2010'da da aynı istikrar söz konusudur Ocak ve Aralık aylarında Dolar 1.4 civarında seyretmiştir (URL-2). 2011'in ilk ayında 1.5'lerden (URL-2) işlem görürken, Aralıkta kısmi bir artışla 1.7 (URL-2) seviyelerine yükselmiştir. 2012'deki Üfe ve Tüfe oranlarındaki iyimser hâl TL-Dolar kuruna da

yansımıştır. 2012 Ocakta 1 Dolar 1.8 TL'den (URL-2) işlem görürken Aralıkta bu oran 1.7'lere (URL-2) gerilemiştir.

2009-2012 yılları arasında dikkat edilmesi gereken bir diğer konu da değişen enflasyon oranlarında yaşanan değişimlerdir. Bu dönem Türkiye açısından görece istikrarlı bir süreci içerisinde barındırır. Bu varsayımı Tüketici Fiyat Endeksleri ve Üretici Fiyat Endeksleri üzerinden okumak mümkündür. Krizin ertesi yılı yani 2009'da Tüfe %6,3 (URL-1), Üfe %5,93 (URL-1) olarak açıklanmıştır. 2010'da Tüfe %6,4 (URL-1) iken Üfe% 8,87'lerde seyretmiştir (Url 1). 2011 Tüfe %10,45 (Url 1) iken Üfe %13,33 (URL-1) dür. 2012'de Tüfe %6,16 (URL-1) iken Üfe %8,87 (URL-1) seviyelerindedir. 2012 yılı alım gücü açısından ve sosyal refah yönünden ileri seviyede sonlanan bir yıldır. Üfe ve Tüfe oranları en düşük seviyelere bu yıl içerisinde ulaşmıştır. Ancak 2012 yılı yeni politik krizlerin başlangıcı olarak sayacağımız kritik bir tarihtir. 2012 yılından günümüze kadar bu yılın verileri yakalanmaya çalışılmıştır.

3. 2018 Papaz-2021 Kur Açmazı

2012-2018 yılları arasında Türkiye'nin ekonomisi görece istikrarlı seyretmiştir. Bu süreçten sonra Türkiye'nin karşılaştığı krizlerden ilki 2018'de yaşanan etkisi günümüze kadar uzanan kur krizidir. 2017-2018 kur krizini ortaya çıkaran siyasi ve sosyal sebepleri göz ardı etmemek gerekir. 2018 kur krizini getiren süreçte 27 Mayıs 2013'te başlayan gezi olayları, 15 Temmuz 2016'da gerçekleştirilen darbe girişimi ve aynı yılın aralık ayında tutuklanan Rahip Brunson olayı oldukça etkili olmuştur. Bu süreçten itibaren kurda çeşitli dalgalanmalar yaşanmaya başlanmıştır. Amerika ile yaşanan bu gerilime 2017'de Rusya ile imzalanan S-400 anlaşması da eklenince. Türkiye 2018'de yaptırım uyarılarına maruz kalmıştır. Keza bu dönemde hem Avrupa'dan hem de ABD'den çeşitli yaptırım söylemleri gündeme gelmiştir. Aynı dönemde NATO üyeliği ve AB başvurusu tartışılır hale gelmiştir. F-35 krizi, Halk Bankası davası da bu sürece eklenince hem kurda hem

de enflasyonda çeşitli dalgalanmalar görülmüş ve sermaye azalarak kredi risk primlerinde artış gözlenmiştir.

Türkiye'nin 2009-2012 döneminde kurda yaşadığı görece istikrarlı durum ilk olarak 2013'te yaşanan Gezi olayları sırasında sektöre uğramıştır. 2013 Ocakta 1 TL, 1.7 Dolara tekabül ederken, Mart'ta 1.8'e Eylül'de 1.9501'e Aralıkta ise 2.270'lere (URL-2) fırlamıştır. 2012 ile kıyaslandığında, 2013 yılının Tüfe ve Üfe değerlerinde artış göze çarpmaktadır. 2013'te Tüfe %7.40 (URL-1), Üfe ise %6.97 (URL-1) seviyelerine yükselmiştir. Gezi olayları fiilen 10 Eylül 2013'te sonlansa da etkilerini 2014'ün verileri üzerinden okumakta mümkündür. 2014'te bir önceki yıla oranla yine artarak, Tüfe oranı %8,17'ye Üfe ise 6,36'lara (URL-1) kadar yükselmiştir. 2014 Ocak ve Aralık bandında ise 2.1 (URL-2) ile 2.3 (URL-2) bandında seyretmiştir.

2015 yılı verileri incelendiğinde TL dolar karşısında değer kaybı yaşarken Üfe ve Tüfe oranlarında da artış gözlenmiştir. 2015 yılında Tüfe bir önceki yıla oranla, artarak %8,81 seviyelerine gelirken Üfe % 5,71'e (URL-1) yükselmiştir. 2015'te TL Dolar karşısında değer kaybederek darbe öncesi dönemde 2.2'lerde seyrederken Aralık ayında 2.9'lara (URL-2) yükselmiştir. 2015 yılındaki genel seçimler, terör olayları, iç güvenlik yasası tartışmaları, çözüm sürecinin yankıları bu olumsuz tablonun ortaya çıkmasına yol açmıştır.

15 Temmuz 2016'da darbe girişimi ile başlayan dış politikadaki siyasi krizlere 9 Aralık 2016'da tutuklanan Rahip Brunson krizi eklenmiştir. 2016'nın Ocak ayında Dolar 3.15 seviyelerindedir. Temmuzda bu oran "3.01" Aralık'ta ise 3.44'ten işlem görmüştür (URL-2). 2016 yılında Tüfe %8,53 (URL-1) iken Üfe 9,94'tür (URL-1). Bu krizin üzerine 2017'de S-400 krizi başlamıştır. 2017'de TL'nin Dolar karşısındaki değer kaybı da kendini hissettirmeye başlamıştır. Aynı yılın Ocak

ayında Dolar 3.76'ya, Aralık'ta ise 3.78'e yükselmiştir (URL-2). 2017'de Tüfe 11,92'lere Üfe ise 15,47'lere (URL-1) kadar yükselmiştir.

Nisan 2018'den itibaren ABD ve AB'ni Türkiye'ye karşı yaptırım söylemleri hızlanmış, 28 Mayıs 2018'de ise F-35 krizi yaşanmıştır. Yaptırım kararının açıklandığı ve yukardaki gelişmelerin yaşandığı 2018 yılında ise Ocak ayında 3.80 (URL-2) olan Dolar, 30 Ağustos'ta 6.7'den (URL-2) Aralık'ta ise ortalama 5.2'den (URL-2) işlem görmüştür. Yaptırım kararının alındığı ve birçok krizin yaşandığı 2018'de Tüfe % 20,30, Üfe ise % 33,64 (URL-1) olarak açıklanmıştır.

2018'in ilk sekiz ayında Lira ABD Dolarına karşı değerinin yüzde 41'ini yitirmiştir. 2018 yılının parametrelerine bakıldığında Türkiye'de %7,4'lük bir ekonomik büyüme göze çarpmaktadır. Uluslararası alanda kredi imkânlarının gittikçe zorlaşmasıyla beraber Türkiye'de faiz oranlarında dalgalanmalar yaşanmıştır. Aynı dönemde devlet borçlanma limitleri aşılmış ve iç piyasada faizler yükselmiştir. Aynı dönemde Türk Lirası da önceki yıllara oranla ciddi oranda değer kaybetmeye başlamıştır (Günden, 2018: 449).

2018'in Mart-Temmuz bandında yabancı ve toplam sermaye hareketleri ele alındığında bu alanda ciddi ölçüde azalmalar göze çarpmaktadır. Özellikle Ağustos 2018 ve sonrasında sermaye hareketlerinde yaşanan ciddi düşüşle beraber Eylül ve Ekim aylarında ekonomi üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkmıştır. Bu daralmanın etkileri önceki krizlere oranla oldukça etkilidir (Boratav, 2019: 311). 2018'in Mart, Haziran ve Ağustos aylarında yaşanan sıcak para çıkışı ile beraber Merkez Bankasının rezervleri de aynı oranda erimiştir. Bu aylarda artan faizler ise kredi çöküşüne neden olmuştur. Ağustos-Eylül arasında kredi piyasasında ciddi bir durgunluk hâkim hale gelirken, liranın değer kaybetmeye devam etmesiyle döviz yükümlülükleri yerine getirilmemeye başlamıştır. Bu durum ise hiper enflasyonu doğuracağı için Eylül ayında yabancı yatırımcıların

Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomi Politikü Bir Döngünün İçerisinde mi? Kırılgan Türk Ekonomisinin Son Otuz Yıldaki Krizleri

talepleri doğrultusunda ciddi bir faiz artışı meydana gelmiştir (Günden, 2018: 449-450).

2018 yılından itibaren dövizde meydana gelen yükselmeler emtia fiyatlarına da olumsuz şekilde yansımıştır. Enerji, metaller, tarım ve hayvancılığı içerisinde bulunduran işlemler emtia işlemleri olarak adlandırılmaktadır. Emtia piyasası genellikle enerjinin ya da değerli metallerin alım satımında meydana gelen kendine özgü bir piyasadır. Türkiye bu süreçte artan dövizin etkisiyle gerek enerjide gerekse değerli metallerin alım satımında büyük bir zorlukla karşılaşmaya başlamıştır. Özellikle 2018 sonrası dönemde bu durum daha da ciddi boyutlara ulaşmıştır.

2019 yılı kur krizinin devamında gelen yıl olması ve Pandeminin önceki yılı olması sebebiyle oldukça önemli bir yıldır. Bu süreçte piyasalarda yaşanan durgunluk özellikle tüketicilerin alım gücüne yansımıştır. Dolardaki artışla beraber ithalatın büyük bir öneme sahip olduğu Türkiye'de ekonomik bunalım süreci kendini ciddi oranda hissettirmeye başlamıştır. Dolar 2019 Ocak'ta 5.4 seviyelerini görmüş Aralık ayında 5.9'lara (URL-2) yükselmiştir. Doların 2019 Aralıktan bu yana en düşük işlem gördüğü tarihler bunlardır. 2019 yılında Tüfe %11,84'lere Üfe ise % 7,36'lara yükselmiştir (URL-1).

Tarihler 30 Ocak 2020'yi gösterdiğinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından COVID-19 sebebiyle, uluslararası kamu sağlığı acil durumu ilan edilmiştir. 11 Mart 2020'de ise DSÖ pandemini varlığını resmen duyurmuştur. Virüsün ilk görüldüğü Wuhan bölgesindeki 500 şirketten 200'ü bölgeden çekilmiştir ve geri kalanın tamamına yakını faaliyetlerini sonlandırmıştır. Bu durum Çin ekonomisi başta olmak üzere birçok ülke ekonomisini darboğaza sokmuş ve sekteye uğratmıştır (Arabacı ve Yücel, 2020: 92). Covid-19 Krizi, 2018'deki kur krizinden dolayı zor günler yaşayan Türkiye'yi ikinci bir kur şokuna uğratmıştır. Bu süreç

sermaye ve yatırımları durma noktasına getirmiştir. Başta Avrupa ve Amerika'da enflasyonist baskıların faiz artımı ihtimalinin artışıyla beraber Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kur baskıları artmıştır (Şanlı, 2021: 142).

Pandeminin başladığı 2020 yılı Türkiye açısından büyük ekonomik sorunları içerisinde barındırmaktadır. Bu dönemde gerek Tüfe, Üfe oranlarındaki artış gerekse TL'nin Dolar karşısındaki değer karşısındaki kaybı toplumu büyük bir darboğaza sokmuştur. Dolar Ocak ayında 5.9'lardan, Ekim ayında 8.08 (URL-2) seviyelerine yükselmiştir. 2020 yılında Tüfe % 14,60 olarak açıklanırken Üfe % 25,15 (URL-1) seviyelerine kadar ulaşmıştır.

2021 yılı Türk ekonomisi için istikrarsızlık yılı olarak tanımlanabilir. Bu süreçte faizi düşürmedikleri gerekçe gösterilerek 20 ayda 4 Merkez bankası başkanı değiştirilmiştir. Düşürülen faiz bireylerin kullandığı kredilerin faizleri değil politika faizidir. Yani bu süreçte ihtiyaç, tüketici, ticari, konut ve taşıt kredilerine uygulanan ve bankalarca verilen kredilerin faiz oranları artmıştır. Bunun yanı sıra Dolardaki artışı durdurmak adına Kur Korumalı Mevduat Hesapları 22 Aralık 2021'de resmen kullanılmaya başlanmıştır. Bu gelişmeler ise vatandaşa pahalılık olarak yansımıştır. Veriler üzerinden bakıldığında 2021 yılında Dolar kurunun Ocak 2021'de 7.3 (URL-2) seviyelerinden, Haziran'da 8.6'ya (URL-2). Ekim'de 8.8'e (URL-2). Kasım sonunda 12'ye Aralık sonuna ise 13 bandına yükseldiği görülmektedir. Tüfe'nin ise % 36,08'e (URL-1) tırmandığı, Üfe'nin % 79,89'lara (URL-1) kadar çıktığı görülmektedir.

2021'in son çeyreğinde ise TL Dolar ve Euro ya karşı tarihin en düşük seviyesine inmiştir. Bu durum ise Türkiye'yi "enflasyon, faiz, kur ve borç sarmalının içerisine" sürüklemiştir. Dolayısıyla Covid-19 ve enerji krizler 2021'in son günlerine doğru hane halkı, devlet, bankacılık kesimi ve firmalar üzerinde TL'nin değer kaybıyla beraber gelir bozucu etkiye neden olmuştur (Şanlı, 2021: 119).

2022 yılı enerji krizlerinin arttığı ve tahılın önemli derecede değer kazandığı bir yıl olarak devam etmektedir. Bu süreçte Rusya-Ukrayna savaşının payı büyüktür. Savaşın ortaya çıkardığı sorunların başında tahıl krizi gelmektedir. Özellikle Ukrayna'nın Karadeniz'den tahıl gemilerini geçirememesi ciddi bir tahıl sorununu beraberinde getirmiştir. Türkiye bu süreçte arabulucu bir rol üstlenerek tahıl koridoru oluşturmayı hedeflemiştir. Bunun yanı sıra Avrupa'daki doğalgazın büyük bir kısmının Rusya tarafından karşılanması da Rusya'ya karşı Ukrayna'yı destekleyen Avrupa ülkelerinde ciddi bir enerji krizine yol açmıştır. Enerji krizinin ortaya çıkardığı sorunlarda üretim değerlerine yansımıştır.

Savaşın etkileri Türkiye'ye de olumsuz şekilde yansımıştır. Bu süreçte zaten kötü durumda olan Türk ekonomisi TL'nin değer kaybındaki artış ile daha da kötü noktalara gelmiştir. Dolar 2022 Nisan ayında 14'e, Mayıs'ta 16'ya, Temmuz'da 17'ye, Ağustos'ta ise 18'e (URL- 2) yükselmiştir. Bu durum ise ülke insanına pahalılık olarak yansımaktadır.

SONUÇ

Günümüzdeki sosyal ve iktisadi sorunları temele aldığımızda karşımıza enflasyon ve işsizliğin çıktığı görülmektedir. Her iki sorunda ciddi sosyal bunalımlara ve yıkıcı krizlere yol açmaktadır. Bu nedenledir ki enflasyon bir "canavar" olarak imgelenmektedir. Bütün krizlerde olduğu gibi her bir iktisadi kriz ülkeyi oluşturan bireylerin yaşam standartlarını sekteye uğratmaktadır. Birçok ülkenin mücadele ettiği gibi ülkemizin de son otuz yılda karşısına çıkan en önemli sorunlardan biri olarak enflasyon, fiyat düzeyinde artışı ve milli paranın değer kaybına yol açmaktadır. Ancak enflasyonu ve ekonomik krizleri salt pahalılık olayı olarak adlandırmak ya da maddi imkânsızlıklara indirgemek yanlıştır. Enflasyonun sosyal sıkıntısı ve sosyal alana yansımaları oldukça korkunçtur. Bu nedenle, ekonomik kriz sadece rakamların ve verilerin toplamı değil, aynı

zamanda ülke vatandaşlarının her birinin kaderini de etkiler. Her ekonomik kriz, ülkede yaşayan vatandaşlarının yaşam standartlarını bozmaktadır. Birçok ülke mücadele ederken, ülkemizin son otuz yılda karşılaştığı en önemli sorunlardan biri olan enflasyon, fiyat seviyesinin yükselmesine ve ulusal para biriminin değer kaybetmesine neden olmuştur. Buna ek olarak, enflasyon işsizliğe yol açmış, sosyal parçalanmaya ve sosyo-politik sorunlara neden olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu günden bu yana çeşitli ekonomik değişim süreçleri ve krizler yaşamıştır. Bu değişim süreçlerine baktığımızda varsayımsal farklılıkların etkisi yoğun bir şekilde göze çarpmaktadır. Her değişim süreci, iç ve dış gelişmelerin etkisi altında gerçekleşmiştir. Değişim süreçlerini etkileyen ana kurum şüphesiz siyaset kurumudur. Siyaset kurumu, kimi zaman iç siyasetin araçları aracılığıyla, kimi zaman da dışarıdan gelen çeşitli baskıların eşliğinde radikal kararlar alarak toplumsal alana yeni bir sorun dayatmıştır.

Özellikle 24 Ocak 1980'den itibaren kapılarını kapitalizme açan, neoliberalizmin pratiklerini benimseyen bir ekonomik anlayış devlet yönetiminde egemen hale gelmiştir. 1980'den bu yana ithalata dayalı üretimi görmezden gelen, kapitalizmin çıkarlarına hizmet eden bir anlayış öne çıkıyor. Türkiye Cumhuriyeti son otuz yılda ciddi bir milli ekonomi politikası benimseyememiş, üretimi teşvik eden bir anlayışı benimseyememiştir. Bu durum ithalata ve günlük politikalara mahkûm edilen bir ekonomik anlayışı beraberinde getirmiştir.

Özellikle son otuz yıldaki ekonomik buhranlarımızı tahlil ettiğimizde gündelik politikalara mahkûm ve dış politikanın beşiğinde bir iktisat anlayışı karşımıza çıkmaktadır. Son otuz yıldaki Türkiye'nin ekonomi politikası genellikle siyasi partilerin günü geçiştirmek ve bir sonraki seçimi kazanmak adına giriştiği basit hamlelerde kendini göstermektedir. Dolayısıyla bu süreçte Türkiye'yi üretimden çok tüketim çarkına, ihracattan ziyade ithalata yönelen bir ülke olarak görmek mümkündür.

Türkiye ekonomisinin 1994 Asya ve 1997 Meksika krizlerinden sonra karşılaştığı ilk ciddi kriz 2001 bankacılık krizidir. Her ne kadar krizin nedeni olarak gösterilse de Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Başbakan Bülent Ecevit'e attığı anayasa kitapçığı bu krizin bir sonucudur. Ayrıca dönemin sembolik olaylarından biri de Başbakan Ecevit'e protesto amacıyla atılan yazar kasaydı. Dolayısıyla zaten kırılgan olan ve yapısal reformlarını içselleştirmemiş bir ekonominin siyasi unsurlara bağımlılığı açıkça görülmektedir. 2001 bankacılık krizi yıllarında hem döviz kuru hem de TÜFE-ÜFE oranlarında önemli bir artış yaşanmıştır. Bu dönemde işsizlik zirve yapmış, satın alma gücü düştü ve ekonomik kriz toplumun her katmanına farklı şekillerde yansımıştır.

2008 küresel ekonomik krizinin Avrupa ülkelerine kıyasla Türkiye üzerinde çok az etkisi oldu. Bu krizin teğet geçtiği iddiası kısmen doğrudur. Teğetin temel nedeni ABD ile dış ticaret hacmimizin yüksek olmamasıdır. 2008 krizinden sonra dünyada uzun süre döviz lehine bir sorun yaşanmamış ve bu durum Türkiye'ye olumlu yansımıştır. 2008-2012 yılları arasında Türkiye'de nispeten istikrarlı bir ekonomik ortam vardı. Özellikle 2012 yılı verilerine bakıldığında TÜFE ve ÜFE'nin en düşük seviyelere ulaştığı ve Dolar-TL kurunun en alt seviyelerde olduğu görülmektedir. Bu dönemde sosyal refahın yüksek olduğu söylenebilir. Hem gayrimenkul hem de otomotiv sektörlerinde önceki yıllara göre gözle görülür bir artış yaşandığı söylenebilir.

2013'te başlayan gezi olayları, 15 Temmuz 2016 darbesi ve Rahip Brunson krizleri ekonomide sancılı sürecin başlangıcı olmuştur. 2021'de ortaya çıkan pandemi küresel bir daralmayı beraberinde getirirken. Rusya-Ukrayna savaşı tahıl krizinin arttığı ve ekonomik daralmayı artıran bir diğer soruna yol açmıştır.

2018 yılında ABD ile yaşanan F-35 krizi yeniden ekonomik krizi beraberinde getirdi. Özellikle halk bankası davası ve bu kriz Türkiye'yi yaptırımlara maruz

biraktı. Sermaye azaldı ve kredi riski primleri arttı. 2020 yılında başlayan pandemi ile Türkiye ekonomisi büyük bir yara alırken, Rusya-Ukrayna savaşı dünyayı tahıl ve enerji açısından krize sürüklemiştir. Bu durum özellikle enflasyondan ve TÜFE-ÜFE oranlarındaki artıştan etkilenmekte ve tüm toplumsal tabakalar bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Bugün araç ve emlak fiyatları ülkede %10 ile ulaşılabilir seviyelere yükselmiştir.

2021'de ortaya çıkan pandemi küresel bir daralmayı beraberinde getirirken. Rusya-Ukrayna savaşı tahıl krizinin arttığı ve ekonomik daralmayı artıran bir diğer soruna yol açmıştır. Bütün kriz dönemlerine bakıldığında siyasi gelişmelerin etkisinin olduğu açıktır. Bu süreçlerde enflasyon yükselmiş, sosyal yapı çeşitli yönlerden yara almıştır.

Kısacası son otuz yıllık süreç ele alındığında Ocak 1994'te başlayan kriz dönemi doların bir günde %14 değer kazanmasıyla başladı. 2022'den bakıldığında 1 yıl içerisinde dövizin ve emtianın katbekat arttığı gözlemlenmektedir. 1994'te siyasetin beşiğinde ve gündelik politikaların kurbanı olan Türk ekonomisi 2022'de hiçbir farklılık olmadan aynı sorunlarla yeniden yüzleşmiştir. Bu durum son otuz yılda ciddi bir iktisat politikasının benimsenmediğini ve dahası üretimin temele alınmayarak bağımlı bir ekonomik modelin benimsendiğini net bir biçimde göstermektedir.

Destek/Finansman Bilgileri: Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı: Bu makale etik kurul izni gerektirmemektedir.

KAYNAKÇA

- Aktoprak, S. (2017). "2001 Ekonomik Kriz ve Makroekonomik Dengeler." *Balkan ve Yakın Doğu Dergisi*, (3), 23-27.
- Altay, H., Çelebioğlu, F. (2015). "Şubat 2001 Ekonomik Krizi Sonrasında İthalat Fonksiyonunun Yapısal Değişiminin İncelenmesi" *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Arabacı, H., Yücel, D. (2020). "Pandeminin Türkiye Ekonomisine Etkileri Ve Türkiye Merkez Bankası Tarafından Finansal İstikrarı Sağlamak Amacıyla Alınan Önlemler." *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9 (2), 91-98.
- Bahar, O., Erdoğan, E. (2011). "1994 ve 2000 Krizleri Sonrasında Türkiye'de Uygulanan Finansal Regülasyon Politikaları." *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 26-44.
- Berber, M., Artan, S. (2010). "Türkiye'de Enflasyon - Ekonomik Büyüme İlişkisi: (Teori, Literatür Ye Uygulama)." *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18 (3-4), Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/2684/35228>.
- Birdal, M. (2019). "Avrupa Ülkelerinde Borç Krizi ve Kriz Yönetim Politikaları: Türkiye'yi Ne Bekliyor." *Mülkiye Dergisi*, 43(1), 221-225.
- Boratav, K. (2019). "Sermaye Hareketleri Ve Türkiye'nin Beş Krizi." *Çalışma ve Toplum*, 1(60), 311-323.
- Çakmak, U. (2007). "Kriz Modelleri Çerçevesinde Türkiye 2001 Finansal Krizinin Değerlendirilmesi." *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (1) , 81-101 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/gaziuiibfd/issue/28333/301112>.
- Çiğdem, R. (2012). Türkiye ekonomisinde yaşanan 1994-2001 ekonomik krizlerinin ve 2008 küresel ekonomik krizinin imalat sanayi sektörüne etkilerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi-Sosyal Bilimleri Enstitüsü).

- Engin, C., Göllüce, E. (2016). "2008 Küresel Finans Krizi ve Türkiye Üzerine Yansımaları." Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(1), 27-40.
- Erdem, V. (2001). "Türkiye'de Ekonomik Krizler." Yeni Türkiye Dergisi, yıl:7, sayı:41
- Fidan, A., Fırat, E. (2020). "2008 Küresel Finans Krizinin Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkisi: Bric Ülkeleri-Türkiye Karşılaştırması." Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 20(39), 85-100.
- Gaytancıoğlu, S. (2010). "Rasyonel Beklentiler Teorisi Çerçevesinde Türkiye'de 1994 krizi." Ekonomi Bilimleri Dergisi, 2(1), 139-146.
- Güngen, A. R. (2018). "Türkiye'nin 2018 Krizi: Nereden Nereye?." Mülkiye Dergisi, 42(3), 449-452.
- Güven, E. A., Ayvaz, Y. (2016). "Türkiye'de Enflasyon ve İşsizlik Arasındaki İlişki: Zaman Serileri Analizi." Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(1).
- Halişçelik, E. (2021). "2008 Küresel Ekonomik Krizinin Türü ve Nedenleri." Journal of Empirical Economics and Social Sciences, 3 (1) , 1-20.
- Karahanogulları, Y. (2019). "Türkiye'de Neoliberalizmin Kuruluş Süreci: 1980-1994." Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 74(2), 429-464.
- Kılıcı, E. N. (2018). "2000-2001 Türkiye Ekonomik Krizi'ne Farklı Bir Bakış: Asimetrik Bilgi Teorisi Çerçevesinde Bir Değerlendirme." Akademik İncelemeler Dergisi 13 / 2 (October 2018): 363-385.
- Kutlu, H. A., Demirci, N. S. (2011). "Küresel Finansal Krizi (2007-?) Ortaya Çıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış ve Mevcut Durum." Muhasebe ve Finansman Dergisi, (52), 121-136.
- Memişoğlu, D., Durgun, A. (2011). "2008 Ekonomik Krizi ve Türkiye'de Sağlık Sektörü Üzerine Etkileri." Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (13), 81-100.

Oktar, S., Yüksel, S. (2015). "1998 Yılında Rusya'da Yaşanan Bankacılık Krizi Ve Öncü Göstergeleri." Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 37(2), 327-340.

Ölmezogulları, N. (2019). "Küresel Kapitalizme Eklemlenme Sürecinde 1994'ten 2018'e Türkiye'nin Krizleri". Mülkiye Dergisi, 43(1), 227-233.

URL-1: <https://www.muhasabedersleri.com/blog/yillik-enflasyon-oranlari>. (Erişim: 19.11.2022).

URL-2: <https://dovizgrafik.com/kur/Dolar/20-yillik-Dolar-grafigi.html>. (Erişim: 19.11.2022).

URL-3: 2001 Yılı USD - Dolar Döviz Kurları Arşivi (paracevirici.com). (Erişim: 19.11.2022).

URL-4: <https://www.isbank.com.tr/blog/enflasyon-nedir>. (Erişim: 19.11.2022).

Samur, C. (2010). "Uluslararası Finansal Panik Yaklaşımı ve 1997/8 Asya Krizi." Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (23), 173-184.

Samur, C. (2011). "Üçüncü Nesil Kriz Teorileri Ve 1997/8 Asya Krizi." İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 60 (2), 23-81.

Samur, C. (2015). "1997 Asya Krizi Öncesinde Kriz Ülkelerinin Makroekonomik Sağlamlığı." İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 65 (1).

Sezgin, Z. (2015). "Kriz Sonrası Türkiye Ekonomisinde Mali Baskınlık." Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(1), 81-94.

Şanlı, O. (2021). "Türkiye'de 1994, 2001 Ve 2018-2021 Kur Krizlerinin Yeni Nesil Kriz Teorileri Çerçevesinde İncelenmesi." Aydın İktisat Fakültesi Dergisi, 6(2), 117-158.

Taşkın, F. D. (2011). "Türkiye de Ticari Bankaların Performansını Etkileyen Faktörler." Ege Akademik Bakis (Ege Academic Review), 2011(2), 289-289.

Toprak, D. (2010). "Türkiye'de Kriz Dönemlerinde Borçların Seyri: 1994 Ve 2001 Krizi." Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 2(2), 1-14.

- Turgut, A. (2006). "Finansal Krizlerde İmf'nin Rolü Ve Önemi: 1997 Asya Ve 2000-2001 Türkiye Krizleri." Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2006 (1), 1-14.
- Tutar, E., Eren, M. V. (2011). "Post Otistik İktisadın 2008 Global Ekonomik Krizine Bakışı: Türkiye İçin Bir Durum Değerlendirmesi." Journal of Social Sciences/Sosyal Bilimler Dergisi, 4(7).

EXTENDED ABSTRACT

The Republic of Turkey has experienced various economic change processes and crises since the day it was founded. When we look at these change processes, the effect of conjunctural differences is intensely noticeable. Each process of change has taken place under the influence of internal and external developments. The main institution that influences the processes of change is undoubtedly the political establishment. The political establishment has imposed a new problem on the social sphere by taking radical decisions, sometimes through the mediators of domestic politics and sometimes on the threshold of various pressures coming from outside.

Especially since January 24, 1980, an economic understanding that opens its doors to capitalism and is based on all the dogmas of neoliberalism has become dominant in the state administration. Since 1980, an understanding that ignores production based on imports and serves the interests of capitalism stands out. The Republic of Turkey has not been able to adopt a serious national economic policy in the last thirty years and has not been able to adopt an understanding that encourages production. This situation has brought about an economic understanding that is condemned to imports and daily policies.

Especially when we analyze our economic crises in the last thirty years, we see an understanding of economics that is condemned to daily policies and in the cradle of foreign policy. This situation manifests itself in the social field through inflation. While inflation is simply expressed as the depreciation of money, it can be seen as the main source of sociological disintegration. The social distress of inflation and its reflections on the social sphere are quite terrible. Therefore, economic change is not only the sum of figures and data, but also affects the fate of each of the country's citizens. Each economic crisis disrupts the living standards of its citizens living in the country. As many countries have struggled, inflation as one of the most important problems that our country has faced in

the last thirty years has led to an increase in the price level and the depreciation of the national currency. In addition, inflation has led to unemployment, causing social disintegration and socio-political problems.

The first of the crises affecting Turkey in the last three decades was the 1994 Mexico crisis. Another is the Asian crisis of 1997, which will take place three years later. When the 1994 Mexico and 1997 Asian crises are taken as a basis, the destruction caused and created by an externally dependent economic model is clearly visible. Both crises have caused various problems for Turkey and have led to social destruction along with these problems. In these processes, inflation has risen and social integration has been injured in various aspects. Although there have been crises occurring outside the country, they have caused problems at the institutional level.

The first serious crisis that the Turkish economy faced after the 1994 Asian and 1997 Mexican crises is the 2001 banking crisis. Although it is cited as the cause of the crisis, the constitutional booklet that President Ahmet Necdet Sezer threw at Prime Minister Bülent Ecevit is a result of this crisis. In addition, one of the symbolic events of the period was the cash register thrown to Prime Minister Ecevit in protest. Therefore, the dependence of an economy that is already fragile and has not internalized its structural reforms to political elements is clearly visible. During the years of the 2001 banking crisis, there was a significant increase in both the exchange rate and CPI-PPI ratios. In this period, unemployment peaked, purchasing power fell, and the economic crisis reflected in different ways in each layer of society.

The 2008 global economic crisis had little impact on Turkey compared to European countries. The claim that this crisis is tangential is partly true. The main reason for the tangent is that our foreign trade volume with the USA is not high. After the 2008 crisis, there was no problem in favor of foreign currency in the world for a long time and this situation reflected positively on Turkey. Between 2008 and 2012, there was a relatively stable economic environment in Turkey. Especially when the data of 2012 are considered, it is seen that the CPI and PPI have reached the lowest levels and the Dollar-TL exchange rate is at the bottom levels. It can be said that social welfare is high in this period.

Turkey's relatively good economic situation up to 2013 was first shaken by the Gezi events, which began on May 27, 2013. The disagreements in the political arena as a result of the government long-term cooperation with the Fetullahist formation resulted in a coup d'état and Turkey experienced the first moments of a new economic crisis. After the coup, US pastor Brunson was arrested, and with the tension with the US, the dollar gained a great advantage against the TL.

In the aftermath of the priest crisis, the S-400 deal was signed with Russia and there was another crisis with the United States.

In 2018, the F-35 crisis with the US brought an economic crisis again. Especially the people's bank case and this crisis have exposed Turkey to sanctions. Capital decreased and credit risk premiums increased. With the pandemic that started in 2020, the Turkish economy has suffered a great wound, while the Russian-Ukrainian war has dragged the world into a crisis in terms of grain and energy. This situation is especially affected by inflation and the increase in CPI-PPI rates, and all social strata are adversely affected by this situation. Today, vehicle and real estate prices have risen to the levels that can be reached by the 10% in the country.

Currency Protected Deposit calculations put forward in order to balance the exchange rate have made the country's economy worse. The energy and grain crisis caused by the Russian-Ukrainian crisis is also making its effects felt.. Günümüzde büyük bir ekonomik krizle yzleşmek zorunda bırakmıştır. Today, it has forced us to face a major economic crisis.

AZINLIK VE YERLİLİK DİKOTOMİLERİNİN İNŞA ETTİĞİ YAPISAL FORMLAR EKSENİNDE ALEVİLİK: DENİZLİ ÖRNEĞİ

*Merve ÇETİN **

Öz

Bu çalışmaya başlarken Denizli Honaz ilçesi ve çevresinde ikamet eden Alevi toplulukların yaşantı deneyimlerini analiz etmek amaçlanmıştır. Fakat alana inildiğinde sosyolojik olarak iki farklı alevi topluluğun varlığı fark edilmiştir. Dolayısıyla şunu zikretmek gerekir ki çalışma kendi kendini ve çalışma motifini yeniden üretmiş ve iki farklı Alevi grubun karşılaştırması olarak kendini şekillendirmiştir. Söz konusu farklılık ‘yerli’ ve ‘azınlık’ kavramları ile tanımlanmıştır. Zira gruplardan biri kendini Denizlili olarak ifade eden, Denizli’de ikamet eden Tahtacı ve Evcı olan Denizli Alevileri diğeri ise 38 Dersim olayları sonrası iskân ile geldiğini ve Denizli’de yaşamaya devam ettiğini ifade eden Sivas-Tunceli-Muş Alevileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Neticede çalışma kentteki “azınlık” ve “yerlilik” dikotomileri işe koşularak iki farklı topluluğun yaşantı deneyimlerini ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Çalışma yapılandırılmış görüşme formuyla karma yöntemle oluşturulmuş bir alan çalışmasıdır. Örneklemi Dereçiftlik Köyü, Güzelköy ve Pınarkent Mahalleleri’nde ikamet eden Alevi topluluklar oluşturmaktadır. Söz konusu beldelerde tesadüfî örneklem ve kartopu örneklem ile seçilen 57 kişi ile yüz yüze görüşme ve anket yapılmıştır. Çalışma ekonomi, sosyal ilişkiler, dini ritüeller, eğitim, aile gibi temalar çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışma sonucunda; bu iki grubun söz konusu temalar nezdinde yaşantı deneyimini etkileyen en büyük faktörlerden birinin bir grubun zorunlu iç

göç deneyimi yaşamış olması diğer grubun ise Denizli'nin yerli Alevi topluluğu olmasında yattığı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İç göç, Alevilik, İskân, Denizli

ALEVISM ON THE AXIS OF STRUCTURAL FORMS CONSTRUCTED BY MINORITY AND NATIVE DICHOTOMIES: THE CASE OF DENİZLİ

Abstract

At the beginning of this study, it was aimed to analyze the life experiences of Alevi communities residing in and around Denizli Honaz district. However, when we went down to the area, the existence of two different Alevi communities sociologically was noticed. Therefore, it should be mentioned that the work reproduced itself and the work motif and shaped itself as a comparison of two different Alevi groups. The said difference is defined by the concepts of 'indigenous' and 'minority'. Because one of the groups is Denizli Alevis, who are Tahtacı and Evcı residing in Denizli, expressing themselves as Denizli, and the other is Sivas-Tunceli-Muş Alevis, who stated that they came with resettlement after 38 Dersim events and continue to live in Denizli. As a result, the study aimed to reveal the life experiences of two different communities by employing the "minority" and "indigenusness" dichotomy in the city. The study is a field study created with a mixed method with a structured interview form. The sample consists of Alevi communities residing in Dereçiftlik Village, Güzelköy and Pınarkent Neighborhoods. Face-to-face interviews and interviews were conducted with 57 people selected by random sampling and snowball sampling in the mentioned towns. The study has been handled within the framework of themes such as economy, social relations, religious rituals, education and family. In the results of working; It has been revealed that one of the biggest factors affecting the life experience of these two groups in terms of the aforementioned themes lies in the fact that one group has experienced internal migration and the other group is the indigenous Alevi community of Denizli.

Key Words: Internal Displacement, Alevism, Settlement, Denizli

1. GİRİŞ

Çalışmaya başlamadan önce pilot görüşmeler için alana inildiğinde temel derdimiz Alevi kimliğe sahip bireylerin spesifik bir mekânda yaşadıkları deneyimlerini irdelemektir. Fakat karşılaştığımız manzara iki farklı gruba ait Alevi kimliğinin varlığı oldu. Temel ayrımı göç eden ‘azınlık’[†] ile ‘yerli’ alevi şeklinde iki farklı Alevilik deneyimi ile karşılaştık. Söz konusu durum bu iki farklı kimliği karşılaştırmalı olarak irdelemenin kıymetli olacağını düşündürdü. Bu nedenle çalışma genel bir alevi kimliğini irdelemek yerine iki farklı alevi kimliğini irdelemek şeklinde evrilmiştir.

Göç olgusunun yaşamın devam ettiği sürece var olacak bir deneyim olduğu açıktır. Küresel düzlemde insanın yaşadığı her bölgede göç ihtimali varlığını sürdürecektir. Ulus devletlerin sınırları dışına vatandaşlarının çeşitli nedenlerle göç edişi başlı başına bir konu olmakla birlikte ülkelerin kendi sınırları çerçevesinde gerçekleşen iç göçler de ayrı bir konu olmaktadır. İç göç konusuna yönelik araştırmalar yaşanan toplumsal üretim biçimleri ve mekânsal dönüşümleri anlamak ve anlamlandırmak adına kıymetlidir (Tekeli, 1997: 7). Kapitalist gelişim süreçleri, siyasi faktörler, teknolojik yenilikler, neo-liberal politikalar, coğrafi koşullar vb. etkenler iç göç hareketlerini belirleme kabiliyetine sahip etkenler arasında sayılabilir. Türkiye’de de bu etkenler aracılığıyla gerçekleşen pek çok iç göç vakasının varlığı bilinmektedir. Bunlardan biri de 1938 olayları olarak adlandırılan göçlerdir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde ulus-devlet anlayışının ve yönetim uygulamalarının

[†] Burada kavram olarak azınlık; sözlük anlamı ve görece teorideki anlamı dışında, salt Denizli içerisindeki spesifik ayrımı ortaya koymak adına nüfus bakımından az olan topluluk ve kent içinde azınlık olma manasında kullanılmıştır. Zira Alevi kimliği Türkiye’de sıklıkla azınlık statüsünde görülmemektedir.

meşrulaştırılması gerekmiştir. Bu nedenle dönemin iktidarı kendi perspektifine zıt düşecek birtakım oluşumları engellemeyi gerekli görmüş ve bu gereklilik çeşitli uygulamaları beraberinde getirmiştir. Bu uygulamalardan biri de özellikle Tunceli ve komşu illerde geçerliliği olan ve devletin o dönemki politikalarına ters düşen ya da ters düşme riskini bünyesinde barındıran aşiret oluşumlarını alaşağı etmek için halkın zorunlu olarak göç ettirilmesi olmuştur. Konu ile alakalı çıkarılan İskân Kanunu ile halkın yine devlet eliyle belirlenen yeni vilayetlere zorunlu göçü sağlanmıştır. Söz konusu göçlerden biri de Denizli iline gerçekleştirilmiştir. Denizli alevi nüfusu yoğun bir şehir olmamakla birlikte, farklı bölgelerde Alevilerin yaşadığı bilinmektedir. Denizli’de o dönemde göç edip daha sonra memleketine dönme fırsatı olmasına rağmen dönmeyen ve uzun zamandır Denizli’de yaşayan Sivas-Tunceli-Muş Alevileri bulunmaktadır. Öte yandan kendisini Denizlili olarak ifade eden kentin ve dolayısıyla Denizli’nin ‘yerlisi’ olan Alevi nüfus da yer almaktadır. Son kertede ortaya şöyle bir soru çıkmaktadır: Aynı şehirde yaşayan, her ikisi de alevi kimliğine sahip, biri ‘yerli’ diğeri ‘azınlık’ konumunda bulunan alevi toplulukların yaşantısı söz konusu ayrımdan ne şekilde etkilenmiş ve etkilenmektedir? Alevilik salt bir dini olgu ya da yaşam biçimi –tam olarak oйдаşma bulunmamakta- olmakla birlikte toplumsal ve siyasal oluşumlardan etkilenen bir topluluk olması nedeniyle önemlidir.

Çalışmamıza konu olan göç olgusu 1950 öncesi göçlerinden olan siyasal iskân politikaları sonucu ortaya çıkan zorunlu göç (Akşit, 1997: 22) olarak geçmektedir. Çalışma 1938 olayları sonrasında Denizli’ye göç etmiş Alevilerin deneyimlerini ve kentin kendi yerlisi konumunda olan Alevi toplulukların deneyimlerini ve günümüzdeki durumlarını çeşitli sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik formlarda ele alarak karşılaştırmalı analiz

yapmayı hedeflemektedir. Bu amaçla Denizli’de ikamet eden Alevilerin bulunduğu üç farklı mahalledeki Alevi topluluklar ile ampirik bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Dereçiflik Köyü, Güzel Köy Mahallesi ve Pınarkent Mahallesi sakinleri örneklem olarak seçilmiştir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ‘azınlık’ ve ‘yerlilik’ dikotomisinin yanında göç, iç göç ve zorunlu göç konularına yönelik teorik çerçeveye çizilerek çalışmanın kuramsal ve kavramsal yönü şekillendirilmiştir. İkinci bölümde araştırmanın deseni, yöntem ve örnekleme yönelik bilgilere yer verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise araştırmanın bulguları ve analizlerinden bahsedilmiştir. Burada çalışma alınan cevaplar doğrultusunda ekonomi, sosyal ilişkiler, dini ritüeller, eğitim, aile şeklinde beş farklı temaya ayrıştırılarak ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışmaya yönelik veriler yorumlanmıştır.

2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. ‘Azınlık’ ve ‘Yerlilik’ Dikotomisi

Gündelik hayatta kavram olarak azınlık bir yerde çoğunluktan nitelik olarak farklı ve nicelik olarak az olan anlamlarında kullanılır. Literatürde kavram olarak azınlığın iki farklı anlamı mevcuttur. Türk Dil Kurumu kavramı; “*bir toplulukta kendine özgü nitelikler bakımından ayrı ve ötekilerden sayıca az olanlar, azlık, ekalliyet, çoğunluk karşıtı*” şeklinde tanımlamaktadır fakat aynı kavram eşanlamlı bir şekilde “*bir ülkede ayrı soydan veya inançtan olan ve sayıca az bulunan topluluk, ekalliyet*” şeklinde de tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr, 2022). Her iki kullanım da temelde benzer ontolojiye sahiptir. Esas olan bir alanda az olma durumudur. Öte yandan bu iki kavramı birleştiren başka bir form ise bir alanda hem birinci anlamda hem de ikinci anlamda azınlık olmak ve iki

anlamı bir arada yaşama durumudur. Söz konusu durum ise bu çalışmanın temel olgularından birini vermektedir. Latince kökenli bir kavram olan azınlık; bir toplumda farklı ırk, dil, din ya da kültüre sahip az sayıda topluluğu ifade eder (Çakır & Atmaca, 2018: 458). Bir toplumda azınlıklar ekseriyetle sosyo-ekonomik bakımdan çeşitli dezavantajlara sahip olmakla birlikte, çoğunluk tarafından alt seviyede görülme ve çeşitli olumsuz perspektiflere ve uygulamalara maruz kalma gibi risklere sahiptirler (Akın, 2013, s. 136). Aslında Aleviler Rumlar, Yahudiler, Ermeniler gibi politik manada azınlık olarak görülmesi de görece yeni bir dönemde özellikle siyasi bağlamda azınlık olarak görülmektedirler (Akın, 2013: 136). Nisbet, mensubiyete karşı yabancılaşmadan bahseder. Bireylerin aile, cemaat, din vb. kurumlara mensubiyetinin karşısını söz konusu kurumlara yabancılaşma olarak ifade etmektedir (Nisbet, 1987/2013: 60). Zorunlu göç sonucu mensup olduğu çevreden kopan ‘azınlık’ formundaki bireylerin de yabancılaşma ile karşı karşıya olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

‘Azınlık’ kavramının dikotomik karşılığını ise –en azından bu çalışma özelinde- ‘yerlilik’ kavramı karşılamaktadır. Arslan yerliliği başlangıçta batı dışı toplumları ifade ederken zamanla farklı ve daha dar anlamları içeren bir kavram olarak nitelendirmektedir (Arslan, 1998: 5). ‘Yerlilik’ bir alana ait olma, orası ile bütünleşik olma, orada çok olma gibi anlamlara da gelmektedir. Öte yandan coğrafi anlamda bir şehrin ya da bölgenin insanı olma, o bölgedeki çoğunluğun sahip olduğu dil, din, kültür gibi etmenlerde paydaş olma, az olmama, ait ve sahip olma gibi anlamları çağrıştırmaktadır. Konu ile ilgili olarak yine Türk Dil Kurumu sözlüğünde kavramın; *“taşınamayan, başka yere götürülemeyen, bir yurdun kendine özgü niteliklerini taşıyan, bir yerin ilk sakini olan, oturduğu bölgede doğup büyüyen, ataları da orada yaşamış olan”* gibi anlamlarda

kullanıldığı görülmektedir (www.tdk.gov.tr, 2022). Yerlilik kent sosyolojisi bağlamında düşünüldüğünde o semtli olmak, orali olmak, o yerin insanı olmak gibi anlamlarda da kullanılmaktadır. Cengiz çalışmasında yerliliği bir yere ait olma ve ait hissetme ile ilişkilendirmektedir (Cengiz, 2017: 316). Başka bir çalışmada ise kent yoksulluğu yerlilik ve göçmenlik dikotomileri üzerinden irdelenmektedir (Tekten-Aksürmeli, 2021: 792). ‘Yerlilik’ kimliğine sahip olan birey ya da toplumun salt bu kimliğinden dolayı çeşitli gettolara, ayrımcılık, ötekileştirme vb. durumlara maruz kalma riski oldukça azdır. Bir mekânda yerleşmiş olsa da ‘yerli’ olamayan bireylerin ise ‘yerli’ler tarafından çeşitli olumsuz tanımlamalara maruz kalması, göçmenlerin kendilerini kabul ettirmek ve yeniden tanımlamak mecburiyetinde kalmalarına sebep olabilmektedir (Göker, 2015: 103). Bu anlamda ‘yerlilik’ bir kent özelindeki çeşitli uygulamaların başat belirleyicilerinden biridir demek yanlış olmayacaktır. Söz konusu ‘azınlık’ ve ‘yerlilik’ dikotomisinin kentte oluşumunu sağlayan daha üst belirleyici olgu göç olgusudur.

2.2. Göç, İç göç ve Zorunlu Göç

Göç olgusu geçmiş dönemlerden beri devam eden bir sosyal hareketlilik halidir. Göçe dair literatürde pek çok tanıma rastlamak mümkündür. Göç, bireylerin ya da toplumların yaşamının bir kısmını ya da tamamını geçirmek amacıyla gerçekleştirdikleri coğrafi nitelikli bir harekettir (Akan& Arslan, 2008: 3). Göç, coğrafi nitelikli olmanın yanı sıra mekân değişimiyle birlikte çeşitli ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel bir takım değişimleri de sağlayan eylemdir (İçduygu vd. , 1997: 215). Öyle ki askeri politikaları dahi etkileyebilmektedir (Bayraktar, 2013, s. 110). Dolayısıyla göç salt coğrafi bir değişim değil, aynı zamanda pek çok farklı

toplumsal değişimi ifade etmektedir (Akkayan, 1979: 21). G, doğal ve doğal olmayan nedenlerle bireylerin, grup ya da toplulukların yapmış olduğu yer değiştirme olarak da ifade edilmektedir (Gürbüz, 2006, s. 211). G olgusu kişilerin şahsi tercihleri olabileceği gibi birçok farklı belirleyicinin zorlaması ile de gerçekleşebilmektedir (İduyu vd., 1997: 216). G, göç eden için de g edilen mekân için de yeni bir durumdur. Hem g edenlerin hem de mekânda uzun zamandır ikamet edenlerin bir arada yaşama edimleri esasen bir zamansal durumu ifade eder. G her ne kadar yer değiştirme gibi gözükse de neden ve sonuçlarıyla bir arada algılanması gereken bir süreçtir (İduyu & nalın, 1997: 38). G olgusunu g öncesi, g süreci ve g sonrası şeklinde (etin, 2022: 264) srelendirmek mümkündür. Göç sonrasında uzun zamandır mekânda ikamet edenlerle toplumsal uyumu gerektiren yeni ve bitmek bilmeyen bir süreç başlayacaktır. Elbette salt toplumsal uyumu değil, kimi zaman da toplumsal gerilimler de süreç boyunca ierilebilmektedir (Tekeli, 1997: 7). Yukarıda ifade ettiğimiz ‘azınlık’ ve ‘yerlilik’ dikotomisi de bu süreçte anlam kazanmaktadır.

G olgusu en temelde iki türe ayrılmaktadır. Bunlardan biri dış g diğeri ise i güçtür. Dış gleri ülkenin sınırları dışında gerçekleşen gler olarak ifade etmek mümkündür (Güreşçi, 2016. 1059). Her g deneyiminin farklı nedenleri vardır. Dış gün nedenleri ekseriyetle küresel ölçekte değerlendirilirken i gün nedenleri ülkelerin bireysel politikalarıyla ilintilidir. İ g (internal displacement) zetle bir ülkenin kendi coğrafi sınırları içerisinde gerçekleşen gler olarak tanımlamak mümkündür (Akkayan, 1979: 23). Kimileri i g sadece coğrafi bir yer değiştirme gibi tanımlama eğiliminde olsa da bunun sığ bir düşünce olduğu, i gün de içinde çok çeşitli sosyal, kültürel ve ekonomik değişimleri barındırdığını kabul etmek gerekmektedir (Göker, 2015: 36).

İç göç meselesine ülke içinde özellikle ekonomik olarak görece eşitsiz dağılım ve bu durumun yarattığı dengesizlikler sebep olabilmektedir (Akan & Arslan, 2008: 21). Türkiye’de de bir dönem iç göç olgusunun yoğun olarak yaşandığı bilinmektedir (Akkayan, 1979: 24). Dolayısıyla literatürde iç göçe yönelik çalışmalar mevcuttur. Ülkemize yönelik iç göç çalışmalarının ekseriyetle ekonomik eksenli iç göçün artış yaşadığı 1960’larda arttığı ve 1970-80’li yıllarda azaldığı görülmektedir (Özcan, 1997: 78). Ayrıca iç göçe yönelik çalışmaların ekseriyetle göçün nedenlerine odaklandığı söylenebilir (Göker, 2015: 36). İç göç salt ekonomik sebeplerle gerçekleşmemektedir. Ülkelerin kendi sınırları içerisindeki çeşitli politik uygulamaları sebebiyle yaşanan zorunlu göçler de iç göç formunda olabilmektedir. Fakat iç göç olgusunun sebepleri kadar sonuçları da oldukça kıymetlidir. Türkiye özelinde de iç göç olgusunun sebep ve sonuçlarının yapısal formu dönemin toplumsal uygulamaları ekseninde değişiklik gösterebilmektedir (Erman, 1997: 56).

Göç olgusunu açıklayan bir diğer unsur da gönüllü ya da zorunlu göç ayrımıdır. Bireyin kendi isteğiyle göç etmesi ile zorunlu olarak göç etmesi arasında sosyolojik olarak temel farklılıkların olacağı açıktır (Akkayan, 1979: 22). Kişilerin daha iyi yaşam şartlarına kavuşma niyetiyle kendi istekleri doğrultusunda gerçekleştirdiği göçler gönüllü göç olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2014: 1687). Birey ya da gruplar kendi istekleri dışında yer değiştirmeye tabi olabilmektedirler. Bunlar bize zorunlu göçleri vermektedir. Özellikle kitlesel göçlerin zorunlu göç kategorisinde olduğu bilinmektedir (Bayraktar, 2013: 112). Dolayısıyla zorunlu göçe tabi olan toplulukların deneyimlerinin sosyolojik araştırması kıymet kazanmaktadır (Bayraktar, 2012: 110). Zira zorunlu göçe tabi olan toplulukların yaşam deneyimleri pek çok sosyolojik olguyu barındırabilmektedir. Yeni bir yaşam kurmanın verdiği sancı, aidiyet

hissini sarsarak sahip olunan itibar, saygınlık vb. kazanımların kaybı, bir duvar çeperi formunda sarmalayan güvenli alanın yitimi ve çeşitli uyum problemleri bir arada yaşanabilmektedir (Çakmak, 2018: 354). Zorunlu göçü gönüllü göçten ayıran en önemli özellik; gönüllü göç öncesi bireylerin yukarıda sayılan deneyimlere mümkün mertebe hazırlıklı bir şekilde yola koyulma halidir. Göçü tercih eden bireyler göç öncesi hazırlık süreci yaşayarak en hazır oldukları bir dönemde göç edebilmektedir. Fakat zorunlu göçte söz konusu hazırlık süreci neredeyse yaşanmamakta ve ani bir değişim içine girilmektedir. Dolayısıyla sunduğu gerilim halinin görece yoğun yaşanacağı açıktır.

Dolayısıyla şunu ifade etmek gerekir ki; hem iç göç hem de zorunlu göçü bir arada yaşamamanın sunduğu tecrübe ise yine nevi şahsına münhasır bir süreç olacaktır. Bu süreci deneyimleyen kişiler literatürde ÜYEK (*Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler*) olarak ifade edilmektedir. Birleşmiş Milletler aracılığıyla (*The Guiding Principles on Internal Displacement*) ismiyle yayınlanan raporda ÜYEKler;

“...şiddetli çatışmalar, ağır insan hakları ihlalleri ve diğer travmatik olaylar nedeniyle evlerinden zorla koparılan, ancak kendi ülkelerinin sınırları içinde kalan kişiler...” şeklinde tanımlanmaktadır (UN, 2001: 6).

Zorunlu ve iç göçün söz konusu formu bir dönem Türkiye’de de deneyimlenmiştir. Yeni kurulan ulus-devletler inşa sürecinde birtakım parametreleri halk nezdinde kabul ettirmeye çalışmıştır (Çetin- Dağdelen, 2022: 354). Bu parametreleri kabul etmeme riski bulunan toplulukların ise isyan etme ihtimalleri minimuma indirilmeye çalışılmak istenmiştir. Bu topluluklar arasında Tunceli ve komşu illerde Alevi topluluklar da yer almaktadır. Dolayısıyla Cumhuriyet’in kurulduğu ilk yıllarda doğu illerinden batıya deniz kenarına uzak illere zorunlu iskân uygulamasıyla

bu toplulukların dâhil olma riski bulunan bazı grupların çeşitli isyan ve başkaldırıları alaşağı edilmeye çalışılmıştır (Duman, 2016: 216). Konu ile ilgili Duman'ın aktardıkları konuyu özetler niteliktedir;

“21 Haziran 1934 yılında 2510 Sayılı İskân Kanunu Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 2510 Sayılı İskân Kanunu ve bu kanunun 1935 yılında değiştirilen bazı maddeleri ile doğudan batıya yönelik iskân uygulaması yeni bir yasal zemine oturtuldu. Buna göre Türkiye, Dâhiliye ile Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletlerince belirlenecek ve İcra Vekilleri Heyetince tasdik edilecek bir harita ile İskân bakımından üç bölgeye ayrılıyor, 3 numaralı mıntıka diğer bir ifadeyle “*yer, sıhhat, iktisat, siyaset, askerlik ve inzibat sebepleriyle boşaltılması istenilen ve iskân ve ikamet yasak edilen yerler*” de oturanlar, “*yaşayış ve sıhhat şartları*” daha iyi olan yerlere naklediliyordu. Sevkiyata tabi tutulanların yolculuk masrafları ile ev, arazi, zirai alet, edevat ve tohumluk gibi ihtiyaçları hükümet tarafından karşılanıyor, sevkıyatı takip eden bir yıl içerisindeki tüm işe, barınma ve sağlık hizmetleri de ücretsiz veriliyordu” (Düstur akt. Duman, 2016: 217).

Özellikle Şeyh Said İsyanı sonrasında hükümet bölge ile alakalı çeşitli düzenlemeler yapmaya karar vermiştir (İlyas, 2016: 323). Aslında uygulamadaki temel mesele doğu bölgelerinde varlığını devam ettiren aşiretleri alaşağı edip isyan etmelerini engellemek olmuştur (İlyas, 2016, s. 325). Dönemin hükümeti söz konusu kanun çerçevesinde Tunceli, Elazığ, Muş, Bitlis ve Diyarbakır başta olmak üzere çeşitli vilayetlerde bazı yasak bölgeler belirlemiş ve buralarda ikamet eden halkın iskân edilerek batı illerine zorunlu göçünü gerçekleştirmiştir (Duman, 2016: 219). Söz konusu göç olayı elbette içerisinde birtakım zorlu süreçleri de barındırmaktadır. Her ne kadar yönetim eliyle çeşitli maddi destekler sağlanmış olsa da yeni bir mekânda yeni bir yaşam kurmak hiç kolay olmamıştır. Söz konusu göç bölgelerinden birinin de Denizli olduğu bilinmektedir.

Tablo 1: İskâna Ev Sahipliği Yapan İller[‡]

Vilayeti	Kazası	Hane	Nüfus
Afyon	Merkez	5	20
Afyon	Bolvadin	10	40
Amasya	Merkez	15	60
Amasya	Merzifon	15	60
Balıkesir	Merkez	48	192
Balıkesir	Bandırma	12	48
Balıkesir	Ayvalık	10	40
Balıkesir	Balya	12	48
Balıkesir	Balya	8	32
Balıkesir	Edremit	15	60
Balıkesir	Sındığı	10	40
Bilecik	Bozüyük	30	120
Bolu	Gerede	15	60
Bolu	Gerede	10	40

[‡]SBİMA (Samsun Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü Arşivi), Doğulular Dosyası, Lef: 6. Akt. Duman, 2016: 220-221).

Çorum	Osmancık	15	60
Denizli	Tavas	5	20
Denizli	Saray	10	40
Eskişehir	Sivrihisar	25	100
Niğde	Nevşehir	10	40
Samsun	Kavak	15	60
Samsun	Çarşamba	15	60
Samsun	Merkez	15	60
Samsun	Terme	20	80
Sinop	Boyabat	30	120
Toplam		375	1500

Yukarıda da görüldüğü gibi Denizli iskân kanunu ile doğu bölgelerinden zorunlu göçe tabi tutulan toplulukların yerleştirildiği illerden biri olarak kayıtlarda yer almaktadır. Fakat uygulamada kent içinde herhangi bir 'getto' formu bulunmamaktadır. Sonraki dönemlerde ekonomik nedenlerle Denizli'ye hemşehrilerinin yanına göç eden Sivas-Tunceli-Muş Alevilerinin varlığını da ayrıca aktarmak yerinde olacaktır.

3. ARAŞTIRMANIN DESENİ, YÖNTEM VE ÖRNEKLEMİ

Çalışmanın örneklemini Dereçiftlik Köyü, Güzelköy ve Pınarkent Mahalleleri'nde ikamet eden Alevi topluluklar oluşturmaktadır. Dereçiftlik Köyü sadece 'yerli' alevi olarak nitelendirdiğimiz Denizlili Alevilerin ikamet ettiği bir köy olma özelliğine sahiptir. Güzelköy Mahallesi hem 'yerli' Alevilerin hem de Sünnilerin bir arada yaşadığı bir beldedir. Pınarkent Mahallesi ise başlangıçta siyasi nedenlerle, 38 olaylarından sonra iskâna maruz kalan yani 'azınlık' olarak nitelendirdiğimiz, sonraki dönemlerde ekonomik nedenlerle Denizli'ye yerleşen Sivas-Tunceli-Muş bölgesinden Alevilerin ikamet ettiği yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma yapılandırılmış görüşme formuyla karma yöntemle oluşturulmuş bir alan çalışmasıdır. Salt nitel ya da salt nicel bir çalışma üzerinden gitmek yerine her ikisini de bir arada bulunduran karma yöntem kullanılmıştır. Akşit de paralel bir şekilde göç konulu araştırmalarında hem nitel hem nicel araştırma yönteminin ikisinin bir arada kullanılması gerekliliğini ifade etmektedir (Akşit, 1997: 67). Bize her iki yöntemi bir arada kullanma imkânı sunan ise karma yöntemdir. Karma yöntem kullanıcılarının nitel ve nicel yöntemin birbirini tamamlayıcılığını kullandıkları, böylece daha güvenli ve geçerli sonuçlar elde ettikleri bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle karma yöntem nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin sınırlılıklarının karşılıklı olarak dengelenmesini sağlamaktadır (Fırat, Kabakçı-Yurdakul, Ersoy, 2014: 66). Söz konusu beldelerde toplamda 57 kişi ile görüşülmüştür. Tesadüfi örneklem ve kartopu örneklem ile seçilen kişilerle yüz yüze görüşme ve anket yapılmıştır. Bu şekilde toplanan veriler ışığında çalışmamız oluşturulmuştur.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE TARTIŞMA

Çalışma için oluşturulan sorular görüşmeler sonucu edinilen bilgiler çerçevesinde kodlama işlemine tabi tutulmuştur. Elde edilen bulgular sonucunda ortak paydalar çerçevesinde beş tema belirlenmiştir.

- Ekonomik Duruma Yönelik Deneyimler
- Sosyal İlişkilere Yönelik Deneyimler
- Dini Ritüellere Dair Deneyimler
- Eğitime Dair Deneyimler
- Kadın, Evlilik ve Aile Kurumuna Dair Deneyimler

Temalar ayrılmış gibi gözükmeyle birlikte aslında her temanın birbirini etkilediği, girift bir halde grupları tanımladığı da unutulmamalıdır. Çalışmanın bu bölümünde oluşturulan temalar ışığında grupların yaşantı deneyimlerine yönelik yorumlamalara yer verilmiştir. Söz konusu Alevi kimliğine sahip 'yerli' ve 'azınlık' Aleviler hazırlanan tablolarda Denizli Alevileri ve Sivas-Tunceli Alevileri şeklinde iki ayrıma giderek isimlendirilmiştir. Yapılan görüşmeler çerçevesinde elde edilen veriler analiz edilerek bir toplumda 'yerli' ya da 'azınlık' kimliğe sahip olmanın sosyal, kültürel, ekonomik özetle toplumsal yaşayışlarını ne şekilde etkilediği betimlenmeye çalışılmıştır.

4. 1. Ekonomik Duruma Yönelik Deneyimler

Salt Marksist söyleme kaçmadan toplumların yaşam motiflerini belirleyen kurumların başında ekonomi kurumunun geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Öte yandan iç göç hareketlerinin ekseriyetle ekonomik amaçlarla yapıldığı bilinen bir realitedir. Bu nedenle bir beldede yerli ya da azınlık olmanın ekonomik yapıya nasıl etkileri olduğu

merak edilmiştir. Alevi toplulukların ekonomik durumlarını öğrenmek önemli görülmüştür.

Tablo 2: Ekonomik Durum

		Denizli Alevisi	Sivas-Tunceli Alevisi
Ekonomik durumunuzu nasıl görüyorsunuz?	İyi	25	4
	Kötü	6	22

Tablodan anlaşılacağı gibi bir beldede dikotomik olarak 'yerli' ya da 'azınlık' olmanın en çok etkilediği olgulardan biri ekonomik durumdur. Denizli Alevisi olan 25 kişi ekonomik durumunun iyi olduğunu ifade ederken Sivas-Tunceli Alevilerinin sadece 4 kişi ekonomik durumunun iyi olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda katılımcılardan elde edilen bilgiye göre, Denizli Alevilerinin ekonomik durumu Sivas-Tunceli Alevilerinininkinden daha iyi bir konumdadır.

Tablo 3: Meslekler

		Denizli Alevisi	Sivas-Tunceli Alevisi
Hangi meslek grubunda çalışıyorsunuz?	İşçi	3	26
	Memur	11	
	Çiftçi	17	

Tabloda görüldüğü gibi Denizli Alevisi olan 11 kişi memur, 17 kişi çiftçi, sadece 3 kişi işçi olarak çalıştığını ifade ederken Sivas-Tunceli Alevisi olan kişilerin tamamı işçi olduğunu belirtmiştir. Denizli Alevisi olan katılımcıların ekseriyetle memurluk ya da çiftçilik gibi meslek gruplarında çalışırken Sivas-Tunceli Alevilerinin edinilen bilgiye göre ekseriyetle

fabrika işçisi ve inşaat işçisi olarak çalıştığı öğrenilmiştir. Özellikle Dereçiftlik Köyü'nün ekonomik durumunun iyi olduğu gözlemlenmiştir.

“Dereçiftlikte73 yılına kadar ağalık sistemi vardı. O zaman zengin fakir arasında ciddi fark vardı. Ağalık sistemi kaldırılınca toprak satın almaya başladık. Öylelikle düzeldi köydekilerin durumu.” (K1).

Katılımcı ifadelerinden köyün ekonomik durumun nispeten daha iyi olmasının toprak sahibi olmalarıyla ilintili olduğu anlaşılmaktadır.

“Bizim köyden yurtdışına gidenler de çok fazla. Mesela gelince burda yardım ederler ev yaparlar. Temelli orda kalmazlar köye sahip çıkarlar.” (K2)

Köylüler arasında işçi olarak yurtdışına gidenlerin de olduğu öğrenilmiştir. Yurtdışında yaşayan köy yerlilerinin de köyün ekonomik yapısına ciddi katkılar sağladığı zikredilmiştir. Güzelköy'de de ortalama ekonomik durumun yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Sivas-Tunceli Alevilerinde göç eden bir topluluk olmalarının da etkisiyle toprak sahipliği neredeyse hiç yoktur. Sivas-Tunceli Alevileri geçimlerini ekseriyetle inşaat işçiliği yaparak sağlamaktadır. Gençleri de fabrikalarda çalışmaktadır. Sahip oldukları mesleklerden aldıkları maaşlar düşünüldüğünde ekonomik durumlarının iyi olmadığı anlaşılabilmektedir. Söz konusu Alevi toplulukların ekonomik durumlarının belirleniminde toprak sahipliğinin merkezi olgu olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bir mekânda 'azınlık' olmak ekonomik yapıyı ve dolaylı olarak diğer kurumları etkileyebilmektedir. Mekânda 'yerli' olmak ise toprak sahipliği aracılığıyla başta ekonomik yapı üzerinde ve dolaylı olarak diğer kurumlar üzerinde bir erk olma özelliğini taşımaktadır.

4.2. Sosyal İlişkilere Dair Deneyimler

Göç hareketleri göç eden bireylerin kültürlerini olduğu kadar buldukları kentin de kültürünü revize etmesini gerektirecek sonuçlar doğurabilmektedir. Söz konusu durum çokkültürlülüğü beslemekte ve kültürlerarası iletişimi artırmaktadır.

Tablo 4: Aleviliğe Bakış

		Denizli Alevisi	Sivas-Tunceli Alevisi
Çevrenizde Aleviliğe bakış nasıldır?	Olumlu	24	11
	Olumsuz	7	15

Tablo'da görüldüğü gibi yakın çevrenin Aleviliğe bakışını Denizli Alevisi olan 24 kişi olumlu 7 kişi olumsuz bir bakış açısının olduğunu ifade ederken, Sivas-Tunceli Alevisi olan 11 kişi olumlu, 15 kişi olumsuz bakış açısının var olduğunu belirtmektedir. Sosyal ilişkiler bağlamında 'yerli' ya da 'azınlık' ve bunun yanında Alevi kimliğe sahip olmanın etkilerinin neler olduğu merak edildiğinde ilişkilere dair cevapların farklılık arz ettiği gözlemlenmiştir. Denizli'nin 'yerli' Alevisi olan bireyler Aleviliğe bakışın ekseriyetle olumlu olduğuna dair cevaplar verirken, 'azınlık' formunda olan Sivas-Tunceli Alevileri olumsuz olduğuna yönelik söylemlerde bulunmuşlardır. Sosyal ilişkiler bağlamında düşünüldüğünde söz konusu beldelerde Alevi olmaktan ziyade göçmen olmanın daha etkili bir rol oynadığı anlaşılmıştır.

Tablo 5: Önyargı Durumu

		Denizli Alevisi	Sivas-Tunceli Alevisi
Yaşadığınız yerde Alevilikle ilgili önyargılar var mıdır?	Var	8	17
	Yok	23	9

Yukarıda da bir önceki tabloya benzer cevaplar verildiği görülmektedir. Yaşadığınız yerde Alevilikle ilgili önyargılar var mı sorusuna Denizli Alevisi olan 8 kişi var derken 23 kişi yok cevabını vermiştir. Fakat Sivas-Tunceli Alevisi olan 17 kişi var derken 9 kişi yok cevabını vermiştir. Alevilikle alakalı birtakım önyargıların varlığı kaçınılmaz fakat bir mekânda göçmen olmak salt Alevi olmanın önüne geçen bir özellik gibi görünmektedir. Denizli Alevilerinin özellikle Dereçiftlik Köyü özelinde zaten köyün Alevi kökenli olarak tanınması, beldede herkesin benzer bir yapıya sahip olması çeşitli önyargıları engellemektedir. Fakat Sivas-Tunceli Alevileri için durumun benzer şekilde olmadığı açıktır. Onların göçmen formunda oluşu ve yaşadıkları beldede heterojen kimliklerde bireylerin bir arada yaşıyor olması çeşitli önyargı vakalarına maruz kalma risklerini getirmektedir. Dolayısıyla Denizli Alevilerinin köy içinde zaten başlı başına bir erk olma kabiliyetine sahip oldukları zikredilebilir. Sivas-Tunceli Alevilerinin ise yaşadıkları mahallede sosyolojik manada azınlık olma durumları nedeniyle çevreleriyle sorun yaşama riskinin daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Elbette mahallede bir erk hükmünde olmayışları ilişkilerle dikkat etme zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir. Öte yandan

genel manada Alevilik ile ilgili çeşitli önyargıların varlığını ortak düzlemde her iki Alevi topluluğun da kabul ettiği görülebilmektedir.

4.3.Dini Ritüellere Dair Deneyimler

Aleviliğin kendine özgü dini ritüellerinin var olduğu bir realitedir. Söz konusu ritüellerin uygulamaya konulmasında ‘yerli’ ya da ‘azınlık’ formunda olmanın bir etkisinin olup olmadığı merak edilen konulardan biri olmuştur. Ekseriyetle spesifik ritüellerin uygulanmasında farklılıkların olmadığı gözlemlenmiştir.

Tablo 6: Dini Ritüellere Bağlılık

		Denizli Alevisi	Sivas-Tunceli Alevisi
Kendi kurallarınıza ne kadar bağlısınız?	Çok	11	13
	Az	17	11
	Biraz	3	3

Kendi kurallarınıza ne kadar bağlısınız?” sorusuna Denizli Alevisi 11 kişi çok, 17 kişi az, 3 kişi biraz cevabını verirken Sivas-Tunceli Alevilerinden 13 kişi çok, 11 kişi az, 3 kişi biraz cevabını vermiştir. Yeni dünya düzeninde Weberyan perspektifle ifade edilirse bürokratikleşme, büyümenin bozulması vb. oluşumlar sekülerleşmeyi artırmıştır (Schroeder, 1992/1996: 206). Dolayısıyla dini değerlerin her geçen gün toplumsal bağlayıcılığının azalmaya devam ettiği içinde bulunduğumuz küresel çağdan Alevi toplulukların da etkilendiği açıktır. Elde edilen veriler de

göstermektedir ki Alevi topluluklar da eski dönemlere göre dini ritüellerine daha az bağlı bir yaşantı sürdürmektedirler. Literatürde de Aleviliğin çeşitli ritüellerinin eskisi kadar uygulanmadığı ifade edilmektedir. Örneğin Coşkun yaptığı çalışmada Alevi dedelerden edildiği bilgiler ışığında düşünlük cezasının eskisi kadar uygulanmadığını ifade etmektedir (Coşkun, 2018). Buna rağmen birtakım ritüellerin günümüzde de geçerliliğini koruduğu görülmektedir. Söz konusu durumdan ‘yerli’ ya da ‘azınlık’ olmanın etkilenmediği açıktır.

Tablo 7: Musahiplik Durumu

		Denizli Alevisi	Sivas-Tunceli Alevisi
Musahibiniz var mı?	Var	26	23
	Yok	5	3

Musahibiniz var mı sorusuna Denizli Alevisi 26 kişi var, 5 kişi yok, Sivas-Tunceli Alevisi 23 kişi var, 3 kişi yok cevabını vermiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere musahiplik uygulaması da günümüzde işlerliğini devam ettirmektedir. Kişinin musahibi ile yakın ilişkide olması esastır. Musahibi başka bir ilde ikamet ediyor olsa dahi sürekli görüşülmeye özen gösterildiği ifade edilmiştir.

“Benim musahibim var ama o Tunceli’de yaşıyor. Görüşürüz neredeyse her hafta konuşuruz. Bi ihtiyacımız olunca ilk birbirimizi ararız. Bizim burada böyle çoğunlukla musahibimiz memlekettedir.” (K4)

Söz konusu durum özellikle ‘azınlık’ formundaki Sivas-Tunceli Alevileri için geçerlidir. Zira musahiplerinin memlekette olduğunu ifade eden pek çok kişi bulunmaktadır. Denizli’de ikamet ediliyor olsa dahi, ‘ev’ olarak memleketin görülüyor olduğu ve bağların devam etmesine önem verildiği anlaşılmıştır. Gündelik hayattaki gerekli birtakım ihtiyaçların musahiplik ritüeli aracılığıyla karşılıklı olarak giderilmeye devam edildiği öğrenilmiştir. Ekonomik durumu iyi değilse maddi olarak yardım edildiği, çocuklarının eğitime katkı sağlandığı bildirilmiştir. Kişinin kendi düşkün olursa musahibinin de düşkün sayıldığı söylenmiştir ki bu ciddi bir kontrol mekanizması sağlamaktadır. Bu gibi kurallara bağlılık devam etmektedir. Burada kıymetli olan veri Sivas-Tunceli Alevilerinin Denizli’de ikamet ediyor olsalar dahi musahiplerinin memleketlerinde olması ve göç etmiş olmalarına rağmen ritüellerin devamı hususunda kendi kandaşlarıyla bağlarına önem verilmesinin olduğu söylenebilir.

Tablo 8: Düşkünlük Cezası

		Denizli Alevisi	Sivas-Tunceli Alevisi
Düşkünlük cezası uygulanıyor mu?	Evet	23	9
	Hayır	8	17

Düşkünlük cezası uygulanıyor mu sorusuna Denizli Alevisi 23 kişi evet cevabını verirken, 8 kişi hayır cevabını vermiştir. Sivas-Tunceli Alevilerinde ise meselenin rengi değişmekte 9 kişi evet cevabını verirken,

17 kişi hayır cevabını vermektedir. Düşkünlük kuralının geçmişe göre daha az olmakla birlikte uygulamaya devam edildiği, düşkün olan birine sosyal olarak mesafeli davranıldığı belirtilmiştir. Fakat tabloda da görüldüğü gibi uygulama Denizli Alevileri arasında işlerliği daha fazla Sivas-Tunceli Alevileri arasında daha azdır. Söz konusu düşkünlük uygulamasının devamlılığı için bir mekânda birliktelik ruhu, biz duygusu ve söz konusu birliktelikten ayırma, dışlama vb. uygulamaların yerine getirilmesi gerekmektedir. Fakat Sivas-Tunceli Alevilerinin zaten kendileri 'azınlık' konumunda olduklarından yine kendi içlerinden birilerine düşkünlük cezası vererek dışlamaları uygulanabilir gibi gözükmemektedir. Dolayısıyla göç olgusunun burada da işlediği ve uygulamayı etkilediği görülebilmektedir.

Tablo 9: Cem Törenleri

		Denizli Alevisi	Sivas-Tunceli Alevisi
Cem törenleri herkese açık midir?	Evet	7	23
	Hayır	24	3

Cem törenlerine katılıma dair sorulan soruya Denizli Alevisi 7 kişi törenlerin herkese açık olduğunu ifade ederken, 24 kişi herkese açık olmadığını belirtmiştir. Sivas-Tunceli Alevisi 23 kişi törenlerin herkese açık olduğunu, 3 kişi ise açık olmadığını ifade ederek dikotomiye ortaya koymuştur. Tablodan da anlaşıldığı üzere Denizli Alevileri Sivas-Tunceli Alevileriyle karşılaştırıldığında törenlere katılım özelinde daha seçici davranmaktadırlar. Denizli Alevilerinde cem törenlerine Sünniler,

düşkünler, musahipsizler gibi kişilerin ceme alınmadığı belirtilmiştir. Fakat Sivas-Tunceli Alevilerinde cem törenlerine ekseriyetle isteyen herkesin katılabileceği ifade edilmiştir. Bu oldukça dikkat çekici bir veridir. Söz konusu durumun beldede ‘yerli’ ve ‘azınlık’ olmak ile bire bir ilgisinin olduğu açıktır. Denizli Alevilerinin toprak sahibi olmaları, ekonomik olarak bağımlılıklarının az olması ve daha kapalı yaşamaları seçici davranmalarını tetiklemektedir. Fakat Sivas-Tunceli Alevilerinin ekonomik anlamda düşük seviyede olmaları, yaşadıkları mahalle özelinde ‘azınlık’ konumunda olmaları alanda kabul edilebilirliklerini artırmak adına törenlere katılım konusunda seçici bir tavır takınmamayı tercih ettikleri söylenebilir.

4.4. Eğitime Yönelik Deneyimler

Çalışma içerisinde eğitim kurumuyla irtibatın ‘yerli’ ya da ‘azınlık’ kimliğine sahip olmayla ilişkisi merak edilmiştir. Fakat çalışma özelinde söz konusu dikotominin eğitime yönelik bulguları etkilemediği anlaşılmıştır. Eğitime yönelik sorulan sorulara verilen cevaplar ekseriyetle benzer formdadır ve göç olgusu ile ilişkisi bulunmamaktadır.

Tablo 10: Eğitimli Olmak

	Evet	54
Sizce eğitimli olmak önemli midir?	Hayır	3

‘Yerli’ ya da ‘azınlık’ ayrımı yapılmaksızın tüm alevi toplulukların eğitim kurumuna önem verdiği bilinmektedir (buraya eğitime önem verdiklerine dair bir alıntı ekleyebilirsiniz). Yapılan görüşmelerde cinsiyet ayrımı

olmaksızın herkesin okuması gerektiğini belirtmişlerdir. Genel olarak Alevi yerleşim yerlerinde eğitime yüksek oranda önem verildiği görülmektedir.

“Bizim köyde 37 kişi doktor 24 kişi avukat olmuştur. Bir sürü de öğretmen vardır. Biz okumaya çok önem veririz. Kız çocuğu erkek çocuğu hiç farketmez. Herkes okumalı.” (K3)

Görüldüğü gibi Dereçiftlik Köyü’nde yetişen ‘yerli’ Alevilerden 37 kişinin doktor ve 24 kişinin avukat olarak mesleklerini devam ettirdikleri öğrenilmiştir. Pınarkent Mahallesi’nde birer tane ilkokul ve ortaokul bulunmaktadır. Bu okullarda çalışan öğretmenlerle yaptığımız ortak görüşmede öğretmenler Alevi öğrencilerin sınıf ortalamasına göre çalışkan öğrenciler olduklarını söylemişlerdir. Ailelerin de çocuklarının eğitimiyle yakından ilgilendiklerini hatta iki tane Alevi velinin okul-aile birliğinde görevlendirildiklerini belirtmişlerdir. Anadolu’daki bazı bölgelerde ataerkil kültürel yapıyla ilişkili olarak kız çocuklarının okutulmadığına dair bir önyargı vardır. Fakat Pınarkent’te ikamet eden doğu kökenli olan Sivas-Tunceli Alevileri için söz konusu önyargının geçerli olmadığı, eğitime önem verdikleri anlaşılmıştır. Dolayısıyla eğitime yönelik bulgularda ‘yerli’ ya da ‘azınlık’ olmanın etkili olmadığı anlaşılmıştır.

4.5. Kadın, Evlilik ve Aile Kurumuna Yönelik Deneyimler

Alevi topluluklar arasında ‘yerli’ ya da ‘azınlık’ kimliğe sahip olmanın etkilemediği bir diğer konu da kadın, evlilik ve aile kurumuna yönelik olgulardır. Yapılan görüşmelerde alevi toplulukların söz konusu mesele ile alakalı bilinen genel-geçer kuralların göç olgusuyla ilintisi olmadan fikren devam ettiği görülmüştür. Konu ile ilintili bazı örnekler şu şekildedir;

Tablo 11: Kadın-Erkek Eşitliği

Kadın erkek eşit midir?	Evet	54
	Hayır	3

Alevilik inancında kadın-erkek ayrımının görece uygulanmadığı bilinen bir realitedir. Dolayısıyla kadına değer verdikleri bilinmektedir. Herhangi bir Alevi grubu ayrımı yapılmaksızın neredeyse görüşülen herkes kadın ve erkeğin eşit olduğunu belirtmiştir. Kadınların çalışmasının bir hak olduğu ve kız çocuklarının okuması gerektiği düşünülmektedir. Literatürde de Alevi toplulukların kadın ve erkeğin her alanda eşit olduğu ifade edilmektedir (Şener, 2000, s. 88). Elbette ki gündelik hayattaki uygulamaların eşitliği ne derece doğruladığı tartışmaya açıktır.

Tablo 12: Tek Eşlilik

Tek eşlilik esas mıdır?	Evet	50
	Hayır	7

Alevilikte tek eşlilik esastır. Herhangi bir sebep yokken boşanan düşkün kabul edilmekte ya da çeşitli sosyal dışlanmalara maruz kalmaktadır. Ayrıca cem törenlerine alınmamaktadır. Bunun cezasını çekmeye razı olması gerekmektedir (Yalçın, 2016: 84). Alevilikte düşkün kabul edilmeye sebep olan en büyük günah ve suç olarak da zina kabul edildiği belirtilmiştir. Literatürde de zinanın en büyük günah olduğu ve düşkünlüğünün kaldırılmadığı ifade edilmektedir (Arslanoğlu, 2001: 55). Başka yapılan diğer suçlar zina kadar büyük bir suç olarak düşünülmemektedir. Fakat günümüzde ne kadar uygulanır olduğu bilinmemektedir.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Anadolu'da var olagelmış çokkültürlülük, günümüze kadar devam etmiştir. Türkiye'nin her köşesinde farklı dilden, dinden, milletten insan bir arada yaşamaktadır. Bir arada yaşama deneyimini tetikleyen pek çok etken vardır. Bunlardan biri de göç olgusudur. Bir beldede 'yerli' olmak ile aynı beldede göç etmiş 'azınlık' olmak halinin sosyolojik olarak çeşitli farklılıklara sebep olabileceği açıktır. Aynı ülke sınırları içinde bazen gönüllü bazen de zorunlu olarak gerçekleşen iç göçler toplumsal dinamiği etkileyebilmektedir. Türkiye de bu tip bir zorunlu iç göçü deneyimlemiş, 1935 yılında çıkarılan İskân Kanunu asayiş ve güvenlik nedeniyle özellikle 1937 Dersim Ayaklanması sonrası ülkenin doğu illerinde ikamet eden toplulukların iskân edilmesini ve batı illerine yerleştirilmelerini sağlamıştır. Söz konusu durum göç eden toplulukların sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel vb. pek çok alanda etkilenmelerine neden olmuştur. Denizli de o dönemde Sivas, Tunceli ve Muş bölgelerinden iskân edilen alevi topluluklara ev sahipliği yapmaktadır. Göç eden toplulukların aynı

zamanda alevi kimliğine sahip olmaları yaşadıkları deneyimlerin merak uyandırmasına sebep olmuştur. Türkiye'nin pek çok ilinde Aleviliği dini ve kültürel açıdan devam ettiren topluluklar bulunmaktadır. Denizli de Alevi toplulukların yaşadığı illerden biridir. Bu çalışma başlangıçta salt Denizli'nin Honaz ilçesi ve çevresinde yaşayan Alevilerin yaşadığı deneyimlerini irdelemek amacıyla düşünülmüş fakat çalışma için alana çıkıldığında Denizli Alevileri ve Sivas-Tunceli Alevileri şeklinde adlandırabileceğimiz bir ayrımın varlığı göze çarpmış ve Aleviliğin konumlanışının bu iki grubun yapısal farklılıkları ekseninde şekillendiği gözlemlenmiştir.

Bu çalışma Denizli'de ikamet eden 'yerli' ve 'azınlık' hükmündeki iki farklı alevi topluluğun sahip oldukları dikotomik kimliğin çeşitli sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yaşantı deneyimlerini ne şekilde etkilediğini ortaya koymayı hedeflemiştir. Çalışmada 'yerli' alevi kimliğe sahip bireylerin yaşadığı Dereçiftilik Köyü, 'yerli' Alevilerin ve Sünnilerin bir arada yaşadığı Güzelköy Mahallesi ve 'azınlık' alevi kimliğe sahip bireylerin ve Sünnilerin bir arada yaşadığı Pınarkent Mahallesi sakinleri örneklem olarak seçilmiştir. Bu mahallelerde yaşayan toplamda 57 kişi ile yapılandırılmış görüşme formuyla mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Kişiler tesadüfi ve kartopu örnekleme yoluyla seçilmiştir. Elde edilen veriler çerçevesinde beş farklı tema oluşturulmuş ve bu temalar çerçevesinde analizlere yer verilmiştir.

Analizlerin ilk teması ekonomik duruma dair bulgular şeklinde oluşturulmuştur. Ekonomi kurumu bireylerin yaşamlarını etkileyen en güçlü yapılardan biri olarak karsımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla iki farklı alevi kimliğin ekonomi kurumuyla ilişkisine yer verilmiştir. Karşılaştırmalı olarak incelendiğinde 'yerli' Alevilerin ekonomik durumun 'azınlık' konumundaki Alevilere oranla daha iyi olduğu anlaşılmıştır. 'Yerli'

Alevilerin kentte toprak sahibi olmasının etkisinin büyük olduğu görülmektedir. 'Azınlık' konumundaki Alevilerin geçimlerini ekseriyetle fabrika ya da inşaat işçisi olarak idame ettirdikleri öğrenilmiştir. Dolayısıyla göçmen formunda olmanın kent içinde ekonomik durumu etkilediği görülmüştür. Söz konusu ekonomik durumun grupların yaşantılarındaki diğer faktörleri de etkilediği ortaya çıkmaktadır. Zira buradaki toprak sahipliği gruplara erk olma gücünü sunmaktadır. Bu durumda yaşantılarını kendi normları çerçevesinde sürdürmelerine zemin hazırlayabilmektedir. Fakat bir beldeye göç etmek ve orada 'azınlık' olmanın görece kentteki işleyişe bağımlı bir yaşantıyı gerektirebileceği söylenebilir. Yoğunluklu olarak işçilikle hayatlarını idame ettiriyor olmaları bir erk olma kabiliyetini alaşağı edebilmektedir. Analizlerin ikinci teması sosyal ilişkilere yönelik olarak belirlenmiştir. Bireylerin göçmen ya da yerli olmasının edindikleri ilişkileri etkileyebileceği düşünülmüştür. Grupların aynı anda hem alevi hem göçmen kimliğine de sahip olmasının nasıl bir tablo oluşturacağı merak edilmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda Alevi olmaktan ziyade beldede göçmen olmanın ilişkilere etkisinin görece daha fazla olduğu anlaşılmıştır. Denizli Alevileri Aleviliğe olumsuz bakışın az olduğunu ifade ederken Sivas-Tunceli Alevileri görece daha fazla olduğunu söylemişlerdir. Öte yandan yaşanan beldede Aleviliğe yönelik önyargıların varlığına dair soruya Denizli Alevileri çoğunlukla yoktur şeklinde cevap verirken, Sivas-Tunceli Alevilerinin yoğunluklu olarak vardır cevabını verdikleri görülmüştür. Söz konusu olgulara yönelik başka parametrelerin de etkisi olacağı açıktır fakat göçmen kimliğinin etkisinin varlığı net olarak görülebilmektedir.

Analizlere yönelik üçüncü tema dini ritüellerin beldede yaşanabilirliğine dair oluşturulmuştur. Aleviliğin kendine özgü kurallarının varlığı

yadsınamaz. Bu kuralları gündelik hayatta yaşamayı göçmen olmak ya da yerli olmak nasıl etkilemektedir merak edilmiştir. Musahiplik uygulamasını her iki toplumunda uyguladığı fakat ‘azınlık’ konumunda olan Sivas-Tunceli Alevilerinin Denizli’den değil de kendi memleketlerinden musahip edindikleri öğrenilmiştir. Bu durum hala memleketle bağların sürekliliğine önem verildiğini, “ev” olarak bireylerin memleketini görmeye devam ettiklerini göstermektedir. Diğer bir farklılık ise düşkünlük cezasının uygulanmasına yöneliktir. ‘Yerli’ konumunda olan Denizli Alevileri kentte bir arada yaşama, birlik olma, biz duygusunu pratikte de uygulama gücüne sahiptir. Dolayısıyla kişilere düşkünlük cezası verilebilmektedir. Fakat zaten ‘azınlık’ konumunda olan Sivas-Tunceli Alevileri kentte az olmanın da verdiği eksiklik hissi ile biz olma duygusunu yaşayamamaktadır. Hal böyle olunca, kendilerinden olan birine düşkünlük cezası vermeleri ve çeşitli boykotlara maruz bırakmaları zor gibi gözükmektedir. Söz konusu durum verilen cevaplarda görülebilmektedir. Neticede burada yerli ya da göçmen kimliğine sahip olmanın etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışma her ne kadar dikotomiler üzerinden karşılaştırma formunda ilerlemiş olsa da kent yaşamındaki bazı parametrelerin göçmen kimliğinden etkilenmediği anlaşılmıştır. Bunlardan biri eğitim diğeri ise kadın, aile ve evlilik konularına dair bulgulardır. Eğitim kurumu Alevilikte başlı başına kıymetli bir konudur ve kentte ‘azınlık’ ya da ‘yerli’ kimliğe sahip olmakla bir ilişkisinin olmadığı ortaya konulmuştur. Bir diğer konu olan kadına, aileye ve evliliğe dair bulgularda da göçmen olmanın etkili olmadığı her iki grubunda benzer perspektiflere sahip oldukları anlaşılmıştır.

Sonuç olarak, analizlerin bütününe bakıldığında göç olgusunun Denizli’deki Alevilerin yaşamında etkin olduğu, bir beldede ‘yerli’ ya da

'azınlık' kimliğe sahip olmanın gündelik yaşamdaki birtakım deneyimleri etkileme erkine sahip olduğu anlaşılmıştır. Göç tecrübesi çok uzun yıllar öncesinde gerçekleşmiş olsa da toplumsal yaşamdaki kurumsal ilişkilere etkisinin ciddi değişiklikler yaşamadan devam ettiği görülmüştür.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmadığını beyan ederim.

Destek/Finansman Bilgileri: Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı: Bu alan çalışmasının verileri 2020 yılı öncesine ait olup etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. Çalışma 27-29 Ağustos 2021 tarihinde gerçekleştirilen International Congress on Life, Health and Social Sciences in 21st Century sempozyumunda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

KAYNAKÇA

- Akan, Y., & Arslan, İ. (2008). *Göç Ekonomisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama*. Ekin Basım Yayın.
- Akın, Ş. (2013). "Türkiye'de Dini Azınlıklara Bakış Açısının Yansıması Olarak 6-7 Eylül Olayları". *Demokrasi Platformu*, 9(34).
- Akkayan, T. (1979). "Türkiye'de iç göçler ve sorunlar". *Göç ve Değişme*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Akşit, B. (1997). "İç Göçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış". *Türkiye'de İç Göç Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı: 6-8 Haziran Bolu Gerede*.

- Arslan, A. (1998). "Yerlilik: Toprakla Tarih Arasında". *Birikim*. Sayı:111-112.
- Arslanoğlu, İ. (2001). "Alevilikte Temel İnanç Unsurları ve Pratikler". *Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*. 0(20). 33-134.
- Bayraktar, R. (2013). "Zorunlu Göçten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 12(4). 109-126.
- Cengiz, A. K. (2017). "Bir Yerli Olma Bağlamında Dedikodu, Söylentiler Ve Antakyalılık". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 0(51). 311-327.
- Coşkun, H. (2018). "Tokatlı Alevi Dedelerin Düşkünlük Anlayışına Sosyolojik Bir Bakış", *Turkish Studies*, 13(25), 145-160.
- Çakır, F & Atmaca, H. (2018). "Kültür Sosyolojisi Çerçevesinde Fransa'nın Dil, Kültür Ve Azınlık Politikası". *Researcher*. 6(4). 446-4
- Çakmak, F. (2018). "Zorunlu Göç Sürecinde Mekânın Kaybı Ve Evin Yitimiyle Başlayan Yersiz Yurtsuzluğun Ürettiği Bir Travma Olarak "Kimliğin Anonimleşmesi"". *TurkishStudies*. 13(18).349-364.
- Çetin, M. (2022). "İranlı Mültecilerin Toplumsal Uyum Süreci ve Sosyal Sermayenin Etkisi: Denizli Kenti Örneği". *İran Çalışmaları Dergisi*, 6(2), 251-287.
- Çetin-Dağdelen M. (2022). "Ulus-Devletlerin Özet Metni Milli Marş Stratejileri". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. 10(30). 354-385.
- Duman, Ö. (2016). "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Doğu Anadolu'dan Samsun'a Zorunlu Göç ve İskân". *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 11(21). 215-224.
- Erman, T. (1997). "Göç Olgusunda Kalitatif Yöntem Olarak Etnografik Araştırma: Bir Gecekodu Araştırmasının Düşündürdükleri". *Türkiye'de İç Göç Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı: 6-8 Haziran Bolu Gerede*.

- Fırat, M., Yurdakul, İ. K. & Ersoy, A. (2014). "Bir Eğitim Teknolojisi Araştırmasına Dayalı Olarak Karma Yöntem Araştırması Deneyimi". *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 2 (1) , 64-85.
- Göker, G. (2015). *Göç Kimlik Aidiyet: Kültürlerarası İletişim Açısından İsveçli Türkler*. LiteratürkAcademia.
- Güreşçi, E. (2016). "Ortak Ve Farklı Yönleriyle İç ve Dış Göçler". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 9(43).
- İçduygu, A. Sirkeci, İ. Aydıngün İ. (1997). "Türkiye'de İç Göç ve İç Göçün İşçi Hareketine Etkisi". *Türkiye'de İç Göç Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı: 6-8 Haziran Bolu Gerede*.
- İlyas, A. (2016). "1925-1945 Yılları Arasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde İdari Düzenlemeler". *Tarih Okulu Dergisi*. 9(26).
- Nisbet, R. (2013). "Sosyoloji ve Din". *Din Toplum ve Kültür: Din Sosyolojisi ve Antropolojisine Giriş*. (Çev. Ali Coşkun). İz Yayıncılık.
- Özcan, Y. Z. (1997). "İç Göçün Tanımı ve Verileri ile İlgili Bazı Sorunlar". *Türkiye'de İç Göç Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı: 6-8 Haziran Bolu Gerede*.
- Schroeder, R. (1996). *Max Weber ve Kültür Sosyolojisi*. (çev. Mehmet Küçük). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Şener, C. (2000). *Alevilik Nedir: Şaha Doğru Giden Kervan*, Ant Yayınları.
- Tekeli, İ. (1997). "Türkiye'de İç Göç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi". *Türkiye'de İç Göç Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı: 6-8 Haziran Bolu Gerede*.
- Tekten-Aksürmeli, Z. S. & Sağlam, S. (2021). "Geçim Stratejilerinin Yerlilik ve Göçmenlik Ekseninde İncelenmesi: Gaziantep Örneği". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 20(2). 790-820.
- Türk Dil Kurumu. (6 Kasım 2022). www.tdk.gov.tr

United Nations, (2001). *Guiding Principles on Internal Displacement*.
<https://www.unhcr.org/43ce1cff2.pdf>.

Yalçın, H. (2016). "Alevi Kültüründe Çocuk Yetiştirme ve Kadının Konumu". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırmaları Dergisi*. (79). 79-94.

Yılmaz, A. (2014). "Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri". *Turkish Studies*. 9/2. 1685-1704.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Before starting this study, our main concern was to examine the life experiences of individuals with Alevi identity in a specific place when it comes to urbanization. But when we landed, the scene we encountered was the existence of Alevi identity belonging to two different groups. Therefore, we came across two different Alevism experiences as migrating 'minority' and 'local' Alevis. This situation made us think that it would be valuable to examine these two different identities comparatively. For this reason, the study has evolved to examine two different Alevi identities instead of examining a general Alevi identity.

It is clear that the phenomenon of migration is an experience that will exist as long as life continues. On the global level, the possibility of migration will continue to exist in every region where people live. While the migration of the citizens of the country formed after the notion of nation-stateization for various reasons is a topic in itself, internal migration that takes place within the borders of the countries is also a separate issue. It is known that there are many internal migration cases in Turkey. One of them is the migrations called 1938 events. In the newly established Republic of Turkey, the parameters of the nation-state had to be accepted by the people. For this reason, the government of the period considered it necessary to prevent some formations that would contradict its own perspective, and this necessity brought along various applications. One of these practices was the forced migration of the people in order to overthrow the tribal formations, which were valid especially in Tunceli and neighboring provinces and which contradicted the policies of the state at that time or had the risk of conflict. One of these migrations was to Denizli. This study aims to make a comparative analysis by considering the experiences of the Alevis who migrated to Denizli after the 1938 events, and the experiences

and current situations of the Alevi communities who are the natives of the city in various socio-cultural and socio-economic forms.

Method

The sample of the study consists of Alevi communities residing in Dereçiftlik Village, Güzelköy and Pınarkent Neighborhoods. Dereçiftlik Village has the feature of being a village where only the Alevis of Denizli, which we describe as 'local' Alevis, reside. Güzelköy Neighborhood is a town where both 'local' Alevis and Sunnis live together. Pınarkent Neighborhood, on the other hand, is the place where Alevis from the Sivas-Tunceli-Muş region reside, who were initially exposed to settlement after the 38 events, that is, due to economic reasons in the later periods, which we describe as 'minority'. A total of 57 people were interviewed in the mentioned towns. Face-to-face interviews and interviews were conducted with the people selected by random sampling and snowball sampling. Our study was created in the light of the data collected in this way. The questions created for the study were coded within the framework of the information obtained as a result of the interviews. Findings about Economic Status, Findings About Social Relations, Findings About Religious Rituals, Findings About Education and Findings About Women, Marriage and Family Institution were analyzed by dividing them into five different themes.

Finding (Results)

The first theme of the analyzes was formed in the form of findings on the economic situation. The institution of economy emerges as one of the most powerful structures that affect the lives of individuals. Therefore, the relationship of two different Alevi identities with the economic institution is included. When examined comparatively, it has been understood that the economic situation of the 'local' Alevis is better than the 'minority' Alevis. It is seen that the effect of the 'local' Alevis having land in the city is great. It has been learned that Alevis, who are in the 'minority' position, mostly make their living as factory or construction workers. Therefore, it has been seen that being in the form of immigrant affects the economic situation in the city. It turns out that the economic situation in question also affects other factors in the lives of the groups. Because the land ownership here offers the power of power to the groups. In this case, they can lay the groundwork for them to continue their lives within the framework of their own norms. However, it can be said that migrating to a town and being a 'minority' there may require a life that is relatively dependent on the functioning of the city. The fact that they make a living with labor intensively can overturn their ability to be a power. This situation may indirectly affect other parameters in daily life.

The second theme of the analyzes was determined for social relations. It has been thought that the fact that individuals are immigrants or natives may affect the relationships they have acquired. As a result of the interviews, it was

understood that the effect of being an immigrant in the town rather than being an Alevi has a relatively greater effect on the relations. While Denizli Alevis stated that there is less negative view of Alevism, Sivas-Tunceli Alevis said that it is relatively more. On the other hand, it was seen that while Denizli Alevis mostly did not answer the question about the existence of prejudices against Alevism in the town where they lived, Sivas-Tunceli Alevis mostly gave the answer. It is clear that other parameters will have an impact on the cases in question, but the existence of the effect of immigrant identity can be clearly seen.

The third theme for the analyzes is the establishment of the livability of religious rituals in the town. The existence of unique rules of Alevism is undeniable. It has been wondered how these rules affect living in daily life by being an immigrant or being a native. It has been learned that the Alevis of Sivas-Tunceli, who are in the position of 'minority' although the practice of companionship was applied in both communities, mostly acquired companions from their own country, not from Denizli. This situation shows that the continuity of ties with the homeland is still given importance and that individuals continue to see their hometown as "home". Another difference is in the application of the penalty of indulgence. Denizli Alevis, who are in the position of 'indigenous', have the power to live together in the city, to be united and to apply the feeling of us in practice. Therefore, people can be punished for indulgence. However, Sivas-Tunceli Alevis, who are already in the position of 'minority', cannot experience the feeling of being us with the feeling of lack of being few in the city. As such, it seems difficult for them to punish someone who is one of their own and subject them to various boycotts. This situation can be seen in the answers given. As a result, it is understood that having a native or immigrant identity is effective here.

Although the study proceeded in the form of comparison over dichotomy, it was understood that some parameters in urban life were not affected by the immigrant identity. One of them is education and the other is the findings about women, family and marriage. Educational institution is a valuable issue in Alevism and it has been shown that it has nothing to do with having a 'minority' or 'indigenous' identity in the city. It has been understood that both groups have similar perspectives in the findings on women, family and marriage, which is another issue, and that being an immigrant is not effective.

As a result, when analyzed as a whole, it has been understood that the phenomenon of migration is effective in the life of Alevis in Denizli, and that having an 'indigenous' or 'minority' identity in a town has the power to affect some experiences in daily life. Although the experience of migration took place many years ago, it has been observed that its effect on institutional relations in social life continues without serious changes.

	SOSYOLOJİK DÜŞÜN ISSN: e-ISSN: 2587-2699
	Yıl : 8 Cilt: 8 Sayı : 1 Mart 2023 Yayın Geliş Tarihi: 17.01.2023 Yayına Kabul Tarihi: 20.03.2023 DOI Numarası: https://doi.org/10.37991/sosdus.1238240 Makale Türü: Araştırma Makalesi/ Research Article Atıf/Citation: Alpdoğan, F. F. (2023). Tarihsel Açından Alevi Sünni Ayrılması. Sosyolojik Düşün, 8 (1), 101-124.

TARİHSEL AÇIDAN ALEVI SÜNNİ AYRILMASI

Osman CANPOLAT*

Öz

Amaç: Bu çalışmada Aleviliğin Sünnilik ayrışmasının tarihsel açıdan incelenmesi amaçlanmaktadır.

Yöntem: Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinde doküman araştırılması ve incelenmesi tekniği kullanılmıştır.

Bulgular: Geçmiş dönemlerde Alevi ve Sünniler arasındaki ilişkiler kati sınırlarla farklılık gösterse de günümüzde Alevi – Sünni arasındaki farklılığın geçmişe nazaran azaldığı görülmektedir. Aleviler ve Sünniler hem yaşam tarzları hem de inanış biçimleri açısından sosyal-kültürel olarak birbirinden ayrılmaktadırlar.

Sonuç: Alevilik ve Sünnilik ayrışması tarih boyunca Anadolu topraklarında kendini göstermiş olsa da günümüzde söz konusu ayrışma toplumsallıktan çıkarak daha aza indirgenmiştir.

Özgünlük: Alevilik – Sünnilik ayrışması ile ilgili derinlemesine literatür taraması yapılarak gerçekleştirilen araştırma, tarihsel perspektiften söz konusu ayrışmayı ortaya koyması açısından araştırmacılara ve okuyuculara katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Sünnilik, Alevi Sünni Ayrışması

THE HISTORICAL SEPARATION OF ALAVI-SUNNI

Abstract

Purpose: In this study, it is aimed to examine the separation of Alevism from Sunnism from a historical perspective.

Method: In the research, document search and examination technique, which is one of the qualitative research methods, was used.

Findings: Although the relations between Alawites and Sunnis differed in strict limits in the past, today it is seen that the difference between Alawites and Sunnis has decreased compared to the past. Alevis and Sunnis are socially-culturally separated from each other in terms of their lifestyles and beliefs.

Implications: Although the separation of Alevism and Sunnism has manifested itself in the Anatolian lands throughout history, today this separation has been reduced to a lesser extent by leaving the community.

Originality: It is expected that the research carried out on the structures of in-depth literature review on the Alevism - Sunnism separation will contribute to researchers and readers in terms of revealing the said separation from a historical perspective.

Keywords: Alevism, Sunnism, Alevi-Sunni Segregation.

1. GİRİŞ

Toplum içerisinde renk, dil, ırk ve inanış olarak farklı yapıda olan insanların var olması normal bir durumdur. İnanış olarak Alevi ve Sünnilerin yoğun yaşadığı Anadolu topraklarında kültürel olarak en fazla problem yaşandığı dönem, Osmanlı ile Safevi devletleri arasındaki yaşanan sorunların olduğu dönemdir. Bu dönemde bahsi geçen iki devletin arasındaki ilişkilerin olumlu gelişme göstermemesi söz konusu durumun sebebi olarak gösterilebilir. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra ilan edilen Cumhuriyet dönemi ile birlikte de Alevi ve Sünniler arasındaki ilişkiler farklı olaylarla olumsuz etkilenmiştir. Günümüzde ise Alevi ve Sünniler gerek inanış gerekse kültürel olarak daha pozitif ilişkiler içerisinde olduklarını söylemek mümkündür.

Alevi ve Sünniler arasındaki toplumsal farklılaşmanın gerek olumlu gerekse olumsuz birtakım neticeleri olmuştur. Aleviler bu süreçte hür olarak kendilerini ifade etme olanaklarından mahrum kalmışlar ve bu sebeple kendi benliklerini ön plana çıkaramamışlardır. Geçmiş dönemde Sünnilerin Aleviler üzerinde kısmen de olsa etkisi olmuştur. Ancak günümüzde Aleviler de kendilerini geçmişe nazaran daha iyi ifade etme olanakları bulabilmekte ve kendi kimliklerini ön plana çıkarabilmektedirler.

2. ALEVİLİĞİN TANIMI VE TARİHÇESİ

Her mezhep, tarikat ya da meşrep bir din yorumudur ve her din yorumunun şekillendiği, şekillenmeye devam edegeldiği tarihsel sosyolojik havzaları bulunmaktadır. Hemen hemen her mezhebin teolojik yapısı oldukça karmaşık ve kompleks desenleri bünyesinde ihtiva etmektedir. Haliyle söz konusu teolojik yapının ve tecrübelerinin sosyal bilimler bağlamında anlamlandırma ve yorumlama çabası, kapsamlı ve objektif metotların önemini arttırmaktadır.

Biz, Aleviliği anlamak ve yorumlamak için bu kavrama yüklenen manaları ele alarak konuya başlamak istedik. Objektif bir metot olması adına Aleviliğe, “içeriden”, Alevilerce yüklenen manalara yer vererek bir girizgâh yaptıktan sonra bilimsel anlamda kabul edilen diğer kaynaklardaki tanımlara başvurarak karşılaştırmalı tartışma yöntemine başvurduk.

Alevi yazarlardan Ali Yaman Aleviliğin tanımını eserinde aktarırken sözlük anlamını vermekte ve Aleviliğin karmaşık yapısına değinmek için dünyanın her yerinde yaşayan Aleviler adına ortak bir tanımdan bahsetmenin pek de mümkün olmadığını vurgulamaktadır (Yaman, 1998, s.14). Bir başka Alevi yazar Rıza Yürükoğlu ise aynı şekilde tek bir Alevi kavramından bahsedilmeyeceğini dile getirerek kendine göre bir Alevi tanımlaması yapmaktadır. “Alevilik, Şii görüşlerin Batınilikle yoğurulmasıyla ortaya çıkmış, asıl olarak Bektaşilik

tarafından temsil edilen, İnaşaşeriyye mezhebine bağlı bir mistik düşünce ve inanç sistemidir.” (Yürükoğlu, 1990, s.175). Cemal Şener ise eserinde “Alevi Kimdir?” diye sorar ve cevaben “Alevi olmak insan olmaktır.” der (Şener, 1996, s.132). Rıza Yıldırım ise mevcut Alevi tanımlamalarının tarihsel süreçten kopuk dini- toplumsal hadiselerden bağımsız öznel tanımlamalar olduğunu söyleyerek ortak tanımın mevcut olmadığını belirtmektedir (Yıldırım, 2018, s.33).

Sözlükte “Ali’ye mensup” anlamına gelen kelimenin çoğul şekli “Aleviyye” ve “Aleviyyün'dur”. Alevi terimi İslam kültür tarihinde Hz. Ali soyundan gelenler manasında kullanıldığı gibi, siyasi, tasavvufi ve itikadi anlamda Ali ve taraftarlarını takip edenler anlamında da kullanılmıştır. Nitekim Hz. Ali soyundan, oğulları Hasan, Hüseyin, Muhammed b. Hanefiyye, Ömer ve Abbas vasıtasıyla gelenlere Alevi denilmiştir.” (Ocak, 1989, s.368).

Alevilik Arapça’da, “Ali’ye mensup”, “Ali’ye ait” anlamlarına gelmekte, İslam tarihi ve tasavvuf edebiyatında ise, “Hz. Ali’yi sevmek, saymak ve her hususta ona bağlı olmak “anlamlarında kullanılmaktadır. Bu bakımdan Ali’yi seven, sayan ve ona bağlı olan herkese “Alevi” denir.” (Fiğlalı, 2006, s.5).

Bir tanım karşılaştırması yapılacak olursa Alevi yazarlar Alevi teriminin daha çok mistik yönünü ve insan sevgisini ön plana çıkarmaktadır. Diğer eserlerden alınan tanımlarda ise Hz. Ali taraftarlığı vurgusu yapılarak genel çerçevede siyasi bir tanım verilmektedir. Hemen hemen her kaynakta Alevi terimi bu şekilde tanımlanmaktadır.

632 senesinde Hz. Peygamber’in vefatıyla başlayan hilafet tarihi incelendiğinde ilk halife seçiminden itibaren bir anlaşmazlığa düşüldüğü fakat en yoğun siyasi çatışmaların üçüncü halife olan Hz. Osman’ın 656 yılında öldürülmesiyle birlikte başladığı, akabinde ise bu dönemlerde Hz. Ali’nin hilafete gelmesini isteyen

tarafhtarlarına “el-Aleviyye” veya “Şia’tü Ali” (Ali’ye bağılı olanlar, Ali tarafhtarları) isimlendirmesinin kullanıldığı görölür (Ocak, 1989, s.369).

Alevilik kavramına yüklenen manaları verdikten sonra ilgili manalara temel oluşturan tarihsel ve sosyolojik birikimleri göz önüne almak mukayeseler açısından yerinde olacaktır. Nitekim daha önce de değindiğimiz üzere birer din yorumu olan dini oluşumları objektif metotlarla teolojik yapıları üzerine tartışabilmenin imkânı bu şekilde mümkün olabilir. O halde şimdi Aleviliğın tarihsel sürecini inceleyebiliriz.

Oldukça değışken coğrafya ve iklim kuşaklarında yaşayan Türkler, tarihleri boyunca Gök Tanrı, Budizm, Maniheizm, Nesturi Hıristiyanlık, Musevilik ve İslam gibi birçok dini inanişı kabul ve tecrübe etmişlerdir. Bununla birlikte İslam öncesi Türk dinleri söz konusu olduğunda karşımıza çıkan ilk kavram Şamanizm’dir (Güngör, 2010, s.1). Şamanizm’in uzun yıllar boyunca Türklerin İslamiyet’e girmezden evvelki dini olduğu görüşü yaygınlık kazanmış, fakat sonrasında yapılan detaylı araştırmalarda Şamanizm’in bir din olmadığı, o dönemde yalnızca Orta Asya’da inanılan bir büyü sistemi olduğu anlaşılmaktadır (Bozkuş, 2010, s.82).

Ocak’ın farklı kaynaklardan araştıarak verdiği bilgiler neticesinde Orta Asya’da yaşayan eski Türk topluluklarının inandıkları dinin Atalar kültü, Tabiat kültleri ve Gök Tanrı kültü olmak üzere üçlü ve girift bir din anlayışından ibaret olduğu söylenebilir. Bunun en bariz göstergesi de Türklerden günümüze ulaşan ve en eski yazılı belge niteliğinde olan Orhun Abideleridir (Ocak, 2018, s.61).

Türkler tarihleri boyunca yukarıda bahsettiğimiz inançlardan etkilenmişler ve bunun devamında da son olarak İslam’a intisap etmişlerdir. İslam öncesi dönemde Gök tanrı inancına sahip olmaları, onların İslam’ı daha kolay

benimseyip özümsemelerine kolaylık sağlamıştır. Bununla birlikte Müslüman Araplarla girdikleri ilk ilişkilerin mahiyetini de göz ardı etmemek gerekmektedir.

Türkler ve Müslüman Araplar ilk defa Hz. Ömer (634-644) öncülüğünde yapılan fetihlerde karşılaşmış ve Müslüman Arapların karşı safında yer almışlardır. Devamında iktidara geçen Emevi Devleti (661- 750) bazı hükümdarları fethedilen topraklarda Arap olmayan halka birtakım olumsuz davranışlar sergileyerek onları Arap ırkından aşağı görmüş ve bu durum o topraklarda yaşayan halkların İslamiyet'e girmesini bir süreliğine geciktirmiştir (Üzüm, 2017, s.15). Bu bilgiden anlaşılıyor ki İslam gibi merhamet, hoşgörü, sevgi ve saygının hâkim olduğu bir dine mensup milletlerde yönetenler zaman zaman hırslarına yenik düşerek ötekileştirici politikalara gitmişlerdir.

Bu aşamada Türk-Emevi ilişkilerinin başlangıç dönemini biraz daha detaylandırmak Türklerin İslam'la nasıl tanıştığını daha iyi anlamlandırmak adına uygun olacaktır; Türkler ve Araplar çoğunlukla savaş meydanlarında karşılaşmışlardır. Müslüman Araplar Türklerin yurdu olan yerleri fethederek onları baskı ile hakimiyet altında tutmaya çalışmışlardır. Emeviler'in takip ettiği ırkçı politikalar neticesinde Türkler ikinci sınıf vatandaş muamelesine maruz kalmış ve bu durum onların İslam'a karşı mesafeli olmalarına sebep olmuştur. Emeviler yalnızca Türklerle karşı değil Ehl-i Beyt'e karşı da bu tutumu sergilemişlerdir. Bu durumdan faydalanmasını bilen Abbasiler, Türklerin yoğun olarak yaşadıkları yerleri kendilerine üs seçerek faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu baskı ve dışlanışlık iç isyanlara sebebiyet vermiştir. Emeviler'i yıkılışa götüren Ebu Müslim isyanı (750-751) bu baskılardan bunalan Türklerin destek verdikleri bir isyandır (Bulut, 2010, s.67).

Abbasiler (750- 1258), Emevi Devletine son verip iktidarı ele geçirince ilk olarak yeni fetihlere başlamışlar, sonrasında son din olan İslam'ı yaymak adına tebliğ faaliyetlerine önem vermişlerdir. Zaten Emeviler'in tarafgir tutumlarından

bunalar Türkler, Abbasilerde aynı dışlamacı tavırla karşılaşmayınca Araplarla yakınlaşma içerisine girmişler ve Araplar ile Çinliler arasında meydana gelen Talas Savaşında (751) Türklerin bir kısmı Müslümanların yanında yer almış ve böylece Araplar ile Türkler arasındaki soğukluk erimiştir. Türklerin büyük topluluklar halinde İslamiyet'e girmelerinin bu dönemde olması bir rastlantı değildir (Üzüm, 2017, s.16).

Tarihsel sürecin kronolojik akışına devam etmeden önce burada bazı hususlara dikkat çekmek gerekmektedir. Türkler İslam inancını kabul etmeden önce başka bir inanç sistemine tâbiydiler ve bu inanç sistemi de birçok din ile etkileşim içerisindedir. İslamiyet ile tanıştıkları ve bu dine intisap ettikleri süreç için, bir anda bütün eski inanç ve ritüellerini bırakıp tamamen İslam'ın emir ve buyruklarına uyduklarını söylemek mümkün değildir. Göçebe yaşayan savaşçı bir topluluktan böyle bir şey beklemek zaten muhaldir. Dolayısıyla Türklerin İslam'ı kabul etmeleriyle, yeni inançlarına eski inançlarının dini ve kültürel desenlerini taşıyarak kendilerine özgü bir İslam anlayışı oluşturdukları anlaşılmaktadır. Benzer bir sosyo-teolojik gerçekliği ele alarak Aleviliği değerlendiren İlyas Üzüm'e göre; Türklerin eski inançlarının dini ve kültürel izlerinden bağımsız Müslümanlaşması mümkün olmamıştır.

Buraya kadar aktarılan tarihî, dinî ve sosyal gelişmeleri bütüncül bir perspektiften hareketle analize tabi tutarsak; siyasi ve askeri anlamda, Emeviler'in karşıt kutbunda yer alan, dini kültürel bağlamda Emeviler tarafından ötekileştirilen Türklerin daha sonra Abbasiler ile devlet görevlerini müşterek olarak paylaşmaya başladıklarını görmekteyiz. Emeviler'in etno-sentrik politikalarında peygamber soyu olan Ehl-i Beyt'in de dışlandığı, yapılan aynı muamelelerden Türklerin etkilendikleri ve neticede Ehl-i Beyt'i kendilerine yakın gördükleri kaynaklarda aktarılmaktadır. Abbasiler döneminde ise Türklerin İslam'a intisaplarıyla birlikte bu Ehl-i Beyt hassasiyetinin devam ettiği de birçok

kaynakta yer almaktadır. Türklerin, ezilen ve haksızlığa uğrayan halkların yanında olmaları ve onların savunuculuğunu yapmaları zaten olağan bir durumun sonucu olabilmektedir. Zaten kaynaklarda bahsedildiği üzere Türklerin İslamlaşmasındaki en büyük etkenler arasında Emevi buhranı ve bunun tabii sonucu olarak Ehl-i Beyt taraftarlığı gösterilebilir (Bulut, 2021, s.56). Emevi karşıtlığı üzerinden İslamlaşan Türklerin İslamlaşma süreçlerinin tek düze bir şekilde olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. İslamlaşmanın yoğunluğu şehirli, göçebe ya da yarı göçebe olmakla doğru orantılı olduğu gibi, Türk- Arap, Türk- Fars ilişkileri de burada belirleyici olmuştur. Buna ek olarak Müslümanlığın göçebe Türkmenlerce kabul edilip yayılması inişli çıkışlı münasebetler içine girdikleri Araplar aracılığıyla değil de önemli bir kısmı mistisizm yorumunun ağır bastığı İran kanalıyla olduğu söylenebilir (Ocak, 2018, s.61).

Türklerin Araplar ile ilk temasları İslamiyet'ten öncesine dayanmaktadır. Sasani İmparatorluğu (226- 651) döneminde orduda sayıca fazla Türkün yer aldığı bilinmektedir (Yıldız, 2003, s.20). Ayrıca Türklerin İslam'la ilk tanışmalarında önemli bir payı bulunan Samani Devletinin (819- 1005) ordusunda da çok sayıda Türk asker mevcuttur (Usta, 2009, s.36).İslam'a ait birçok kelimenin Türkler arasındaki kullanımının Farsça olması belki de bundan kaynaklıdır. Kuran-ı Kerim'de geçtiği haliyle salat demek yerine "namaz" kelimesinin kullanılması, yine oruç, abdest, peygamber gibi Farsça terimlerin tercih edilmesi etkileşimin ne denli yoğun olduğunu göstermektedir. Dahası 16. yüzyılda İran'da kurulan Safevi Devletinin Şiiliğin savunucusu olması Türklerin de onlardan etkilenmesine sebebiyet vermiştir.

Burada karşımıza çıkan kavramlardan biri "Türkmen" tanımlamasıdır. Bu göçebe olan Müslüman Türklere verilen bir isimdir. Bu terim göçebe Müslüman Türkleri bir taraftan yerleşik Türklerden bir yandan da göçebe ama Müslümanlığı kabul etmemiş Türklerden ayıran bir deyim olmuştur." (Fıglalı, 2006, s.70-71).

Göçebelik ise kendine özgü yaşam tarzı olup yazın yaylalarda kışın ise kışlaklarda yaşayan kişilerdir. Oğuzlarda bunlara Türkmen denmektedir (Bulut, 2021, s.89).

Bir başka kaynaktan edinilen bilgiye göre şehir merkezinden uzak uçlarda yaşayan Türkmenler merkezde yaşamlarını idame ettiren Türklere göre savaşçı özellikleri daha ağır basmaktadır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak kitabi/geleneksel İslam'dan uzak ve Alevi-batını eğilimli gayri Sünni derviş babalarının tesiri altında kalmaları daha kolay oluyordu. Konargöçer Türkmenler Ehl-i Sünnet inanç ve görüşlerini savunan ve uygulayan dervişlere, yerleşik hayat yaşayan Türklere kadar ilgi duymuyorlardı, bu dervişlerde genellikle şehirde yaşayan halkla daha yakın temas kurabiliyordu. Bu durum gösteriyor ki doğal bir sonuç olarak Sünnilik şehirde yaşayanların arasında yayılırken Alevilik ise kırsal kesim halkı arasında yayılmaktadır (Yaman, 1998, s.39-41).

Bu durumu yorumlamak gerekirse çadırlarda yaşayıp sürekli yer değiştirmek zorunda kalan savaşçı bir toplumun, yerleşik düzeni olan ve şehir şartlarında yaşayan kitabi İslam'ı öğrenebileceği kurumlarda okuyan bir insanla karşılaştırmak bizi hataya düşürebilir. İkisinin inanç ve ibadetlerindeki fark bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Biri doğru bilgiyi kaynaklardan bizzat öğrenirken diğeri belki din ile yakından ilgisi olmayan eski inanışlardan kalma fakat din ile özdeşleştirmeye çalıştığı ritüellerle yaşamını sürdürecektir ve kendisini bu inanışların öncüsü olan gayri Sünni dervişlerin müridi olarak görecektir. Hal böyle olunca o dervişler ne yaparsa ne derse onun için birincil kıstas olacak, isyan hareketi başlatılacak olursa gözü kapalı katılacaktır.

3. TASAVVUF VE TARİKATLARIN TÜRKLERİN İSLAMLAŞMA SÜRECİNDEKİ ETKİSİ

İslam Türkler arasında yayılmaya başladıktan itibaren kendisini iki şekilde göstermekteydi: İleri Sünni İslam'dır, genelde yerleşik Türklerin İslam'ıdır, diğeri ise gayri Sünni İslam'dır, okuma yazma dahi bilmeyen göçebe Türkmenlerin

bağlı buldukları İslam anlayışıdır. Bu İslam anlayışı şifahidir, şer’i emirler yoktur ve eski ritüeller, kültürler ve evliya kültü vardır. Bu anlayışın tarihteki en önemli siması ise Ahmed Yesevi’dir (ö.562/1166). Aslında Yesevi, iyi eğitim almış bir İslam alimidir. Ancak o, göçebe toplulukları muhatap aldığı için sözlü bir İslami anlayışı temsil etmektedir (Eraslan, 1989, s.159). Devamında gelen süreçte göçebe İslam’ın uzantısı günümüzdeki Alevilik-Bektaşilik olacaktır (Ocak, 2019, s.41-50).

“Ahmet Yesevi’ye nispetle anılan yapı Yeseviliktir. 13. yüzyılın ilk çeyreğinde Anadolu’ya ulaşan Yesevi geleneği, başında Hacı Bektaş Veli’nin bulunduğu Haydarilik tarafından eritilmiştir. Zikirleri kadınlı erkekli yapan Yesevi geleneğinde Ahmet Yesevi’nin “Hikmet” adı verilen şiirleri büyük bir coşkuyla okunmaktadır. Ahmed Yesevi, bugün Alevilerinde büyük bir saygıyla andığı bir şahsiyettir.” (Üzüm, 2017, s.23-25). Devamında daha birçok tarikat bazlı oluşum kendini göstermiştir Bunların arasında Anadolu Türkmenlerini en çok etkisi altına alanlar arasında Vefailik, Kalenderilik, Haydarilik gelmektedir.

Vefailik tarikatı Anadolu’daki göçebe Türkmenlerin intisap ettiği oluşumlardan biridir. 13.yüzyılda Anadolu’nun büyük bir kısmını etkisi altına alan Baba İlyas (ö.637/1240) ve halifesi Baba İshak (ö.637/1240) tarafından savunuculuğu yapılmaktadır. Kalenderilik ve Haydarilik ise birçok tarikat gibi kökeni mistisizme dayanan yapılanmalardır. Bu tarikatların ortak noktası ibadetler konusunda rahat tavır sergilemeleri ve işin dua kısmına yönelmeleri olmuştur. Zaten doğuşları itibarıyla halk tasavvuf anlayışına uygundur. Neticede o dönemde Anadolu’daki tabloya bakmak gerekirse; Türkmenlerin bazısı kendi halinde sahip olduğu inanç sistemiyle yaşamını sürdürürken bazısı da bu tarikatlar ile yakın ilişki kurarak bu şekilde yaşamlarını idame ettirmişlerdir (Üzüm, 2017, s.23-28). 12.yüzyıl sonu ve 13.yüzyılın başından itibaren Vefailik tarikatının muhtelif kolları Anadolu’ya yayılma imkânı bulmuş ve sonraki zamanlarda Kızılbaşların

ana damarını temsil eden gruplardan birine dönüşmüşlerdir (Karakaya, 2015, s.189-190).

Yeni toplulukların oluşmaya başladığı bir yerde bu tarz grupların ve oluşumların olmaması zaten güçtür. Kendileriyle beraber getirdikleri inanç sistemlerine birde yerleştikleri topraklarda mevcut olan inanışları ekleyerek sentez bir din anlayışı oluşturmak göçebe toplumların doğasında vardır. Zaten yerleşik bir düzene de sahip olmadıklarından şeyhleri, önderleri uğruna her türlü fedakarlığa da hazır vaziyette olmaları daha doğal bir durum değildir. Anadolu'da meydana gelen isyanların zaten birçoğunun kitlesel olmasının sebebi buradan kaynaklıdır. Şeyh merkezli din anlayışı onları olayları tam idrak etmeden bile söylenileni yapmaya doğru itmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz bu sufi oluşumlu çevrelerin temsil ettiği gayri Sünni İslam anlayışı, 16.yüzyılda Bektaşilik şeklinde son şeklini almış oldu. Ocak'ın deyimiyle Bektaşilik "gayri Sünni İslam yorumunun klasik sufi kalıplar içinde organize olmuş biçimi" olarak tanımlanabilir. Birde Bektaşiliğin dışında kalan Türkmenler oldu ki onlarda o dönemlerde yayılan Safevi Devletinin güttüğü propagandaya uyarak İmamiyye Şia'sına yakın bir din anlayışı benimsemiş oldular (Ocak,2019, s.54).

Yukarıdaki paragraflardan anlaşılacağı üzere Anadolu'ya gelen konargöçer Türkmenler beraberinde bu mistik oluşumları da taşımışlardır. Bu oluşumlar zaten onların din anlayışlarıyla birebir uyuşmaktadır. Bu karmaşık din anlayışları tarihi çözümleyip anlamamızda epey bir sorun teşkil etmektedir. Bu taşınmaların ve dinsel aşınmaların ardından artık kendi aralarında örgütlenmeler oluşmakta ve memnuniyetsizlikler çeşitli sebeplerden dolayı baş göstermekle birlikte bir takım isyan hareketleri Anadolu'da ortaya çıkmaktadır. Anadolu Selçuklu Devleti birçok ayaklanmalarla baş etmek durumunda kalmaktadır. Bunlardan en önemlisi ise hiç şüphesiz Babailer İsyanıdır (1240).

4. TARİHSEL AÇIDAN ALEVİ-SÜNNİ AYRIŞMASI

Erdebil tekkesine girerek kendini adayan Türk halklarının neredeyse tamamı Moğollardan kaçıp kurtulmaya çalışan ve İslam ile ilk kez karşılaşan Türkmenlerdir. Bu Türkmenler Erdebil Tekkesini kendilerine sığınak olarak seçerek burada gruplaşmaktadır. Aynı zamanda Şah İsmail'in (1501-1524) çağrısına kulak vererek Şiiliğe kaymaya başlamaktadırlar. Sünni karakterde ortaya çıkan Erdebil Tekkesi zaman içerisinde başa geçen yöneticilerden kaynaklı olarak Türk oluşumlu bir Şii Devletine dönüşmeye başlamaktadır. Kızılbaş isimlendirmesi Şeyh Haydar (ö.1488) döneminden itibaren Erdebil tekkesine bağlı bir hareket olan Safevi hareketine taraftar olan Türkler için kullanılmaktadır. Böylece Sünni menşeli Erdebil tekkesi Şii anlayışı benimseyerek Türk Şii devletine dönüşmektedir (Onat, 2019, s.562-563).

Kızılbaş isimlendirmesi zaman içerisinde Safevilerin oluşturduğu Safeviyye tarikatı ile özdeşleşmektedir. Kızılbaş ismi ilk ortaya atıldığı dönem Şeyh Haydar dönemine rastlamaktadır. Fakat Şiiliğe temayül ise Haydar'ın babası Şeyh Cüneyd (ö.1460) zamanında başlamış ve oğlu Şeyh Haydar ile devam etmektedir. Kızılbaş isminin Şeyh Haydar döneminde ortaya çıkması ise şu şekilde gerçekleşmiştir ki; Şeyh Haydar kendisini destekleyen taraftar kitlesine her bir dilimi bir imamı temsil eden on iki dilimli kızılbaş giyilmesini emretmiş ve bunu giyenler Kızılbaş olarak anılmışlardır (Üzüm, 2019, s.45-49).

Şeyh Haydar'ın öldürülmesiyle birlikte oğlu Şeyh İsmail yaşı küçük olmasına ve abisi olmasına rağmen başa geçmiştir. İsmail önce Safevi Devletini kurmuş ve kendisini şah ilan etmiştir, ayrıca başa geçtikten sonra epey önemli değişiklikler yapmış ve bu değişimler müritleri tarafından da kabul görmüştür. Zaten koşulsuz şartsız kabul etmek o şartlar içerisinde Türkmenlerin en önemli özelliklerinden biri sayılabilir. Şah İsmail'in bu harekette başarılı olmasının iki sebebi olduğu kaynaklarda geçmektedir. İlki; Fatih Sultan Mehmet'ten beri

süregelen, konargöçer Türkmenlerin toprağa yerleştirilerek vergiye bağlanmasıdır. Diğerisi ise mehdi inancıyla yaşayan bu topluluğun Şah İsmail'i bu konuma yerleştirmesidir (Ocak, 2000, s.148). Rıza Yıldırım ise Kızılbaşların gözünden Şah İsmail'i anlattığı çalışmasında; Kızılbaşların Şah İsmail'i Tanrı, Peygamber yahut mehdi olarak görmediklerini, onu on ikinci imam zuhur edene kadar ortaya çıkmış bir kahraman olarak gördüklerini elimize ulaşan Kızılbaş kaynaklarıyla destekleyerek söylemektedir (Yıldırım, 2012, s.89).

Tahmin edilebilir ki Şah İsmail başa geçtiği dönemde Osmanlı Devleti ile arasında müspet ilişkiler geliştiği söylenemez. Şah İsmail taraftarı olan Kızılbaş Türkmenler Osmanlı devletine karşı sürekli bir isyan faaliyetinde bulunmaya devam etmekte idi. Şah Kulu (1511) ve Nur Halife (1515) isyanları Kızılbaşların Osmanlı Devleti'ne karşı çıkardığı isyanlardan bazısını oluşturmaktadır. Bu isyanların sebep olduğu en önemli olay ise; o dönemde Osmanlı Devleti'nin başında bulunan Yavuz Sultan Selim ve Safevilerin lideri Şah İsmail'in mücadelesi iktidar çatışması iken mücadelenin seyri bir anda Sünnilik- Şiiilik çatışmasına dönmektedir. Yavuz ve Şah İsmail arasında tarihe damga vuran Çaldıran Savaşı (1514) gerçekleşmekte fakat bu savaş gerçekleşmeden evvel Yavuz Sultan Selim taraftar toplamak adına çeşitli fetvalar yayınlayarak savaşı dini bir zemine taşımaktadır. Bu savaşın sonucunda Şah İsmail kaçarak kendini kurtarmakta ve Anadolu'da kalan birçok Safevi taraftarı olan Kızılbaşlardan bazıları Bektaşî tekkelerine sığınmakta ve yaşamlarını güçlkle sürdürmektedirler. Safevilerin iktidarı altındaki bölgeler ise Şiileştirilmişlerdir (Onat, 2019, s.61). Bu savaş etkisi ve kını yüzyıllar süren bir kimlik savaşının fitillerini tamamen ateşlemektedir.

Çaldıran savaşına kadar batını- Şii anlayışı benimseyen İnan'da bulunan Kızılbaşlar, Şii ulemanın ve başa geçen Şah'ın da etkisiyle On İki İmam Şiiiliğini benimsemişlerdir (Üzüm, 2017, s.52).

“1501 yılının başında krallık tacını giymiş olan Şah İsmail, İsnâaşeriyye'yi devletin resmi mezhebi ilan etmiştir.” (Uyar, 1999, s.121). “Ülkedeki hutbelerin on iki imam adına okunmasını emretmiş, ezana "eşhedu enne Aliyyen veliyyullah" ve "hayye ala hayri'l-amel" ibarelerinin eklenmesini emretmiş, aynı zamanda Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a çarşı pazarda lanet okunmasını zorunlu kılmıştır.” (Kaplan, 2008, s.192-193). “Bu durum gösteriyor ki artık İran'da devlet ve siyaset hayatında On İki İmam Şiiliği'nin bir daha gitmemek üzere yerleştiği tarihsel bir dönüm noktası olmuştur.” (Ocak, 2000, s.71). İran'da tablo bu şekilde Şiiliğe bürünmüşken Anadolu'da kalan Kızılbaş Türkmenler için durum daha farklı olmuştur. Kızılbaşlar "Sessizlik Dönemi" olarak adlandırılan bir döneme girerek bu süre zarfında yönetimden uzakta yaşamışlar, bazıları Bektaşiler ile olumlu ilişkiler içerisine girmiş, küçük bir kısmı da Sünni anlayışı benimsemiş, fakat genel çerçeve de bakacak olursak kendi kabuklarına çekilerek ve içlerindeki öfkenin de getirisiyle beraber tevella- teberra anlayışı içerisinde Sünni halkın içerisinde yaşamlarını idame ettirmişlerdir (Üzüm, 2002, s.550). Bu sıkışmışlık ile hem İran'da yayılan On İki İmam Şiiliğinden uzak kalmışlar hem de Anadolu'nun yaygın anlayışı Sünniliğe uzak kalmışlar ve kendi kimliklerini muhafaza ederek günümüze değin varlıklarını sürdürmüşlerdir (Bulut, 2021, s.170). Böyle kimlik sıkışması yaşayan toplumların en bariz özelliği kimliklerini kaybetmemek adına ona sınıksız sarılmak ve dış çevreden gelen her türlü saldırıya karşı muhafazakâr davranmaktadır.

Kızılbaş kavramına tarih boyunca yüklenen olumsuz çağrışımlardan ötürü bu isim 19.yüzyılda yerini Alevilik isimlendirmesine bırakmıştır. Artık Anadolu'da Sünniliğin dışındaki dini oluşumları ifade etmek için bir şemsiye kavram olarak Alevilik, çoğu zamanda Alevilik- Bektaşilik kavramı kullanılmaya başlanmıştır. “Türkiye'deki mevcut Aleviliğin tanımını yapmak gerekirse; Bektaşi kültürünün tesiri altında kalmış İslami bir inanışla, göçebe Türkmen kültürünün iç içe girmiş sentezidir denilebilir.” (Öz, 1997, s.169).

Aslında Bektaşilik ile Kızılbaşlık ya da Alevilik arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde özetlenebilir: “Alevi- Kızılbaş topluluklarında cemaatin bütün mensupları Alevidir ve Alevi doğulur, Bektaşilikte ise dışarıdan sonradan girme, intisab etme mevcuttur.” (Fığlalı, 2006, s.165). Fakat Alevilik Bektaşilikten ayrılamaz, ikisi de Türk halk İslam’ının yansımasıdır. Bu farklılıktan dolayı zamanla “her Alevi Bektaşî’dir fakat her Bektaşî Alevi güvence ve desteği sağlayarak onları tarikatlar içerisinde önemli bir konumda tutmuştur (Mélíkoff, 1999, s.17).

Olayların bu safhaya gelerek Türkmenlerin bu şekilde geri plana itilmesini ve küstürülmesini Fığlalı, Osmanlıdaki devşirme zihniyetine bağlamaktadır. Osmanlı kuruluşunda emeği geçen göçebe Türk unsuruna dayanmak yerine saraya köle olarak giren devşirmelere dayandığı için böyle bir durumun ortaya çıktığından bahsetmektedir (Fığlalı, 2006, s.169).

Fığlalı’nın bahsettiği durum aslında Osmanlı’nın son dönemlerini oldukça güzel özetlemektedir. Osmanlı Devleti göçebe Türkmenlerle kurulmuş bir devlet iken artık son zamanlarında Alevi- Bektaşî çevrelerin türlü türlü sebeplerden dolayı dışlanıp bertaraf edilmesi onların devlete karşı tavır almalarına sebebiyet vermiştir. Zaman zaman isyan hareketlerine karışmışlar fakat çoğunlukla içe kapanıp sessizlik dönemine gömülmüşlerdir. Fakat yıllar süren bu olaylar neticesinde bir millet bu şekilde ötelenmiş ve onları kapmayı bekleyen iç ve dış tehditlerin kucağına fırlatılmıştır.

1826 yılında “Vakayı Hayriye” diye isimlendirilen hadise ile birlikte Yeniçerilik ocağı kapatılmış, bu bağlamda Yeniçerilerin bağlı olduğu tarikat yapılanması olarak Bektaşilikte yasaklı ilan edilmiştir. Dedeleri derdest edilen, dergahları kapatılan Bektaşî zümreler bir dönem içinde olsa ciddi bir baskıya uğramışlardır.

Bu süreçte Bektaşiliğin önde gelenleri kendilerini Mevlevihanelerde ve mason teşkilatlarında kamufle etmiştir. Tanzimat sonrasına tekabül eden dönemde ortaya çıkan çeşitli grupların içerisinde faal olarak görev almışlardır. Yeni Osmanlı, Jön Türkler, İttihat ve Terakki, Kuvayı Milliye ve Cumhuriyet Alevi-Bektaşî çevrelerin öncü olarak katıldıkları gruplardandır (Öz, 2004, s.136-139).

Yeniçerilerin ve Bektaşiliğin kaldırılması onların tamamen yok olmasına sebep olmamıştır. Onlar başka ülkelerde faaliyetlerini sürdürmeye devam etmişler fakat Anadolu'da sular kolay kolay durulmadığından dolayı kendi hallerinde yaşamlarını idame ettirmişlerdir. Bu dönemde siyasal güvene duyulan inançla Bektaşiler daha özgür hareket etmişlerdir. Almond ve Verba (1963), The Civic Culture isimli eserinde, siyasal güvenin köken olarak sosyal güvene dayandığını ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre bir toplumda siyasal güvenin niteliği, sosyal güvenin kaderine göre belirlenmektedir (Şener, 2020, s.9). Osmanlı'nın son dönemlerinde padişah değişiklikleriyle bazı ümitlenmeler yaşanmış mesela Sultan Abzülaziz tahta oturduğunda Bektaşilere iade-i itibar sağlamış, tarikat tekrar canlanmaya başlamış fakat sonrasında başa geçen Abdülhamid döneminde ise tekrar faaliyetleri kesintiye uğramıştır (Üzüm, 2017, s.72-73).

Öte yanda siyasi sebeplerden dolayı Kızılbaş zümrelerde ciddi bir takibe alınmıştır. Bunun neticesinde kendi içine kapanan Kızılbaş zümreler Cumhuriyet döneminin başlarına kadar sessizlik dönemini yaşamışlardır. Kızılbaşlar Cumhuriyet kurulana dek şehir merkezlerinden uzakta kendi içlerinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Üzüm, 1997, s.278). Cumhuriyetin kurulmasına yardım etmişler, Kurtuluş Savaşında gereken mücadeleyi göstermişlerdir. Fakat Cumhuriyetin kurulması sonrasında tekke ve zaviyelerin kapatılması toplumsal olarak büyük travmalara sebebiyet vermiş, sosyo-kültürel ve dini açıdan toplum içerisinde bazı olumsuz durumlara neden olmuştur. 1950'li yıllara gelinceye kadar bazı isyan faaliyetleri zuhur ettiyse de bir başarı elde edememişlerdir.

Türkiye’de demokratik hayatın başladığı 1950’li yılların ardından Alevilerin modernite ile ilk temasları başlamıştır. Ekonomik sebeplerden ötürü köyden kentlere göçlerin başladığı bu dönemde, ülkede eğitim seviyesi artan Alevi gençleri kendi kültürlerini, gelenek ve göreneklerini sorgulamaya başlamışlar ve eğitim düzeyi düşük olan dedelerini beğenmemeye ve eleştirmeye başlamaktadırlar. Bunun akabinde Alevi inanç ve ibadetleri moderniteye yenik düşerek hızla çözülmeye başlamaktadır (Üzüm, 1997, s.278-279).

Siyasi düşüncelerine bakarsak eğer çeşitli partilere oy veren Aleviler sonrasında kendi partilerini kurarak ona Türkiye Birlik Partisi ismini vermişlerdir. Sonrasında daha çeşitli partiler kurma girişiminde bulunmuşlar, ancak yeterince başarı elde edememişlerdir. 1960’lı yıllarda siyasal İslam’ın güçlenmesiyle birlikte Alevi-Bektaşî zümreler laiklik adına hareket eden Cumhuriyet Halk Partisini bir bütün olarak desteklemeye başlamışlardır. 1980’li yılların ardından günümüz kadar devam eden süreçte kendi dernek ve cemevlerinde faaliyetlerini sürdürmektedirler (Üzüm, 2017, s.78-79).

SONUÇ

Toplumunu meydana getiren gruplar toplumsal yapının biçimlenmesinde ve toplumların karakterlerinin oturmasında önemli faktör olarak ortaya çıkmışlardır. Söz konusu grup üyelerinin en önemli rollerinden birisi de toplumun devamlılığının ve toplumsal yapının tesis edilmesi rolüdür. Grup üyelerinin her biri dahil olduğu toplumun değerlerini koruyarak toplumun devamlılığı noktasında fayda sağlamaktadır. Emeviler döneminde olduğu gibi diğer dönemlerde de yaşanan ayrıştırmalar, baskılar insanları ve toplumları kendi içine döndürerek ayrışmalarına sebep olmuştur. Ancak bu ayrıştırmalar bir adalet ve saygı mekanizması içerisinde olursa sağlıklı bir etkileşim

oluşturulabilir. Aleviler ve Sünniler de öz değerlerini topluma yükleyerek ancak farklı görüş ve inançlara saygı duyarak toplumsal bütünlüğü ve toplumsal devamlılığı tesis edebilirler. Geleneksel bir toplumsal yapısı olan Türk toplumunun üzerinde Alevilerin ve Sünnilerin önemli etkisi olmuştur. Malazgirt ile kapıların açıldığı Anadolu'da yaşayan eski inanış ve yaşayış biçimi kabul edilebilir mutlak manevi desteği olan aleviler sayesinde daha çabuk ve sağlıklı Türkleşmiş ve müslümanlaştırılmıştır. Dini inanç ve kültürlerini Orta Asya'dan bu yana taşıyan Aleviler ve Sünniler İslam'ı benimsemeye çalıştıkları dönemde dini inanç ve kültürlerini bütünleştirmişlerdir.

Alevi ve Sünniler arasında ilişki ve iletişime baktığımızda bazı dönemler sağlıklı bazı dönemlerde de sağlıklı bir iletişim ve etkileşim yaşanmıştır. Osmanlı Döneminde bu iletişimin pozitif yönde olduğu söylenemez. Yine Osmanlı Devleti ve Safevi Devletlerinin Anadolu'daki mücadeleleri Alevi ve Sünniler arasındaki ilişkileri büyük manâda etkilemiştir. Alevi ve sünniler sosyal yaşamda ayrıldıkları gibi siyasi alanda da ayrılmışlardır. Aleviler daha çok sol görüşlü siyasal yapılanmalarda yer almışlar bunun neticesinde Marksist, Ateist, Komünist, Kızıklar gibi nitelendirmelere maruz kalmışlardır. Sünniler ise sağ görüşlü siyasal yapılanmalarda yer almışlar ve bunun sonucunda gerici, yobaz, şeriatçı ,ülkücü, milliyetçi gibi nitelendirmelere maruz kalmışlardır. Genele baktığımızda Alevi ve Sünni ayrışmasının esas sebebi siyasi hareket ve çıkarlar olmuştur. Geçmiş dönemlerde Alevi ve Sünniler arasındaki ilişkiler kati sınırlarla farklılık gösterse de günümüzde Alevi – Sünni arasındaki farklılığın geçmişe nazaran azaldığı görülmektedir. Esasına baktığımızda öz olarak aynı kaynaktan beslenen her iki yaşayış ve inanış biçimi özde aynı olmakla birlikte uygulamada farklılıklar yaşamıştır. Yapılan çalışmalara baktığımızda her iki toplum birbirine karşı önyargılı olmalarına rağmen aynı ortamda bulunmaktan, aynı okullara

gitmekten vazgeçmemişlerdir. Artık günümüzde Alevi-Sünni kız ve erkeklerin evlendiğini de düşünürsek eskisi gibi kesin sert çizgilerin olmadığını görürüz. Buda bize günümüzde bu ayrışmanın eskisi gibi olmadığını göstermektedir.

Destek/Finansman Bilgileri: Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı: Bu makale etik kurul izni gerektirmemektedir.

KAYNAKÇA

- Bozkuş, M. (2010).. "Türklerin İslamiyet'i Kabulü ve Aleviliğin Türkler Arasında Yayılması". Anadolu'da Aleviliğin Dünü ve Bugünü. ed. Halil İbrahim Bulut. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Bulut, H.İ. (2010). "Türklerin İslam'a Girmeden Önceki Müslümanların Tarihi". Anadolu'da Aleviliğin Dünü ve Bugünü. ed. Halil İbrahim Bulut. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Bulut, H.İ.- Yıldız, H. (2021).Alevilik Bektaşilik: Tarihi, Dini, Sosyal ve Güncel Boyutlarıyla. Ankara: Bilay Yayınları.
- Eraslan, K. (1989) "Ahmed Yesevi". TDV İslam Ansiklopedisi. C. 2. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Fığlalı, E.R. (2006). Türkiye'de Alevilik Bektaşilik. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları. Güngör, H. (2010). "İslam Öncesi Türklerde Din ve İnanışlar". Anadolu'da Aleviliğin Dünü ve Bugünü. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Kaplan, D. (2008). "Şiiliğin İran Topraklarında Egemenliği: Safeviler Öncesi Arka Plan ve Safevi Dönemi Şiileştirme Politikaları". Marife: Dini Araştırmalar Dergisi, 8/3, 183-203.

- Karakaya-A.S. (2015). Vefailik, Bektaşilik, Kızılbaşlık: Alevi Kaynaklarını, Tarihini ve Tarih yazımını Yeniden Düşünmek. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Mélikoff, I. (1999). "Alevi-Bektaşiliğin Tarihi Kökenleri Bektaşî-Kızılbaş (Alevi) Bölünmesi ve neticeleri". Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Ocak, A.Y. (1989). "Alevî". TDV İslam Ansiklopedisi. 2/368-369. İstanbul: TDV Yayınları.
- Ocak, A.Y. (2018). Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ocak, A.Y. (2000). "Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslâm Heterodoksisinin Doğuş ve Gelişim Tarihine Kısa Bir Bakış". Belleten 64/239, 129-160.
- Onat, H. (2019). "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine". İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı. ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Öz, M. (1997). "İslam Mezhepleri Tarihi Açısından Anadolu Alevileri". Somuncu Baba ve Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Sempozyumu Tebliğleri. Ankara: Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Yayınları.
- Öz, B. (2004). "Hazreti Ali'den Mustafa Kemal'e Aleviliğin Tarihçesi". İstanbul: Can Yayınları.
- Şener, C. (1996). Benim Kâbem İnsandır. İstanbul: AD Yayıncılık.
- Şener, T. (2020). "Siyaset Medya ve Seçmen". Ankara: Nobel Bilimsel Eserler (https://www.academia.edu/45453227/Siyasal_G%C3%BCven)
- Uyar, M. (1999). "Safeviler Öncesi İran'da Tasavvuf ve Safevi Devletinin Ortaya Çıkışı". Akademik Araştırmalar Dergisi 1/3, 121-137.

- Üzüm, İ. (1997). Günümüz Aleviliği. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Üzüm, İ. (2002). "Kızılbaş". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. C. 25. Ankara: TDV Yayınları.
- Üzüm, İ. (2017). Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik. İstanbul: TDV Yayınları.
- Üzüm, İ. (2019). "Hüseyn". TDV İslam Ansiklopedisi. 18/521-524. İstanbul: TDV Yayınları.
- Yaman, A. (1998). Alevilik Nedir? İstanbul: Şahkulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dedebaba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.
- Yıldırım, R. (2012). "Kızılbaşların (Alevîlerin) Gözünde Şah İsmail Kimdi?" II. Uluslararası Tarihten Bugüne Alevîlik Sempozyumu (23-24 Ekim 2010). ed. Aykan Erdemir vd. 85-98. Ankara: Cem Vakfı Ankara Şubesi.
- Yıldırım, R. (2018). Geleneksel Alevilik: İnanç, İbadet, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kolektif Bellek. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım.
- Yürükoğlu, R. (1990). Okunacak En Büyük Kitap İnsandır: Tarihte ve Günümüzde Alevilik. İstanbul: Alev Yayınevi.

EXTENDED ABSTRACT

1. Definition and History of Alevity

People with different structures in the society in terms of color, language, race and belief also lived in Anatolian lands in groups like Alevi and Sunni.

While the term Alevism emphasizes human love with its mystical aspect, it also includes a political definition in the general framework by emphasizing being a supporter of Hz. Ali.

"Alevism is a mystical thought and belief system which emerged with the mixing of Shiite views with Batinism that is originally represented by Bektashism and it is connected to the Isnaashariyya sect." (Yurukoglu , 1990, p.175). As a matter of fact, those who came through Hz. Ali, his sons Hasan and Hüseyin and Muhammed b. Hanafiyye, Ömer and Abbas were called Alawites. (January, 1989, p.368).

In the history of the caliphate which started with the death of the Prophet (SAAS), there was a disagreement since the election of the first caliph but it is seen that the naming of "al -Aleviyye" or "Shia'tu Ali" is used for the supporters who wanted Ali to come to the caliphate in the period that started with the murder of Hz. Osman in 656 where the most intense political conflicts occurred. (January, 1989, p.369).

The intensity of Islamization was urban, nomadic or semi-nomadic and as well as that Turkish-Arab, Turkish-Persian relations were determining factors here. (Ocak, 2018, p.61).

One of the concepts we encounter here is the definition of "Turkmen". This term has become a phrase that distinguishes nomadic Muslim Turks from settled Turks on the one hand and from nomadic Turks who have not accepted Islam on the other hand. (Fiğlalı , 2006, pp.70-71).

The Turkmen living at the far ends of the city center have more warrior like characteristics than the Turks living in the center. As a result of this situation, they were under the influence of their non-Sunni dervish fathers, who were far from the book/traditional Islam and had Alevi-Basic inclinations. Nomadic Turkmen were not interested in dervishes who defended and practiced Ahl al-Sunnah beliefs and views as much as the Turks living a settled life. (Yaman, 1998, p.39-41).

2. The Effect of Sufism and Sections on the İslamicization Process Of Turks

After İslam began to spread among Turks, it showed itself in two ways: The first is Sunni İslam, the İslam of the settled Turks in general and the other is non-Sunni İslam which is the understanding of İslam to which nomadic Turkmens who can't even read and write were adhered towards.

In the next process, the extension of nomadic İslam will be today's Alevism-Bektashism (January, 2019, pp.41-50).

The Vefaism sect is one of the formations of nomadic Turkmens in Anatolia. On the other hand, Kalenderism and Haydarism are structures based on mysticism, like many other sects. The common point of these sects was that they showed a relaxed attitude about worship and turned towards more to the praying practices of religion. From the end of the 12th century and the beginning of the 13th century, various branches of the Vefaism sect had the opportunity to spread to Anatolia and later on, they turned into one of the groups representing the main vein of the Kızılbaş (Karakaya, 2015, p.189-190).

The emergence of the name Kızılbaş in the period of Sheikh Haydar is as follows; Sheikh Haydar ordered his supporters to wear a red bork (head cover) with twelve slices, each of which represents an imam, and those who wore it were called Kızılbaş (Üzüm, 2019, pp.45-49).

The non-Sunni understanding of İslam, represented by Sufi -formed circles, took its final form as Bektashism in the 16th century.

3. Historically Flavi-Sunni Distinction

The Kızılbaş Turkmens, who were the supporters of Shah İsmail, the leader of the Safavids, were in a constant revolt against the Ottoman state. Shah Kulu (1511) and Nur Khalifa (1515) rebellions are some of the rebellions of the Kızılbaş against the Ottoman Empire. The most important events caused by this revolt is that while the struggle of Yavuz Sultan Selim and Shah İsmail, who were at the head of the Ottoman Empire at that time, was a power struggle, the course of the struggle suddenly turned into a Sunnism-Shia conflict. The Battle of Çaldıran (1514) which left its mark on history, takes place between Yavuz and Shah İsmail, but before this war takes place, Yavuz issues various fatwas in order to gather supporters thus bringing the war to a religious ground. The effect and hatred of his war completely ignites the fuses of an identity war that has lasted for centuries.

Batini -Shiite understanding until the Chaldıran war has adopted the Shi'ism of the Twelve Imams with the influence of the Shiite ulama and the Shah who came to power (Üzüm, 2017, p.52).The Kızılbaş entered a period called the "Period of Silence" and lived away from the government during this period,

some of them had positive relations with the Bektashis, a small part of them adopted the Sunni understanding and continued their lives with the Sunni people in the understanding of tawla - teberra . (Grape, 2002, p.550). With this entrapment, they remained far from both the Twelve Imam Shi'ism, which spread in Iran and from Sunnism which is the widespread understanding of Islam in Anatolia and they continued their existence until today by preserving their own identity (Bulut, 2021, p.170).

There are some differences between Bektashism and Kızılbaş or Alevism. These can be summarized as follows: "In Alevi-Kızılbaş communities, all members of the community are Alevis and are born Alevis, while in Bektashism, there is a later entry and involvement from the outside ." (Fiğlalı, 2006, p.165).

After the establishment of the Republic, the closure of dervish lodges and zawiya caused great social traumas and some negative situations in the society in socio -cultural and religious terms. Although some rebellion activities occurred until the 1950s, they could not achieve any success.

If we look at their political views, Alevis who voted for various political parties later on established their own party and named it the Turkey Unity Party. After the 1980s, they continued their activities in their own associations and cemevis in a process that lasted until today (Üzüm, 2017, p.78-79).